

Güncel Maliye Uygulamaları

Editörler:

Prof. Dr. Haşim AKÇA • Prof. Dr. Volkan YURDADOĞ

ÖZGÜR
YAYINLARI

Güncel Maliye Uygulamaları

Editörler:

Prof. Dr. Haşim AKÇA

Prof. Dr. Volkan YURDADOĞ

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Güncel Maliye Uygulamaları

Editörler: Prof. Dr. Haşim AKÇA • Prof. Dr. Volkan YURDADOĞ

Language: Turkish-English

Publication Date: 2024

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-95522-8-6

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub584>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Akça, H. (ed), Yurdadoğ, V. (ed) (2024). *Güncel Maliye Uygulamaları*. Özgür Publications.

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub502>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Ön Söz

Bu çalışma, kamu maliyesindeki güncel teorik ve ampirik akademik araştırmaları bir araya getirmektedir. Bu kapsamda mali kurallar, mali regülasyonlar, optimal hükümet büyüklüğü, çevre vergileri, sağlık harcamaları ve Baumol maliyet hastalığı gibi ilgi çekici konular ele alınmaktadır. Her bölümde bahsi geçen konulara ilişkin teorik temeller, güncel gelişmeler ve istatistiksel değerlendirmeler sunularak kamu maliyesi alanında spesifik bir bakış açısı sağlanmaktadır.

“Fiscal Rule: Sample Country Practices and Türkiye” başlıklı bölümde Türkiye’de ve seçili Avrupa ülkelerinde 2000 sonrası dönemde kamu borcu, bütçe dengesi, faiz dışı denge, kamu gelirleri ve kamu harcamaları değişkenlerinin gelişimi incelenmektedir. Mali kural çerçevesinde gerek genel olarak Maastricht kriterleri gerekse de spesifik olarak da ülke bazlı gelişmeler değerlendirilmektedir.

“2023 Fiscal Regulations: A Teleological Approach Within the Scope of Law and Economics” başlıklı bölümde mali regülasyonlar hukuk ve ekonomi perspektifinde ele alınmaktadır. Çalışmada teleolojik yorumlama metodolojisini kullanılarak Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve kanunla yapılan mali düzenlemelerin sosyo-ekonomik gerekçeleri analiz edilmektedir.

“Optimal Government Size in Turkey: Insights from Fourier Augmented ARDL” başlıklı bölümde Türkiye’de optimal hükümet büyüklüğü ve Arney/BARS eğrisi hipotezlerinin geçerliliği Fourier temelli ekonometrik yöntemlerle araştırılmaktadır.

“An Empirical Analysis of the Relationship Between Environmental Taxes and Carbon Emissions in Türkiye” başlıklı bölümde Türkiye’de uygulanan çevre vergilerinin çevre kirliliğinin ana faktörlerinden biri olan CO2 emisyonlarını azaltmada başarılı bir politika olup olmadığı ampirik olarak analiz edilmektedir.

“Public Healthcare Expenditures and their Theoretical Dimensions From The Perspective of the Social Welfare State” başlıklı bölümde Türkiye’de ve Dünya’da sağlık harcamalarının gelişimi istatistiksel olarak ele alınarak karşılaştırmalı bir biçimde genel kamu sağlık harcamaları üzerine değerlendirmeler sunulmaktadır.

“Analysis of European Union Health Expenditures within the Framework of Baumol’s Cost Disease” başlıklı bölümde Avrupa Birliği ülkelerinde sağlık sektörünün Baumol maliyet hastalığından muzdarip olup olmadığı analiz edilmektedir.

Genel bir değerlendirme sağlamak açısından bu kitap hem Türkiye özelinde hem de uluslararası örneklemede kamu maliyesinin kapsama alanına giren spesifik konulara ilişkin faydalı bir içgörü sağlamaktadır. Çalışmalar hem teorik hem de uygulamalı bir yaklaşımdan hareketle çeşitli ülkelerdeki kamu ekonomisi politikalarını analiz etmekte, karşılaştırmakta ve çözüm önerileri sunmaktadır. Bu doğrultuda bu kitabın politika yapıcılara ve gelecek araştırmacılara rehberlik sağlamak açısından faydalı olacağı umulmaktadır.

İçindekiler

Ön Söz iii

Bölüm 1

Mali Kural: Örnek Ülke Uygulamaları ve Türkiye 1
Arınç Boz

Bölüm 2

2023 Fiscal Regulations: A Teleological Approach Within the Scope of Law and Economics 19
Öner Gümüş

Bölüm 3

Baumol'un Maliyet Hastalığı Çerçevesinde Avrupa Birliği Sağlık Harcamalarının Analizi 37
Murat Albayrak
Volkan Yurdadoğ

Bölüm 4

Optimal Government Size in Turkey: Insights from Fourier Augmented ARDL 69
Oğuzhan Bozatl

Bölüm 5

Türkiye'de Çevre Vergileri ve Karbon Salınımı Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi 89
Cenk Biçer
Mine Binış

Bölüm 6

Sosyal Refah Devleti Perspektifinden Sağlık Harcamaları ve Teorik Yönleri 117

Tarık İliman

Recep Tekeli

Bölüm 7

Sosyal Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Geçmişten Günümüze Türkiye’de
Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Rollerini 147

Erdoğan Teyyare

Emrah Özkan

Mali Kural: Örnek Ülke Uygulamaları ve Türkiye

Arınç Boz¹

Özet

Günümüz topluluklarında ülkeler arasında etkileşimin sıklaşması, küreselleşme ile birlikte daha yakın bir duruma gelmiştir. Bu yakınlaşma kriz, afet gibi olağanüstü dönemlerde ülkelerin birbirlerini etkilemesini beraberinde getirmiştir. Bu etkileşim ülkeler arası ekonomik kırılganlığı artırmıştır. Bu sebeple, kamu borcu, bütçe dengesi, faiz dışı denge, kamu gelirleri ve kamu harcamalarına sınır koyan mali kural kavramının gelişmesi, kurallı mali politikalar uygulanması zaruretini beraberinde getirmektedir. 1970'li yıllarda stagflasyonun ortaya çıkması sonucunda gündeme gelen mali kural, Türkiye'de 2010'da Mali Kural Kanun Tasarısı ile gündeme gelmiştir. Mali kural borç, bütçe, harcama ve vergilendirme gibi mali göstergeleri kısıtlayan, maliye politikalarına sınırlar koyan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Çalışma kapsamında Türkiye'de ve seçili Avrupa ülkelerinde 2000 sonrasında kamu borcu, bütçe dengesi, faiz dışı denge, kamu gelirleri ve kamu harcamaları değişkenleri GSYİH'ye oranlı olarak incelenmektedir. Yapılan inceleme yıllar itibarıyla değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, kamu borcunun Türkiye'de 2004 yılından itibaren Maastricht kriterlerini sağladığı ancak Yunanistan, İtalya, İrlanda, İzlanda ve Portekiz'in 2008 küresel krizinden sonra borç krizine sürüklendiği gözlemlenmiştir. Türkiye'de 2008 küresel krizi ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sebebiyle zaman zaman bütçe disiplininin uzaklaşıldığı görülmüştür. Seçili ülkelere göre ise İrlanda ve Yunanistan'ın 2008 küresel krizinden sonra yüksek bütçe açıklarına maruz kaldığı anlaşılmıştır. 2020'li yıllar itibarıyla ortaya çıkan COVID-19 salgını ve finansal istikrarsızlıklar ülkeleri daha kırılgan hâle getirmiş, bu sebeple kurallı mali politikaları 21. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra da önemini devam ettirecektir.

1 Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, arincboz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4936-1339>

Giriş

Günümüz modern toplumları artan ülkeler arası etkileşim ve küreselleşme ile birlikte borçlanma, harcama yapma, bütçe hazırlama gibi alışkanlıklarını değiştirmeye başlamıştır. Sermaye hareketlerinin artması sonucunda borçlanma, harcama yapma gibi mali davranışların değişiklik göstermesi çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Ülkeler, artan mali politikalarını düzen altına almak için mali kural adı altında bazı uygulamalar geliştirmiştir. Bu uygulamalar, bütçe açığı, enflasyon, kamu borcu, kamu gelirleri ve giderleri gibi değişkenlerin belirli bir sınır altında tutulmasını içermektedir.

Mali kural kavramının ortaya çıkışı ve ülkelerin bu kavram üzerine eğilmesi 1970'li yıllarda başlayan stagfasyona dayanmaktadır. Stagfasyonu kamu harcamalarının artmasına ve sonucunda kamu açıklarının yükselmesine bağlayan yaklaşımlar, mali kural adı altında belirli başlı araçların kullanılması gerekliliğinden bahsetmişlerdir (Işık ve Meriç, 2009: 1593).

Özellikle 2008 krizi ve kriz sonrasındaki süreç, ülkelerin finansal kırılganlığını artırmıştır. Avrupa Birliği bünyesinde gelişmiş ülkelere karşı rekabet gücü zayıflayan, mali göstergeleri bozulmuş ülkeler, kamu borç kriziyle karşı karşıya gelmişlerdir. Ortak para birimi olarak Euro'nun kullanılması, Avrupa'da ortaya çıkan borç krizinin Euro krizi olarak da adlandırılmasına sebep olmuştur. Ülke bazındaki makroekonomik değişkenler ve kamu maliyesine ilişkin göstergeler incelendiğinde Euro bölgesinin yüzleştiği borç krizine ilişkin gerçekler gün yüzüne çıkmaktadır (Yılmaz, 2023: 85). İşte, ülkelerin karşılaştığı bu sorular mali kural kavramının önemini artmasına sebep olmuştur.

Bu doğrultuda çalışmada mali kural kavramına, mali kuralın iktisadi görüşler içerisindeki yerine, Türkiye'de mali kuralın gelişimine ve diğer bazı örnek ülkelerin son yıllardaki mali kural uygulamalarına yer verilmektedir.

1. Mali Kural: Tanımı, Türleri ve İktisadi Akımlarda Yeri

1.1. Mali Kural Kavramı

18. yüzyıl, başta İngiltere olmak üzere çeşitli batı ülkelerinde değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde etkin iktisadi anlayış, piyasa ekonomisinin etkisi altında gelişmiştir. Ancak piyasa ekonomisi yaklaşımı (klasik iktisadî yaklaşım), ekonomide yaşanan konjonktürel durumları açıklamada yetersiz kalmış ve Keynesyen iktisadi yaklaşım ile birlikte müdahaleci devlet anlayışının doğmasına ve devletin bir çok alanda piyasaya müdahil olması süreci geliştirmiştir (Işık vd., 2010: 2).

Keynesyen maliye politikaları özellikle 1970'li yıllara kadar farklı şekilde uygulanmasına rağmen sürekli olarak etkinliğini sürdürmüştür. 1970'li yıllarda durgunluk içinde yüksek enflasyon anlamına gelen stagflasyon olgusuyla ilk defa karşılaşmış ve Keynesyen politikaların bu sorunu çözmede yetersiz kalmasıyla birlikte anayasal iktisat teorisi ortaya çıkmıştır. Anayasal iktisat, ekonomi politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında siyasi otoriteyi disipline etmeyi ve baskılamayı amaçlayan ve bunu uygularken siyasi iktidarın tercihlerini dikkate almayan bir politikadır. Ancak bu şekilde bir yapının uygulanmasının pek mümkün olmadığı bir gerçektir. İşte mali kural kavramı, anayasal iktisat politikasının etkin bir şekilde uygulanamaması ve bozulan mali disiplinin sağlanması için bir kurtarıcı olarak 1990'lı yıllarda birçok ülkede uygulanmaya başlamıştır (Demir ve İnan, 2011: 27).

Türkiye'de ise 2010 yılı haziranında uygulanmaya konulan "Mali Kural Kanun Tasarısı" ile ekonomide istikrarın güçlendirilmesi, mali disiplinin kalıcılaştırılması, kamu sektörünün uzun dönemde finansman ihtiyacını sağlayarak özel sektörün uzun dönemli önemli ekonomik ve politik düşük maliyette borçlanmasına imkân verilmesi amaçlanmıştır (Oktayer, 2010: 438).

1.2. Mali Kuralın Tanımı ve Türleri

Mali kural, makroekonomik olarak mali politikalara koyulmuş bütçe kısıtı ve mali performansı belirleyen bir kavramdır. Mali kural, bütçe, borç, harcama ve vergilendirme gibi bazı mali göstergelere sınırlar koyan, maliye politikası üzerindeki yasal ya da anayasal kısıtlamalar olarak tanımlanmaktadır. Farklı bir ifadeyle hükümetlerin politikalarına sınırlamalar getiren kurallar bütünüdür (Kennedy vd., 2001).

Mali kural düzenlemesi devlet borçları ve borçların orta ve uzun vadede sürdürülebilirliği olmak üzere temel anlamda iki hedefe odaklanmaktadır (Işık ve Meriç, 2009: 1593). Mali kuralın sağlanmasında bütçe dengesi ve kamu borç düzeyi yakından ilişkilidir (Kopits ve Symansky, 1998: 2). Keneddy ve diğerleri (2001)'ne göre mali kural, devletin bütçe, borç, harcama, vergilerine ve uygulayacakları maliye politikalarına sınırlamalar getiren yasal bir düzenlemedir.

Mali kurallar, sayısal ve prosedürel olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Sayısal mali kurallar kamu gelirleri ve giderleri, bütçe açığı ve kamu borçları gibi mali değişkenlere sayısal sınırlamalar getiren düzenlemelerdir. Örneğin Maastricht kriterlerine göre kamu borcu/GSYİH oranının %60'ı aşmaması gerekmektedir. Sayısal kısıtlamaların dışındaki diğer kategori prosedürel mali kurallardır. Buna göre mali saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkeleri ışığında

düzenlemeler takip edilmeli, kamu borçları ve kamu harcamalarının usulsüz artışlarının önüne geçilmelidir (Karaer, 2022: 81).

Mali kuralın ülkeler üzerinde nasıl bir kısıtlama getireceği Kopits ve Symansky (1998) tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

- Yapısal gelir ve harcamaların dengede olması veya bütçe açığı/GSYİH oranının kısıtlanması,
- Yapısal gelir ve harcamaların dengede olması veya yapısal açık/GSYİH oranının kısıtlanması,
- Gelir ve harcama politikalarının dengede olması,
- Kamunun iç kaynaklardan borçlanma yapmasının yasaklanması,
- Kamunun merkez bankasından borçlanma yapmasının yasaklanması veya geçmiş hükümet gelirleri veya harcamalarına göre günümüzde yapılması plânlanan borçlara kısıtlama getirilmesi,
- Brüt ve net kamu borcu/GSYİH oranına kısıtlama getirilmesi,
- Koşullu bütçe dışı fon ve sosyal güvence ödemeleri oranı stoku hedeflemesi yapılmasıdır.

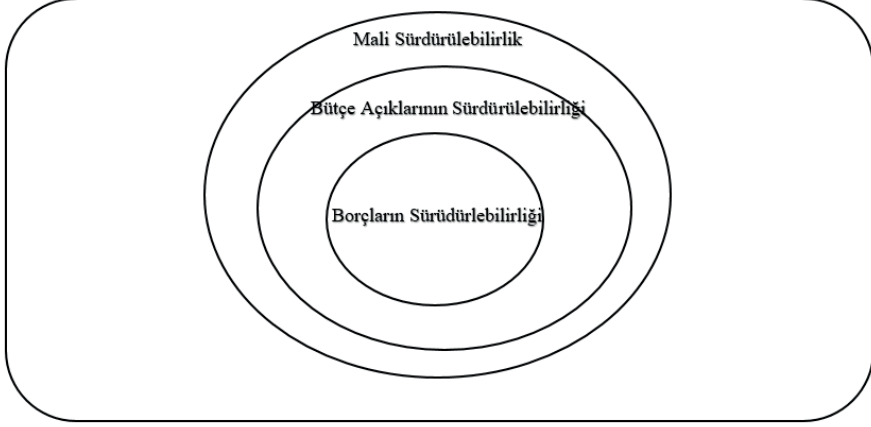
Mali kural kavramına eleştirel bir bakış açısı geliştirecek olursak, ülkelerin iç kaynaklardan borçlanma yapabilmesinin yasaklanması, ülkeleri dış kaynaklara daha bağımlı hale getirebileceğinden özgürlükleri kısıtlayıcı bir uygulamadır. Nitekim Türkiye henüz 2010 yılındaki Mali Kural Kanun Tasarısını imzalamamıştır.

1.3. Mali Kuralın Diğer Kavramlarla İlişkisi

Mali kural, mali disiplin ve mali sürdürülebilirlik kavramları ile birlikte sıkça kullanılmaktadır. Mali kuralın bu kavramlarla ilişkisinin açıklanması, anlaşılması açısından kolaylık sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında mali sürdürülebilirlik, borçların sürdürülebilirliği ve bütçe açıklarının sürdürülebilirliği ele alınmaktadır.

Mali sürdürülebilirlik (fiscal sustainability) teorik ve ampirik literatürde zaman zaman borçların sürdürülebilirliği (sustainability of debt) ve bütçe açıklarının sürdürülebilirliği (sustainability of budget deficit) kavramları ile beraber yer almaktadır. Bütçe açıklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması borçlarla birlikte reel büyüme oranı, enflasyon, para arzı gibi değişkenler tarafından da etkilenmektedir. Bu sebeple, bütçe açığının sürdürülebilirliğinin sağlanmasında borçların sürdürülebilirliği etkili iken mali sürdürülebilirliğin sağlanmasında da sürdürülebilir bütçe açıkları etkilidir. Bu durumda

mali sürdürülebilirlik, bütçe açığının ve borçların sürdürülebilirliğini kapsamaktadır. Bu üç kavram arasındaki ilişki Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerinde hediyeleşik eşya olarak piyasaya sürülen ve birbirlerinin içine geçme özelliği bulunan matruşkalara benzetilebilir (Şen vd., 2010:104). Kurallı bir mali politika, bütçe açığını, borçları düzenli bir hâle getirebileceğinden mali sürdürülebilirliğin sağlanmasını etkileyebilmektedir.

Şekil 1: Mali Sürdürülebilirliğin Kapsamı

Kaynak: Şen vd. (2010).

Şekil 1’de mali sürdürülebilirliğin hem bütçe açıklarının sürdürülebilirliğini hem de borçların sürdürülebilirliğini kapsadığı görülmektedir. Kümenin en dışında mali sürdürülebilirlik yer almaktadır. Kümenin içine doğru gidildiğinde bütçe açıklarının sürdürülebilirliği ve borçların sürdürülebilirliğinin yer almaktadır. Buradan mali sürdürülebilirliğin sağlanması için bütçe açıklarının sürdürülebilirliğinin; bütçe açıklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması için ise borçların sürdürülebilir olması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Hemming (2003)’e göre mali disiplin, bütçe açığı ve borç seviyesinin ihtiyatlı bir şekilde belirlenmesidir. Mali kuralın sağlanmasında bütçe açığı ve borçların birlikte etkili olduğu düşünüldüğünde, bu iki kavramın birbirinden ayrı düşünmek mümkün olmamaktadır.

1.4. Mali Kuralın İktisadi Akımlarla İlişkisi

1.4.1. Klasik İktisadi Yaklaşım

Klasik okulun Adam Smith (1776)’in Milletlerin Zenginliği ve Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme kitabının basıldığı 1776 yılından, John

Stuart Mill'in öldüğü 1873 yılları arasında egemenlik sürdüğünü söylemek mümkündür (Adaçay ve İslatince, 2009: 50).

Adam Smith, ilkelerini özgürlük (liberalizm) ve görünmez el kavramlarına dayandırmıştır. Adam Smith, kendisini basit doğal özgürlük sistemine adanmıştır ve ona göre sisteminin merkezinde kendi çıkarlarını maksimize ederken toplumun refahını da artıran fert vardır. İşte bu fert görünmez eldir (Savaş, 2000: 269). Bu fert sayesinde piyasa, dışarıdan herhangi bir müdahaleye gereksinim duymadan dengeye gelmektedir. Adam Smith (1776), verginin devletin giderlerini karşılamak amacıyla bireylerden kamunun koruyucu görevinden yararlandıkları oranda, imkânları ölçüsünde toplanılması gerektiğini öne sürmektedir. Ona göre kamu giderleri; savunma harcamaları, adalet harcamaları ile ana yollar, köprüler, kanallar, limanlar gibi bir ülkenin ticaretini kolaylaştıracak bayındırlık hizmetlerinin gerçekleştirilmesi ile sınırlandırılması gerekmektedir.

Klasik iktisadi kurama göre, bir piyasada yaşanan ekonomik ve sosyal alanlarda ortaya çıkan aksaklıklar geçicidir ve bu aksaklıkları giderecek olan güçler piyasanın yapısı içerisinde mevcut olduğundan, devletin herhangi bir müdahalede bulunmasına gerek yoktur. Eğer bir piyasada tam rekabet, ücret ve faiz esnekliği varsayımları gerçekleşirse ekonomi kendiliğinden (görünmez el) tam istihdama ulaşacak, üretilen her mal satılacak ve fiyatlar genel düzeyi istikrarlı bir yapıya sahip olacaktır. Ekonominin kendiliğinden dengeye ulaştığı böyle bir durumda, devlet müdahalesi faydalı olmayacak, aksine ekonominin işleyişini bozacaktır (Ataç, 2013: 6).

Kurallı maliye politikası (mali kural) ile klasik iktisat yaklaşımı devletin piyasaya müdahalesi konusunda birbirlerinin aksini savunmaktadır. Nitekim devletin borç, bütçe, gelir ve harcamalar konusunda kurallar belirlemesi gerektiğini öne süren kurallı maliye politikası yaklaşımından farklı olarak klasik iktisadi yaklaşımda devletin ekonomiye müdahalesinin minimum seviyede olması ya da mümkünse hiç olmaması gerektiğini öne sürmektedir. Bu çerçevede iki düşüncenin piyasanın işleyişinde devlete biçtiği rolde birbirlerinin zıddı olduğu söylenebilir.

1.4.2. Keynesyen İktisadi Yaklaşım

Keynes yaklaşım 1929 Ekonomik Buhran'ından sonra klasik iktisadi düşüncenin krizi açıklamada yetersiz kalmasıyla ortaya çıkmıştır. John Maynard Keynes (1936), İstihdam, Faiz ve Para Genel Kuramı adlı kitabı ile devletin piyasaya müdahalesi düşüncesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Klasik iktisatçılara paralel olarak tam istihdamın mümkün olabileceğini ancak bu durumun uzun dönemde yaşanabilecek bir tesadüften ibaret olabileceğini öne sürmüştür.

Keynesyen düşünce, ekonomiyi klasik okulun öne sürdüğü gibi arz yönünden değil, talep yönünden ele almış; ekonominin eksik istihdamdan kurtulmasının devletin uygulayacağı politikalar sayesinde olabileceğini ileri süren bir düşüncedir. Özetlenecek olunursa, Keynes diğer yaklaşımlardan farklı olarak ekonomiyi toplam talep yönüyle, makroekonomik bir bakış açısıyla ele almıştır (Adaçay ve İslatince, 2009: 207-208).

Keynesyen anlayışa alternatif olarak uygulanması önerilen, iradi politikalara alternatif sunması düşünülen maliye politikası kuralları, yeni iktisat okulları (monetarizm, kurumsal iktisat, anayasal iktisat vd.) tarafından gündeme getirilen bir seçenektir (Aktan, 2011: 5).

Mali kural, Keynesyen iktisadi akım gibi maliye politikalarının piyasaya müdahale etme amacıyla kullanılması gerektiğini öne sürmektedir. Kamu, harcama yaparak, vergi koyarak ekonominin belirli dönemlerinde piyasada etkin rol oynayabilir. Mali kural da kamunun uyguladığı bu çeşit maliye politikalarına belirli başlı kısıtlamalar getirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Keynesyen politikanın daha planlı bir uygulaması olarak düşünülebilir.

1.4.3. Monetarist Yaklaşım

1940'lı ve 1950'li yıllarda altın çağını yaşayan Keynesyen iktisadi yaklaşım ve bu yaklaşımın uyguladığı politikalar 1929 Buhran'ından itibaren etkili olmuştur. Ancak 1960'lara gelindiğinde bazı sanayi ülkelerinde işsizlik ile birlikte ortaya çıkan enflasyon, Keynesyen politikalar ile açıklanamamıştır. Uygulanan hatalı maliye ve para politikalarından doğan enflasyon, iktisat politikasında yeni önerilere gidilmesini kaçınılmaz kılmış ve sonucunda Milton Friedman'ın öncüsü olduğu Monetarizm (parasalcı yaklaşım) ortaya çıkmıştır. Monetarizm, kimilerine göre faiz oranı gibi göstergeler yerine, para arzı, para tabanı gibi parasal büyüklüklerin kontrolüne ağırlık veren para politikaları olarak tanımlanırken; kimilerine göre ise Keynesyen iktisadi yaklaşımın karşıtıdır (Savaş, 2000: 869-870).

Mali kuralın para politikalarını kısıtladığı düşünüldüğünde, monetarizm ile kurallı politikaların ilişki içinde olduğu söylenebilir. Ülkelerin belirlediği enflasyon hedeflemeleri ve bu hedeflere ulaşmak için belirledikleri politikalar mali kural örneği olarak düşünülebilir.

1.4.4. Anayasal İktisat Yaklaşımı

Anayasal iktisat teorisi James Buchanan (1978)'in Arrow'un imkânsızlık teoremine tepki göstermesi sonucu ortaya çıkan, tutarlı kamu politikalarını amaçlayan bir iktisadi akımdır. William Niskanen (1971) yaptığı çalışmada bürokratların izlemesi olası politikalarından bahsetmiştir. Anayasal iktisat

hakkında Friedrich Hayek (1973) ise demokratik yöntemde siyasal iktidar üzerinde sınırlandırılmanın kısıtlı olduğunu ve çeşitli anayasal kurullarla devletin aldığı karar ve yaptığı harcamalara kısıt konulması gerektiğini öne sürmüştür. Freidman ve Freidman (1980) de kamunun artan gücü ve etkinliği karşısında hukuksal düzenlemelerin yapılması gerekliliğini savunmuştur.

Anayasal iktisat, hükümetlerin ekonomiye müdahale edecekleri zaman nasıl anayasal sınırlamaların gerekli olduğunu araştıran bir alt bilim dalı olarak tanımlanabilmektedir (Adaçay ve İslatince, 2009: 277). Kamu sektörü geliştikçe, bürokratların artan gücü, seyahat, mobilya, ofis gibi masraflarının artmasına sebebiyet vereceğinden, bütçelerinin de artması kaçınılmaz olacaktır (Gwartney ve Wagner, 1988: 14). Anayasal iktisadın kamu ekonomisi kısmında siyasal iktidar, bürokrasi birimleri, seçmen ve çıkar grupları gibi ekonomik karar alıcıları rasyonel tercihlerde bulduklarını ve temel amaçlarının da özel çıkarlarını maksimize etmek olduğunu savunmaktadır. Bu politik ekonomi ilişkisi genel olarak dört amacı bulunmaktadır (Adaçay ve İslatince, 2009: 284):

- Yasal iktidarların oy maksimizasyonu,
- Bürokrasinin bütçe maksimizasyonu,
- Çıkar ve baskı gruplarının rant maksimizasyonu,
- Seçmenlerin fayda maksimizasyonu,

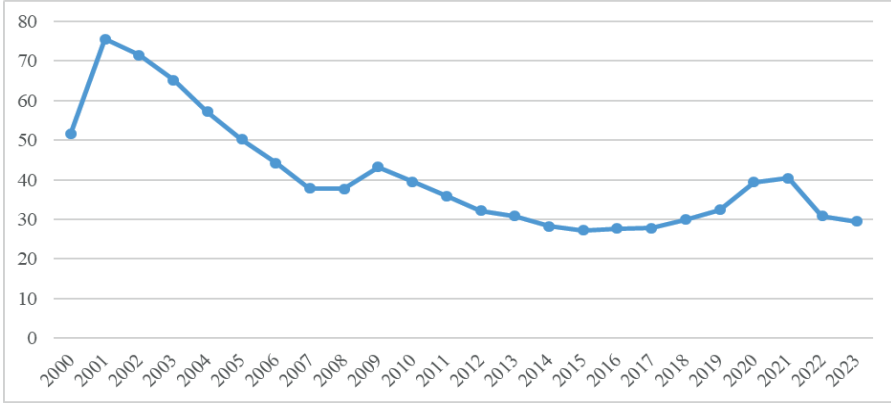
Anayasal iktisat, genel olarak devletin yani siyasal iktidarın başlıca harcama, vergileme, borçlanma, para basma gibi sahip olduğu çeşitli yetkilerine, anayasal düzenlemelerle sınırlamalar getirilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır (Adaçay ve İslatince, 2009: 284). Örneğin; Maastricht kriterlerine göre kamu borcu/GSYİH oranının %60'ı geçmemesi şeklinde bir kural anayasal düzenlemelerle alınmış bir karar olması açısından mali kurala örnek teşkil edebilir.

Anayasal iktisat görüldüğü gibi 1980'li yıllardan itibaren devletin gücünün ve etkisinin artması sebebiyle ortaya çıkmıştır. Kamunun harcama yaparken, vergi toplarken veya para basarken kurallı ve planlı politikalar uygulanması gerektiğini öne sürmüştür. Anayasal iktisadın oluşmasında mali kuralın önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

2. Türkiye'de ve Dünyada Mali Kural

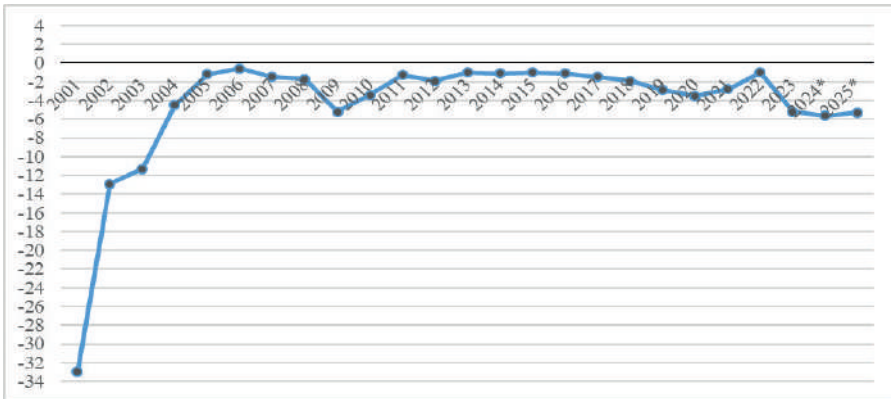
2.1. Türkiye'de Mali Kuralın Gelişimi

Mali kurala ilişkin Türkiye'de kamu borcunun GSYİH'ye oranla gösterimi Grafik 1'de yer almaktadır.

Grafik 1: Türkiye’de Kamu Borcu/GSYİH Oranı (%)

Kaynak: Trading Economics.

Grafik 1’de 2001-2023 yılları arasında Türkiye’nin kamu borcu/GSYİH oranını gösterilmektedir. Grafik 1 incelendiğinde Türkiye’nin kamu borcunda 2001 krizinin de etkisiyle artış yaşanmıştır. 2001 krizi sonrasında kamu borçları 2008 küresel krizine kadar bir düşüş gidişatına girmiştir. 2008 küresel krizinin etkisiyle tekrar artan kamu borcu, 2009’dan sonra azalma eğilimine girmiştir. 2015’de en düşük değerini aldıktan sonra COVID-19 salgınının da etkisiyle %43 seviyelerine gelmiştir. 2022’de ise tekrardan azalmıştır. Türkiye’de 2004’ten sonra kamu borcu/GSYİH %60’ın altındadır. Bu bağlamda kamu borcu/GSYİH oranının %60’ı geçmemesi gerektiğini öne süren Maastricht kriterinin sağladığı söylenebilir.

Grafik 2: Türkiye’de Bütçe Dengesi/GSYİH Oranı (%)

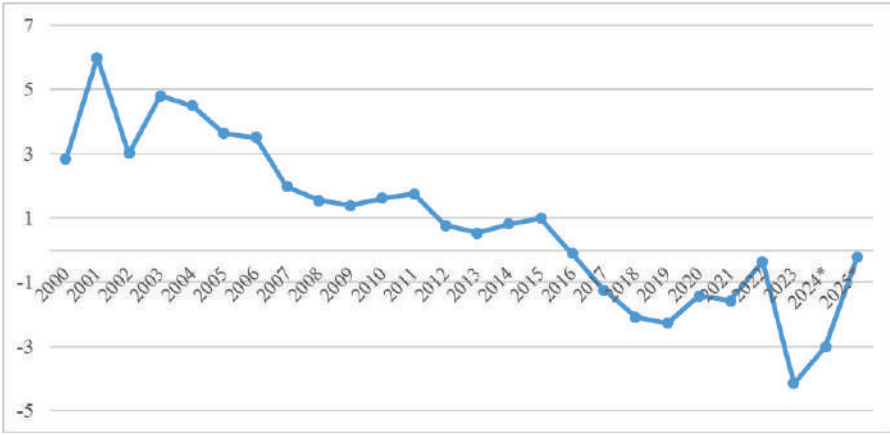
Kaynak: Trading Economics.

*Tahmini Veri.

Grafik 2’de Türkiye’nin 2001-2025 yılları arasındaki bütçe dengesi gösterilmektedir. Grafik 2’ye bakıldığında Türkiye’de incelenen bütün yıllarda bütçe açığının olduğu görülmektedir. Bu açık 2001 yılında %33 seviyelerinde iken 2016 yılına gelindiğinde %0,6 seviyelerine kadar düşmüştür. Bütçe dengesi/GSYİH oranı, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ve 2008 küresel krizinden sonra artış göstermiştir. Maastricht kriterleri açısından değerlendirme yapılacak olunursa, Türkiye’nin kriteri sağladığı, bütçe açığının 2010 yılından beri %3’ün altında olduğu görülmektedir. 2025 yılına kadar da %6’ın altında bütçe açığı olacağı tahmin edilmektedir.

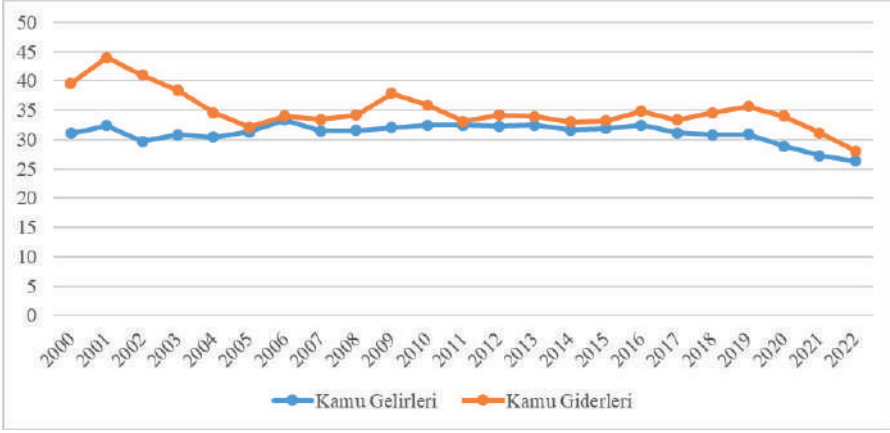
Grafik 3: Türkiye’de Faiz Dışı Dengesi/GSYİH Oranı (%)

Kaynak: IMF Veri Tabanı.

* Tahmini Veri.

Grafik 3’te Türkiye’nin 2000-2025 yılları arasında faiz dışı denge oranı gayrisafi yurtiçi hasılaya oranlanarak verilmektedir. Buradan Türkiye’nin 2016’ya kadar faiz dışı fazla verdiği, 2016’dan sonra ise faiz dışı açık verdiği söylenebilir. Kamu gelirlerinin faizler dışında kamu harcamalarını karşıladıktan sonra kalan kısmını ifade eden faiz dışı fazla, borçların sürdürülebilirliği bağlamında uygulanacak maliye politikaları açısından önemli bir ölçüttür. Özellikle yüksek borç stoku olan ülkelerde maliye politikasının faiz dışı fazla verilmesine dayandırılması önemlidir. Ancak Türkiye’de kamu borç stoku/GSYİH oranı kabul edilebilir (Maastricht kriterlerine göre) seviyede olması, 2016 yılından sonra faiz dışı fazla vermemesinin sorun olmasının önüne geçmektedir. Nitekim Türkiye, 2025 yılından sonra faiz dışı fazla verme yolunda gitmektedir.

Grafik 4: Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları /GSYİH Oranı (%)

Kaynak: IMF Veri Tabanı.

Grafik 4’te Türkiye’nin 2000-2022 yılları arasındaki kamu harcamaları ve bu harcamalarını yapmak için elde ettiği kamu gelirleri GSYİH’ye oranlanarak gösterilmektedir. Yapılan inceleme sonucu Türkiye’de kamu harcamalarının gayrisafi yurt içi hasıla oranı itibariyle bütün yıllarda çeşitli dalgalanmalara rağmen, kamu gelirlerinden fazla olduğu görülmektedir. Kamu harcamaları 2000-2017 yılları arasında dalgalanmalara rağmen fazla bir değişim göstermemektedir. COVID-19 salgınının etkisiyle hem kamu gelirleri hem de harcamalarda bir azalma olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye’ye ilişkin değişkenler incelendiğinde kamu borçlarının kabul edilebilir bir seviyede olduğu, bütçe açığının geriden kalan 10 yıla kıyasla arttığı, 2017’den beri faiz dışı açık verildiği ve son yıllarda kamu gelir ve giderlerinin azaldığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinin son iki yıldır önemli sorunlarından olan enflasyonun dizginlenememesi hâlihazırda devam etmektedir. 21. yüzyılın ikinci çeyreğine doğru, bu sorunun devam edeceği tahmin edilmektedir.

2.2. Bazı Ülkelerde Mali Kural Uygulamaları

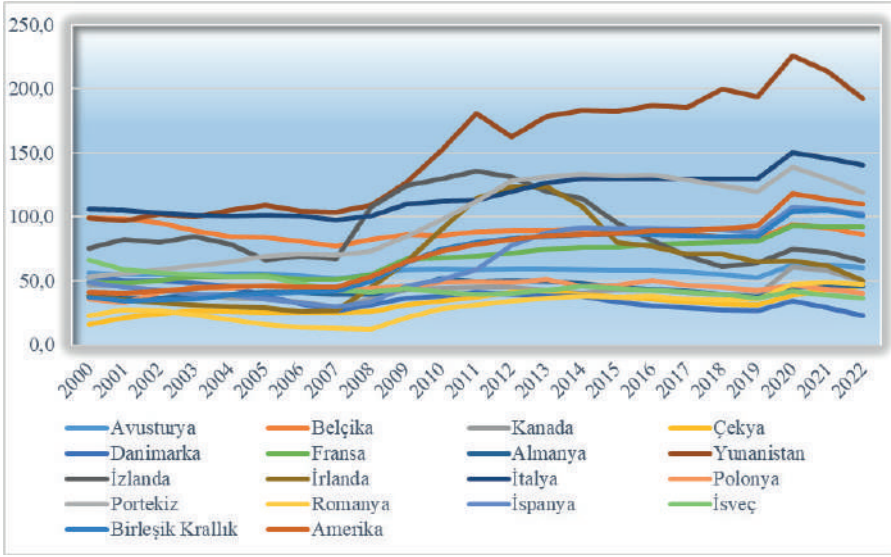
Çalışmanın bu bölümünde bazı ülkelerde uygulanan mali kural uygulamalarına yer verilmektedir. Mali kural uygulamalarına ek olarak seçili ülkelerin mali performansları değerlendirilmektedir.

Tablo 1: Ülkeler Bazında Mali Kural

Ülkeler	Mali Kuralın Türü	Kapsamı	Uygulama Alanı	Yasal Temeli
Almanya	Altın kural	Yıllık	Toplam Kamu Kesimi	Kanun
Avustralya	Bütçe dengesi ve borç sınırı	Dönemsel	Toplam Kamu Kesimi	Kanun
Brezilya	Gelirlerin bir yüzdesi olarak borç düzeyi	Yıllık	Merkezi ve Yerel Yönetim	Kanun
Danimarka	Yapısal bütçe dengesi	Çok yıllık	Toplam Kamu Kesimi	Politik uzlaş
Estonya	Bütçe dengesi, gelirlerin yüzdesi olarak borç düzeyi	Çok yıllık, yıllık	Toplam Kamu Kesimi	Politik uzlaş
Finlandiya	Bütçe dengesi, bütçe dengesi, GSYİH oranı olarak borç	Çok yıllık, çok yıllık	Merkezi Yönetim, Yerel Yönetim, Merkezi Yönetim	Politik uzlaş, kanun, politik uzlaş
Fransa	Altın kural	Yıllık	Yerel Yönetim	Kanun
Hindistan	Altın kural	Çok yıllık	Merkezi Yönetim	Kanun
Hollanda	Kamu harcama sınırı	Çok yıllık	Toplam Kamu Kesimi	Koalisyon uzlaşısı
İngiltere	Altın kural, GSYİH yüzdesi olarak borç düzeyi	Dönemsel, dönemsel	Toplam Kamu Kesimi, Toplam Kamu Kesimi	Kanun, kanun
İspanya	Bütçe dengesi, borç sınırı, gelirlerin yüzdesi olarak borç düzeyi	Dönemsel, yıllık, yıllık	Toplam Kamu Kesimi, Bölgesel Yönetim, Yerel Yönetim	Kanun, kanun, kanun
İsrail	Bütçe açığı sınırı ve harcama sınırı	Çok yıllık	Merkezi Yönetim	Kanun
İsveç	Ortalama bütçe fazlası	Dönemsel	Toplam Kamu Kesimi	Politik uzlaş
İsviçre	Bütçe dengesi ve borç sınırı	Dönemsel	Merkezi Yönetim	Anayasa
Kolombiya	Gelirlerin yüzdesi olarak borç düzeyi	Yıllık	Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetim	Kanun
Litvanya	Net borçlanma sınırı	Yıllık	Merkezi Yönetim	Kanun
Polonya	GSYİH yüzdesi olarak borç düzeyi	Yıllık	Toplam Kamu Kesimi	Anayasa
Slovak Cumhuriyeti	Gelirlerin yüzdesi olarak borç düzeyi	Yıllık	Bölgesel ve Yerel Yönetim	Kanun
Slovenya	GSYİH yüzdesi olarak borç düzeyi, borç sınırı	Çok yıllık, yıllık	Toplam Kamu Kesimi, Yerel Yönetim	Koalisyon uzlaşısı, kanun
Yeni Zelanda	Operasyonel denge	Dönemsel	Toplam Kamu Kesimi	Kanun
Avrupa Birliği	GSYİH yüzdesi olarak borç düzeyi, GSYİH yüzdesi olarak bütçe açığı	Yıllık	Avrupa Birliği	Politik uzlaş

Tablo 1’de bazı ülkelerin mali kural uygulamaları yer almaktadır. Mali kuralın türü, kapsamı, uygulama alanı ve yasal temeli yer almaktadır. Ülkelerin mali kural türleri incelendiğinde uygulama farklılıkları olduğu dikkati çekmektedir. Mali kuralın kapsamı ise yıllık, dönemsel ve çok yıllık olmak üzere farklılık göstermektedir. Ülkelerin mali kuralı uygulama alanı kamu kesimi, yerel yönetim ve merkezi yönetim olmak üzere ayrılmaktadır. Mali kuralın yasal temeli politik uzlaşya bağlı olabileceği gibi bir kanuna da dayanabilmektedir.

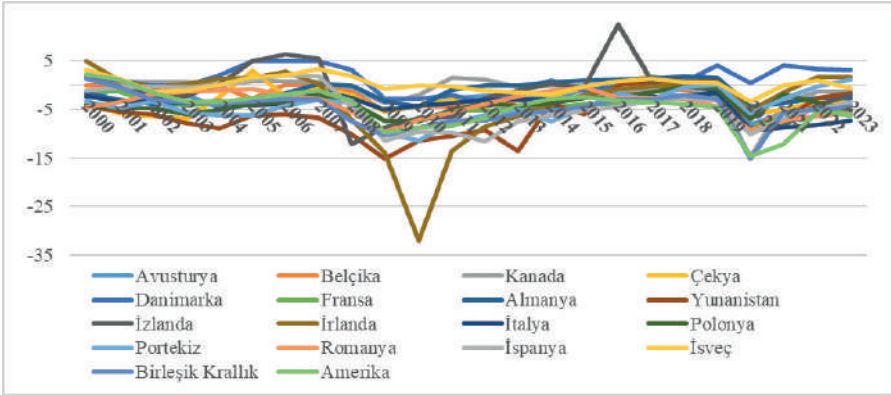
Grafik 5: Dünyada Kamu Borcu/GSYİH Oranı (%)

Kaynak: IMF Veri Tabanı.

Grafik 5’te seçili ülkelerin kamu borcu/GSYİH oranları yer almaktadır. Grafikte dikkat çeken ilk ülke en fazla kamu borcuna sahip ülke olarak Yunanistan’dır. Nitekim Yunanistan’ın 2020’de %226 seviyesinde kamu borcu vardır. Yunanistan’ı sırasıyla İtalya ve Portekiz takip etmektedir. Grafik genel olarak incelendiğinde 2008 küresel krizinin etkisiyle incelenen ülkelerde kamu borçlarının hızlı bir yükselme eğilimine girdiği gözlemlenmektedir. Diğer bir artış da COVID-19 salgınından sonra yaşanmaktadır.

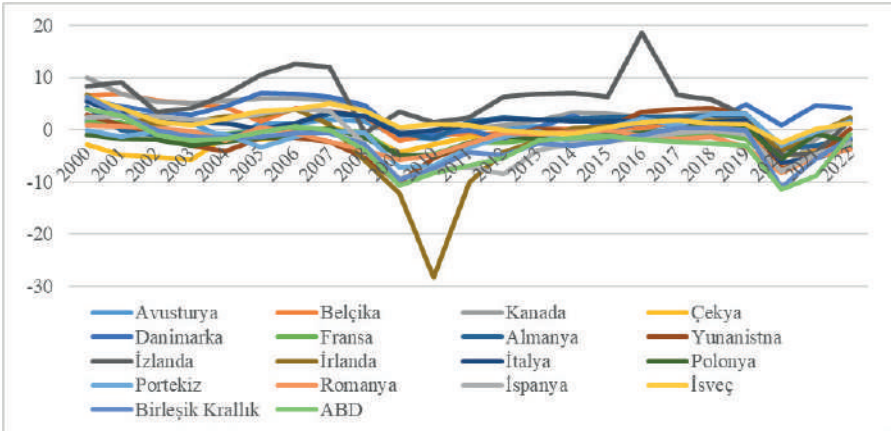
Grafik 6: Dünyada Bütçe Dengesi/GSYİH Oranı (%)

Kaynak: Trading Economics.

Grafik 6’da seçilmiş ülkelerde Türkiye’nin 2000-2023 yılları arasındaki bütçe dengesi gösterilmektedir. Grafik 6’ya göre farklı zaman dilimlerinde farklı ülkelerde bütçe açığı olduğu gözlemlenmektedir. Ancak İrlanda 2008 küresel krizinin de etkisiyle 2010 yılında %32,1 bütçe açığı vermiştir. İrlanda’ya ek olarak Yunanistan da bütçe açığı vermesi açısından dikkat çekicidir. Ülkeler genel olarak ele alındığında 2008 küresel krizinden ve COVID-19 salgınından sonra bütçe açıklarının arttığı, ülkeler genel olarak bütçe açığı verdiği söylenebilir. Maastricht kriterleri incelendiğinde ülkelerinin genelinin bütçe açığının %3’ün altında olması şartını sağladığı söylenebilir.

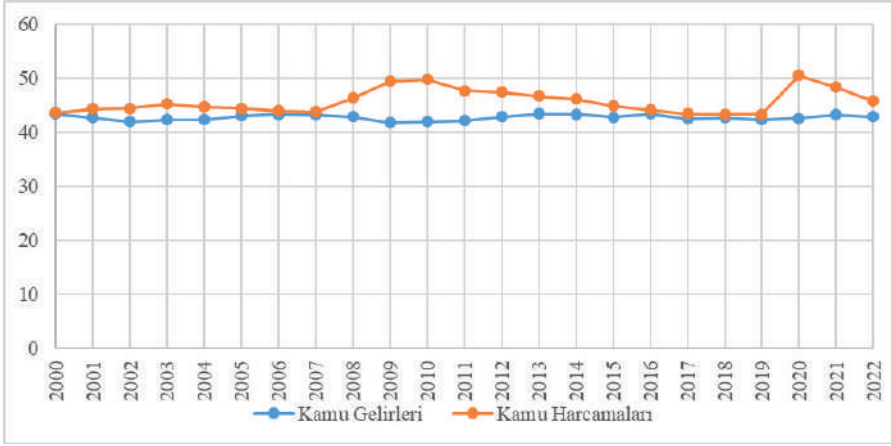
Grafik 7: Dünyada Faiz Dışı Dengesi/GSYİH Oranı (%)

Kaynak: IMF Veri Tabanı.

Grafik 7'de Türkiye'nin 2000-2022 yılları arasında faiz dışı denge oranı gayrisafi yurtiçi hasılaya oranlanarak seçili ülkeler açısından sunulmaktadır. İrlanda 2010 yılında %10 oranında faiz dışı açık vermektedir. İrlanda'nın aksine İzlanda ise incelenen yıllarda genel olarak faiz dışı fazla vermektedir. Özellikle yüksek borç stoku olan ülkelerde maliye politikasının faiz dışı fazla verilmesi önemlidir. Seçili ülkelerde 2008 küresel krizi ve COVID-19 salgınının etkisiyle faiz dışı açık verdikleri gözlemlenmektedir.

Grafik 8: Dünyada Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları /GSYİH Oranı

Kaynak: IMF Veri Tabanı.

Grafik 8'de seçili ülkelerin² kamu gelirleri ve kamu harcamaları GSYİH'ye oranla ortalama olarak yer almaktadır. 2000-2022 yıllarını kapsayan Grafik'te kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olduğu söylenebilir. 2008 küresel krizi ve COVID-19 salgınında kamu harcamalarındaki artış dikkat çekmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma kapsamında ele alınan ve mali kural göstergelerinden olan kamu borcu, bütçe dengesi, faiz dışı denge ve kamu gelirleri ile harcamaları GSYİH'ye oranla incelendiğinde farklı yıllarda dalgalanmaların olduğu görülmektedir. Kamu borcu/GSYİH oranının %60'ın altında olması Maastricht kriterleri açısından arzu edilebilirdir. Nitekim Türkiye'de 2004 yılından sonra bu kriterin sağlandığı söylenebilir. Seçili ülkeler açısından

2 ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çekya, Danimarka, Fransa, Kanada, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, İzlanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Yunanistan.

ise Yunanistan, İtalya, İrlanda, İzlanda ve Portekiz 2008 küresel krizinden sonra borç krizine sürüklendiği söylenebilir. Bu bağlamda bu ülkelerin mali kuraldan uzaklaştığı belirtilebilir.

Ülkelerin bütçe dengeleri incelendiğinde Maastrich kriterinin (%3'ün altında olması) Türkiye açısından 2004'ten sonra sağlandığı ancak 2008 küresel krizi ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleriyle bütçe disiplininin zaman zaman uzaklaştığı gözlemlenmektedir. Dünyada bütçenin gidişatı ele alındığında, İrlanda ve Yunanistan'ın 2008 küresel krizinden sonra yüksek bütçe açıklarıyla yüzleştiği görülmektedir. Nitekim diğer seçili ülkelerde de 2008 krizinin ve COVID-19 salgını sebebiyle bütçe disiplininin uzaklaştığı söylenebilir.

Kamu gelirlerinin faizler dışında kamu harcamalarını karşıladıktan sonra kalan kısmını ifade eden faiz dışı fazla, Türkiye'de 2017'den itibaren terk edilmiş, bu yıldan itibaren faiz dışı açık verdiği görülmüştür. Dünya açısından da konjonktür dönemlerinde faiz dışı açık verildiği söylenebilir.

Kamu gelirleri ile kamu harcamaları ilişkisi incelendiğinde hem Türkiye'de hem de seçili ülkeler incelendiğinde kamu harcamalarının, gelirlerin üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca seçili ülkelerde kamu harcamalarının GSYİH'ye oranla Türkiye'den daha fazla olduğu söylenebilir. Bu durum, kamunun rolünün Türkiye'de daha düşük olduğuna yönelik yorum yapılmasını sağlamaktadır. Kamu harcamaları ile ilgili diğer bir nokta ise 2008 küresel krizinde hem Türkiye'de hem de seçili ülkelerde bir artış olduğudur. Ancak COVID-19 salgının etkisiyle dünya genelinde artan kamu harcamaları, Türkiye'de azalma eğilimine girmiştir. Son olarak kamu harcamaları Türkiye'de incelenen yıllarda %35 bandında iken dünyada %45 bandında olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu durum Türkiye'de kamunun diğer ülkelerden daha sınırlı bir boyutunun olduğunu göstermektedir.

Mali kural, devletlerin uyguladığı makroekonomik politikaları düzenleme açısından önem arz etmektedir. Türkiye'nin de yıllar itibarıyla, bütçe dengesi, kamu gelir ve giderleri, faiz dışı fazla vermesi, kamu borcu incelendiğinde daha kurallı mali politikalara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Fakat bu politikalar, Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere bazı ülkelerin diğer ülkelerin özgürlüklerini kısıtlayıcı bir hal aldığı dikkat edilmesi gerekmektedir.

Dünyanın 2020'li yıllardan itibaren yaşadığı COVID-19 salgını ve finansal istikrarsızlık, küreselleşme ile birlikte ülkeleri daha kırılgan hâle getirmektedir. Bu durum ülkelerin mali kuraldan sapmalarını beraberinde getirebilir. Bu sebeple kurallı maliye politikalarının uygulanması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abdulkadir, Işık ve Mustafa Sakal ve Metin Meriç (2010). “Anayasal İktisat Teorisi ve Mali Kurallar: Türkiye’de Uygulanabilirliği,” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, s.1-25.
- Adaçay, Funda Râna ve Hasan İslatince (2009); İktisadi Düşünceler Tarihi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Aktan, Coşkun Can (2011). “Kurumsal Maliye Politikası ve Mali Kurallar (Ekonomi Politikası Yönetiminde Anayasal ve Yasal Mali Kurallar),” Çimento Endüstri İşverenleri Sendikası, Makale 1, s.4-13.
- Ataç, Beyhan (2013). Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları, Turhan Kitabevi, 10. Baskı, Ankara.
- Buchanan, J.M. (1978). “From Private Preferences to Public Philosophy: The Development of Public Choice,” The Economics of Politics, IEA Readings, London.
- Debrun, Xavier ve Natan Epstein ve Steven Symansky (2008). “A New Fiscal Rule: Should Israel “Go Swiss?”, International Monetary Fund Working Paper /8/87, s. 1-27.
- Demir, Murat, ve Mahmut İnan (2011). “Türkiye’de Mali Kural,” Gazi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, s. 25-66.
- Fiess, Norbert (2002). “Chile’s fiscal rule”, World Bank, https://www.researchgate.net/publication/4897513_Chile%27s_Fiscal_Rule
- Friedman, Milton ve Rose D. Friedman (1980). “Free to Choose: A Personal Statement,” New York, NY: Harcourt Brace Jovanovich.
- Gwartney, J.D. ve R.E. Wagner (1988). “Public Choice and the Conduct of Representative Government,” Public Soice and Constitutional Economics, JAI Press, s. 3-28.
- Hayek, FA (1973). “Law, Legislation and Liberty,” Routledge, Cilt I, London.
- Hemming, Richard (2003). “Policies to Promote Fiscal Discipline,” Fiscal Affairs Department, IMF, s. 1-19.
- Işık, Abdulkadir, & Meriç, Metin (2009). AB’de Kamu Yatırımlarının Finansmanında “Altın Kural”. Ege Akademik Bakış Dergisi, 9(4), 1591-1603.
- Kennedy, Suzanne ve Janine Robbins ve François Delorme (2001). “The Role of Fiscal Rules in Determining Fiscal Performance,” Department of Finance Working Paper, s. 237-266.
- Kopits, George ve Steven Symansky (1998). “Fiscal Policy Rules,” International Monetary Fund, Occasional Paper, Sayı 162, s. 1-40.
- Niskanen, William A. (1971). “Bureaucracy and Representative Government,” Adivision of Transaction Publishers, s. 1-133.

- Oktayer, Asuman (2010). “Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi,” *Maliye Dergisi*, Sayı 158, s.431–447.
- Savaş, Vural (2000). *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara.
- Şen, Hüseyin, İsa Sağbaş ve Abdullah Keskin (2010). “Türkiye’de Mali Sürdürülebilirliğin Analizi: 1975-2007,” *Maliye Dergisi*, Sayı 158, s. 103-123.
- Yılmaz, Binhan Elif (2013). *Küresel Krizin Avrupa’da Borç Çıkmanın’na Dönüşümü*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Karaer, Abdullah (2022). *Yerel Yönetimlerde Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye İncelemesi*. *Maliye Dergisi*, 182, 179-208.
- Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Londra.
- Keynes, John Maynard (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.

2023 Fiscal Regulations: A Teleological Approach Within the Scope of Law and Economics¹

Öner Gümüş²

Abstract

The aim of this study is to reveal the socio-economic justifications of the fiscal adjustments made by presidential decree and law. The methodology of teleological interpretation has been used to reveal the justifications. That's why, with the teleological interpretation methodology, what the legislator actually wants to do can be understood. This is because it is possible to go beyond the text of the law through purposive interpretation. The results obtained as a result of the methodology can be summarised as follows: The justification for the increases in Value Added Tax by the Presidential Decision is the fight against inflation. In this way, demand can be curtailed and thus inflation can be reduced. The reason for the increase in the Banking and Insurance Transactions Tax rate by the Presidential Decision is the transfer from the income of the banks, whose profits increased due to the decrease in the policy interest rate, to the state budget. The additional motor vehicle tax obligation introduced by the act was introduced for fiscal purposes. However, this tax is in contrast with the Constitutional Court's perspective. The 50 percent increase in fees imposed by the Presidential Decision is also for fiscal purposes. However, there is a possibility that this increase may restrict some fundamental rights and freedoms. The possibility that inefficient situations may arise in the economy as a result of these possibilities expresses the general conclusion reached in this study.

- 1 This article is a revised version of the paper titled “*Socio-economic Causes of the Recent Fiscal Arrangements*” presented at the Balkan 9th International Conference on Social Sciences held in Edirne on 6-8 October 2023.
- 2 Assistant Professor, Kütahya Dumlupınar University, Tavşanlı Vocational School, Department of Accounting and Tax, oner.gumus@dpu.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-3231-3293.

1. INTRODUCTION

Taxation can be done for many purposes. These purposes include fiscal, political, social and political purposes. However, the fiscal purpose of taxation is actually taken into consideration. The main reason for this situation is that public goods and services are financed by taxes. However, certain rules of law must be followed when taxation is carried out. For instance, a new tax obligation must be imposed by law and not by a presidential decree. Otherwise, taxation is not legally valid. As a matter of fact, the arrangements made in 2023 were made through binding sources. While the increases in value added tax, banking and insurance transaction tax and fixed fees were made by Presidential decree, the additional motor vehicle tax was implemented by law. Undoubtedly, there are also economic justifications. While making evaluations, the purposive interpretation method in law has been utilized.

Teleological interpretation assumes that the application of texts should be extended to situations that are beyond the scope of legislative intent. Therefore, the essence of teleological interpretation is the extension of legal texts in line with the purposes of the law or legal system (Brittain, 2016: 143). Therefore, this study is important in terms of showing what the main purpose of the legislator is and what effects these purposes may have on the field of law and economy. In this framework, firstly value added tax, then banking and insurance transactions tax, motor vehicles tax and finally fees are theoretically analysed. Then, the study is concluded by presenting both legal and economic effects of these taxes within the framework of theoretical foundations.

2. VALUE-ADDED TAX AND BANKING AND INSURANCE TRANSACTION TAX AS EXPENDITURE TAXES

Value-added tax, distributed transaction tax, and collective transaction tax constitute three different methods of aggregate expenditure taxes. In aggregate transaction taxes, a tax is levied only on one link of the chain of production and change of hands, and the tax is usually named as the stage in which it is levied. Production tax, wholesale sales tax, and retail sales tax may be cited as examples of such taxes. However, in distributed transaction tax, the goods are taxed at each stage they pass until they reach the final consumer, and each time, the tax is applied to the total sales price. Thus, the goods that a producer processes and sells by applying the relevant tax, and that is raw material for other enterprises, will be subject to constant taxation in their further processing and sales by the second, third, etc.

producers, and eventually, the prices will grow like an avalanche with the effect of double taxation. Due to these factors, distributed transaction tax is also called cascade tax. Value-added tax is also collected at each stage of production and exchange, just like distributed transaction tax. However, value-added tax diverges from distributed transaction tax due to the fact that the subject of the tax only consists of the value added to the product at the relevant stage. Added value refers to the increase in value of an item that the enterprise acquires as a result of its own production activity on the item that it receives as intermediate goods. Tax is not applied to the entire value of the finished product but only to the relevant increase in its value (Öncel, 1973: 291). A value-added tax is a general consumption tax on goods and services that is directly proportional to the prices of such goods and services, regardless of the number of transactions performed during the production and distribution stages prior to the taxation stage (Kılıç, 1975: 146). In other words, a value-added tax is one of the taxes levied through its addition to the prices of goods and services. Even in the most developed countries of the world in terms of tax organization, the rate of income taxes collected to cover public expenditures cannot be increased above 50%. For this reason, expenditure taxes are extensively applied in many countries. By means of this practice, the part of the income that is not taxed during its acquisition can be taxed during its expenditure. Therefore, income taxes and expenditure taxes complement each other (Kurtcebe, 1985: 4).

Due to all the transactions made by the banks and insurance companies, the money they receive in cash or into their account in their favour, regardless of under which name it is, is subject to the banking and insurance transaction tax. The subject of the tax is transactions made in exchange for money. If banks, bankers, and insurance companies receive money in cash or into account in their favour through the transactions they make, banking and insurance transaction tax arises. If the transaction is not made in exchange for money, the circumstances giving rise to tax would not occur (Öner, 2023: 274-275). Since banking and insurance transaction tax is a service tax, the main purpose is to tax the people who enter a relationship with a bank. Most of the time, this goal is realized, and the bank can easily reflect the tax paid to the people with whom it is in a relationship (Çağan, 1976: 27). In other words, the reflection of financial liabilities such as banking and insurance transaction tax arising from the transactions is the transfer of direct costs to those who benefit from financial services (Kırman, 2007: 141). In terms of financial services, taxation is mainly carried out through the banking and insurance transaction tax. The reason for this is that according to Article 17/4-e of the Value-Added Tax Act, financial services are excluded from

value-added tax. In this context, it is possible to suggest that transactions that are not covered by the banking and insurance transaction tax are covered by the value-added tax as a rule (Göker, 2017: 110-111).

3. MOTOR VEHICLE TAX AS A WEALTH TAX

Taxes levied on motor vehicles in Turkey can be considered in two groups. In the first group, there are consumption tax and value-added tax collected from the first purchase of the vehicle. In addition, there is a motor vehicle tax that is collected annually and periodically during the use of the vehicle (Üstün, 2012: 170). Motor vehicle tax is deemed to accrue annually by the beginning of January each year and is applied by the tax office of the place of recording and registration of the vehicle. Therefore, on January 1 of each year, people who have a motor vehicle registered in their names are deemed the taxpayers of the motor vehicle tax, and the tax is calculated, notified, and accrued on such a date (Aksüt et al., 2020: 146). Motor vehicles are subject to motor vehicle tax as a tax levied on wealth since they are considered as an element of wealth and an indicator of the ability to pay the relevant tax (Saraçoğlu, 2014: 39). As the subject of the tax is land vehicles, air vehicles, and sea vehicles, the tax is determined individually, considering the recording and registration characteristics of the vehicles. Accordingly, the circumstances giving rise to the tax are the recording and registration of the vehicle at the traffic offices and branches in accordance with the Highway Traffic Act for motor land vehicles, at the General Directorate of Civil Aviation of the Ministry of Transport and Infrastructure for aircraft and helicopters, and at the port and municipal registry for motor sea vehicles (Şenyüz et al., 2021: 418). Real persons and legal entities who have motor vehicles recorded and registered in their names at the traffic registry and the civil air vehicles registry, maintained by the Ministry of Transport and Infrastructure, are the payers of this tax (Saraçoğlu, 2022: 361). Motor vehicle tax is accrued annually by the beginning of January of each year by the tax office of the place of recording and registration of the vehicle. The accruing tax shall be deemed to have been notified to the taxpayer on the date of its accrual. Motor vehicle tax is paid in two equal installments each year, in July and January. In the first half of the calendar year, in case of any change in the structure of the vehicle or in case of an increase or decrease in the tax, the second instalment is paid as per the recent condition (Kaynak, 2019: 138).

Motor vehicle tax is very favourable for environmental goals in terms of its subject and construct. In this respect, motor vehicle tax is considered from an environmental point of view in the European Union states.

However, since this tax is an indicator of wealth in Turkey, environmental goals and objectives are not pursued. In cases of a decrease or increase in the tax amounts, the vehicle's potential for environmental damage is not observed. The criteria considered are the ones relevant to the value of the vehicle. The tax amount determined for the vehicles subject to motor vehicle tax is decreased inversely proportional to the age of the vehicle. As a result, the taxes on new vehicles remain high compared to old vehicles, and the difference increases even more as the vehicle ages. It is clear that the value of the vehicle will decrease as its age increases. Therefore, the collection of a lower tax from a vehicle whose value has decreased is understandable. However, this circumstance also encourages the use of old vehicles. Even if it cannot be said that all old vehicles are harmful to the environment, it is a fact that the engines of new vehicles are new and, with the development of technology, they are environmentally sensitive compared to old vehicles. Therefore, motor vehicle tax has a construct that encourages old car use rather than new car use (Üyümez, 2016: 437). In this context, it is possible to suggest that the motor vehicle tax is a tax imposed for fiscal purposes. Motor vehicle tax stands out as a useful tool, especially in the transfer of wealth. It is not possible to suggest that a tax that has not been considered in terms of the environment is being collected for social purposes.

4. FIXED FEES

Unlike taxes, the degree to which individuals benefit from some of the public services provided by the state may be partially determined. In other words, in terms of some of the public services, although they are of a general nature, individuals may benefit from such services to different extents. These are services that can be divided. For instance, the extent of individuals' use of internal and external security services or health measures may not be known. However, the degree or amount of use of land registry, courthouse, or notary services by certain persons, that is, by those who are in a position to benefit from such services, can only be determined as an estimate. For example, real estate owners protect their own rights against third parties through the land registry. This means that they acquire a special benefit from the land registry services. There are fixed fees collected against such special services (Erginay, 2010: 39).

The fees are levied under the benefit principle. However, the ability-to-pay principle applies in taxation. While taxes are payments that do not have a one-to-one equivalence, it is observed that there is a provision in fees as opposed to taxes. As a result of some services undertaken by the state, private benefits are provided as well as public benefits. Fees are charged

in return for private benefits. However, even if there is a provision for the fee, it is sometimes observed that the fee is determined above the cost of the relevant service. This circumstance shows that there is no relationship between the cost of the service and the benefit it offers. In addition, the cost of the service provided is never financed by the fixed fees (Yılmaz, 2016: 69). Generally, the similarities and differences between fixed fees and taxes can be summarized as follows (Devrim, 2002: 176-177):

- The fixed fees are paid compulsorily, just like taxes. As a matter of fact, according to Article 73 of the Constitution, taxes, duties, fees and similar obligations are imposed, amended, or abolished by act.
- Although taxes are not subject to a direct provision, fees are subject to a direct provision. However, such provision is not in the form of the entire cost of the service provided. In other words, there is no completely equal relationship between the amount paid as a fee and the worth of the service provided for the individual. This circumstance is especially apparent in court fees. Therefore, such services are partly financed by fixed fees and partly by taxes. This is because not only the cost element, but also political, fiscal, and social elements are considered while determining the cost of the services.

There is an obligation for the ratio or amount, the basis for the application of fee, to have certain legal bases and not to be amended arbitrarily. Some exemptions may be considered for economic, social, and administrative purposes. Fees should be adjusted in a way that is easy to collect, cost-effective, and easy to administer, that does not require complex applications, and that prevents or makes difficult fraud and evasion. From the taxpayer's point of view, it is beneficial for the formalities to be reduced, the processing time to be shortened, and the application to be clear and understandable. A receipt bearing a stamp is taken against the collection of the fees (Akdoğan, 2011: 107-108).

According to the first article of the Act on Fees with No. 492, the fixed fees collected in Turkey are as follows:

- Judgement fees,
- Notary fees,
- Tax judgement fees,
- Land register and cadastre fees,
- Consular fees,

- Passport, residence permit, work permit, work permit exemption, visa fees, and confirmation fees of the Ministry of Foreign Affairs,
- Ship and marine fees,
- Letter patent, license, and diploma fees,
- Traffic fees.

Therefore, it is not possible to qualify any public income other than these fixed fees as a fee. This is because a public income that is not defined in the Fees Act cannot be called a fee.

5. LAW AND ECONOMICS: VALUE-ADDED TAX, BANKING AND INSURANCE TRANSACTION TAX, MOTOR VEHICLE TAX, AND FIXED FEES ACCORDING TO THE RECENT ARRANGEMENTS

The arrangements recently made for public finance items are as follows:

- With presidential decision No. 7346, the value-added tax rate on goods and services with a value-added tax rate of 8% was increased to 10%, and the value-added tax rate on goods and services with a value-added tax rate of 18% was increased to 20%.
- With presidential decision No. 7345, the rate of banking and insurance transaction tax was increased from 10% to 15%.
- Additional motor vehicle tax was established by Act No. 7456.
- With presidential decision No. 7344, the fixed fees were increased by 50%, excluding the driver's license fees.

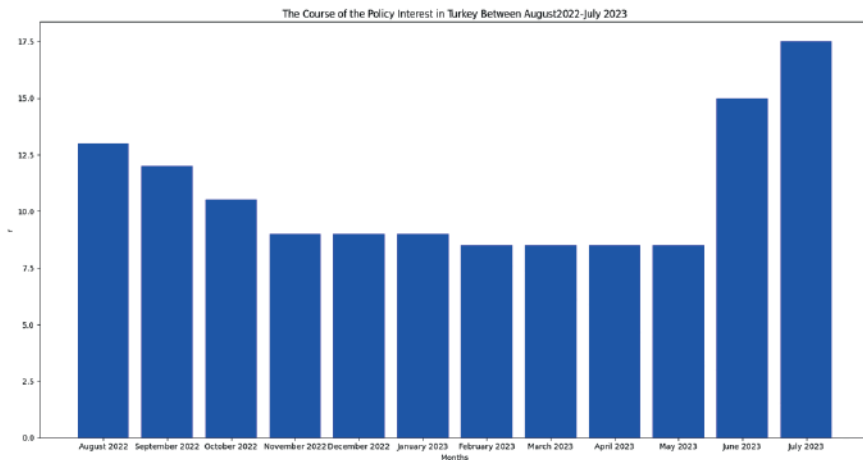
Value-added tax has an impact on resource distribution, economic growth, and stability, as well as income distribution (for details see Edizdoğan and Çelikkaya, 2010: 224-239). However, it is necessary to mention specifically the anti-inflationary effect of value-added tax as the arrangements made are related to inflation.

In the literature on public finance, it is proposed to increase taxes or reduce public expenditures in the fight against inflation. According to public finance experts, in order to reduce people's purchasing power and therefore consumption, it should be resorted to increasing the taxes, as consumption depends on purchasing power, and the reduction of purchasing power through taxes causes the national income to decrease to a great extent each time with its multiplier effect. Value-added tax is a significant policy instrument in aspects such as being a factor in the taxation of purchasing

powers for which income tax cannot be collected, and in curbing the inflation by substantially transferring the purchasing powers in the market to the state. Due to the extent of the tax base, the desired goals will be achieved through small changes in tax rates, and the distribution of people's consumption and saving preferences will thus be arranged (Saraçoğlu, 2006: 76). The factor underlying the increase in value-added tax rates through the recent arrangement is the anti-inflationary effect of value-added tax. Against rising inflation, the government is attempting to prevent the warming in the economy by increasing the value-added tax rates. Because, considering the value-added tax lists related to the increased rates, it can be deduced that the demand for most of the goods and services is desired to be restricted. For the demand element to emerge, the consumer must have the will and purchasing power. Considering that the needs are endless, it is possible to state that consumers' purchasing desires for most goods and services are quite high. However, since raising the value-added tax rates may cause a decrease in consumers' ability to pay, the demand element will not emerge. In other words, the purpose of the value-added tax arrangement is to fight inflation.

Considering the banking and insurance transaction tax, it is necessary to know which policy interest is the primary for the justification of the rate increase. When a private bank borrows from the central bank, the interest applied by the central bank to the loan borrowed by the private bank is the policy interest. The course of policy interest in Turkey is shown in Figure 1.

Figure 1. The Course of the Policy Interest in Turkey (August 2022-July 2023)

Source: CEIC, 2023.

When Figure 1 is examined, it is observed that the policy interest rate showed a significant decrease from August 2022 to May 2023. This means that the banks have acquired substantial profit potential. Thus, the government prevented the banks from experiencing a crisis. This is because when banks go into crisis, the perception that there is a significant crisis in the relevant states becomes quite strong. With the implementation of the banking and insurance transaction tax, banks will also return to the state a portion of the profits obtained as taxes. In this way, the financing of public goods and services will be ensured. However, it is not possible to realize economic growth and development only through the financial aspect of the economy. It should also be focused on the real aspects of the economy.

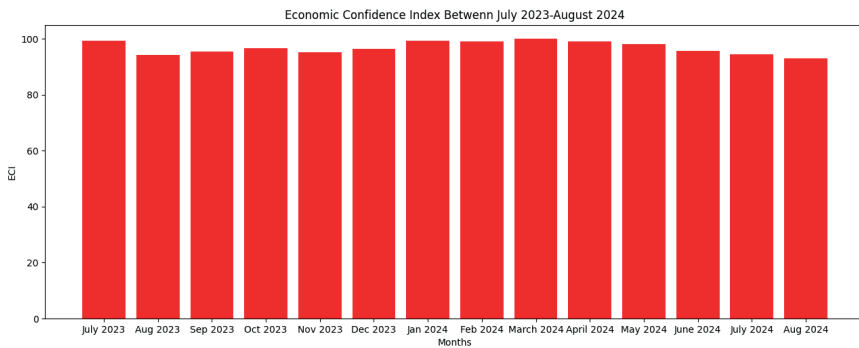
The decision to impose an additional motor vehicle tax is contrary to the principles of taxation. The most significant proof of this is the decree of the constitutional court of July 23, 2003, with docket no 2003/48 and decree no. 2003/76. According to the referred decree, the tax burden is aggravated against the vehicle owners through additional motor vehicle tax, which prevents the balanced, fair, moderate, and equal distribution of the tax burden, creating a violation of the principles of taxation stipulated in Article 73 of the Constitution. The fact that government bodies are not aware of this circumstance is contrary to the course of life. Despite this, the adoption of such a decree is actually an indicator of the extent of the revenue required by the budget. However, it is also possible that motor vehicle tax may emerge as a solution for environmental pollution.

Air pollutants, including carbon monoxide (CO), nitrogen oxides (NO_x), hydrocarbons (HC) and particulate matter (PM), have been shown to have adverse effects on human health, particularly children. CO₂ emissions also contribute significantly to climate change. The fuel burned in motor vehicles produces all these emissions and therefore has a high potential to cause social and ecological costs. The magnitude of these social costs is determined by the choice of vehicle, kilometres travelled and road fuel consumption per kilometre (Montag, 2015: 138). In this respect, motor vehicle tax can be a very effective tax. In this respect, motor vehicle tax can be a very effective tax because it may be possible to reduce health expenditures, which may emerge as a larger cost with this tax.

As a type of wealth tax, the motor vehicle tax can be used as an effective fiscal instrument for governments that distributes public revenues and determines the value of wealth for society and the state (Sverdan, 2020: 126). However, the motor vehicle tax is a wealth tax and wealth taxes can be perceived as a double tax that penalises hardworking families because wealth

is considered a form of security and is used to maintain an intergenerational family through inheritance relations (Stanly et al., 2023: 581). Hence, the potential for an additional excise tax to be perceived as a double tax may reduce the intergenerational transfer of wealth, leading to a perception that individuals will feel poorer in the future, which may result in a backlash against the tax.

Wealth taxation is an economically justified tax. This is because wealth taxes can benefit society and the state by effectively redistributing public revenues, public goods and wealth (Sverdan, 2021: 72). A one-off wealth tax will not distort taxpayers' preferences later on, assuming that taxpayers believe that this tax will not be repeated. Obviously, this would mean that some people would have less wealth than otherwise to fulfil their various goals, but it would not change the structure of incentives for their future economic decisions. The economic success of a one-off wealth tax therefore depends on the credibility of the government's promises that it is a one-off tax. But as is often the case in the history of taxation, temporary measures can be extended beyond their intended lifespan, potentially even indefinitely (O'Donovan, 2020: 5).

Figure 2. Economic Confidence Index Between July 2023-August 2024

Source: Türkiye İstatistik Kurumu, 2024.

Looking at the monthly figures since July 2023 in the economic confidence index, which takes values between 0-200, it is seen that the highest value is the period of March 2024. However, even the highest value proves how low the confidence in the economy is. In this context, an additional MTV will increase the reaction to the tax. This reaction will be manifested in the form of non-voting tendency or, if possible, tax avoidance.

In order to examine the arrangements related to the fixed fees, it is first necessary to mention the right of access to the court, the property right, and the right to travel.

One of the elements of the right to legal remedies, which is part of the right to a fair trial, is the right of access to the court. The right of access to the court means being able to bring a dispute before the court and to request the effective resolution of the dispute (Aydın, 2018: 539). The right of access to the court is based on principles such as the rule of law and the non-arbitrary behaviour of the government (Fırat, 2020: 146). The high costs associated with the trial may pose a significant obstacle to the right of access to the court. The state is under a positive obligation in this regard. In terms of granting legal aid, due to the limited resources of the state, the limitation of the right of access to the court has been deemed legitimate by seeking the prerequisites that the case has a reasonable chance of success, that the right of legal aid wouldn't be abused, or that the right being the subject of the case to be among the sufficiently significant rights such as right to divorce, right of parents, or right to freedom, and it has been deemed not to grant legal aid as a consequence of an arbitrary decree. The European Court of Human Rights examined the claims of Kreuz, who could not apply to the national court as he was not able to pay the court fees in the Kreuz v. Poland case and concluded that the application fee is undermining the essence of the right of access to the court (Özel Yılmaz, 2016: 205-206). Therefore, a 50% increase in judgement fees, tax judgement fees, and notary fees may lead to restrictions on the right of access to the court.

Property refers to the relationship established when a person gains dominance over goods. This relationship has been discussed by societies, legal systems, political thoughts, and religions throughout history. On the other hand, property is recognized and protected as a "property right" in numerous constitutions and international documents (Akça, 2015: 543). The right to property, which is both an asset and a fundamental human right, is currently protected at both national and international levels. In national law, the property right is primarily regulated in the constitution, has found its place as a constitutional right, and has also been included in special acts such as the Turkish civil code, the construction zoning law, and the expropriation law. At the international level, the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) has emphasized the importance of the property right, and the European Convention on Human Rights (ECHR) has developed a protection mechanism as well as regulating the property right (Çakır, 2019: 7). Since each tax imposed by the state will imply the deprivation of assets from that tax amount, taxation also implies an intervention on the property

right (Bereket Dağ, 2020: 485). The fixed fees are public revenues just like taxes. Therefore, the increase in fixed fees has the potential to imply the restriction of the property right.

The right to travel has been emphasized in many sources as the freedom of movement of individuals, whether citizens or foreigners. In other words, the right to travel means freedom of movement, commuting, relocation, and settlement. Considering the scope of freedom, it also includes different phenomena such as moving from or staying at the place where one is, not being detained, and choice of residence. As can be understood by the definition, the right to travel is associated with numerous freedoms, but in national and international regulations, it is considered along with the freedom of settlement. This right, which is regulated in Article 23 of the Constitution, is regulated along with the freedom of settlement, as in many international sources (Gürbüz, 2019: 98). The Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948, regulates the classical and political rights of individuals. In the referred declaration, the freedom of persons in terms of the right to leave and return from a country is stipulated. In fact, according to the first paragraph of Article 13, which regulates the freedom of residence and travel, everyone has the right to move and settle freely within the borders of any state (Arslan, 2018: 65). Due to the traffic fees, the right to travel may be in danger of being restricted.

In addition, the goods brought from abroad are also affected by the fixed fees. With the increase in fixed fees, the domestic manufacturers may be able to take up a more advantageous position against the foreign manufacturers.

Procedural economy is generally explained in the literature and in high court decisions by prioritising the elements of “simplicity”, “speed” and “cheapness”. Procedural economy aims to facilitate the proceedings within the framework of the regulations stipulated in the laws and not to make them complicated in negative terms; not to exceed the ordinary time period stipulated in the proceedings and not to incur unnecessary expenses and imposes this as a duty on the judge (Yılmaz, 2008: 250). However, the increase in judicial fees damages the principle of procedural economy and the rule of law is left behind. It is clear that such a situation will negatively affect the public economy.

If transaction costs between two parties in the economy are high, mutually beneficial consensual exchanges may be abandoned. Therefore, a forced exchange arises in order to avoid costs. Thus, the optimal rule for rights protection balances the transaction costs associated with property rules against the potential for inefficient exchange under liability rules such

as fees. When transaction costs are low, the balance is in favour of property rules; when transaction costs are high, the balance is in favour of obligation rules (Miceli, 1997: 116). Therefore, an increase in fees results in a result against property rights. This means a negative impact on the economy.

Units within an economy make some choices. Making choices means that these economic agents have some alternatives. However, the future is full of uncertainties. Moreover, this uncertainty increases as time lengthens (Arrow, 1973: 1-2). Restriction of freedom of movement through increased fees has the potential to make it difficult to obtain information. With the potential restriction of freedom of movement, economic agents may experience difficulties in obtaining the information necessary for effective decision-making. In this respect, increases in fees may create inefficiency in the economy.

6. CONCLUSION

In the arrangements made in July, several arrangements were made using fiscal instruments. What is meant by the concept of fiscal instruments are taxes and fees. Undoubtedly, such arrangements have some grounds. There are some economic, fiscal, political, and social causes on the basis of these arrangements.

In fact, there is a justification for increasing value-added tax rates, and it is to combat inflation, which has reached an extent that cannot be denied in Turkey anymore. Increasing the value-added tax rates in order to reduce consumption is one of the methods of combating inflation. However, since the increase in value-added tax rates will cause an increase in the prices of most goods and services, it may not be perceived completely by the taxpayers at first, but it may cause a reaction later on. Reducing demand in the fight against inflation is the right method, and it is possible to state that the rate increase introduced for this purpose is the right fiscal strategy.

The increase in banking and insurance transaction tax rates is a result of incorrect strategies in terms of policy interest rates. If the policy rates were raised in 2022, there would be no need for any increase in the banking and insurance transaction tax rates. Therefore, the justification for the increase in banking and insurance transaction tax rates is that it is desired to create a proper income transfer to the Treasury from the profits of the banks.

The imposition of the motor vehicle tax one more time is the state's desire to generate direct revenue. Under normal circumstances, a state opts for indirect taxes such as value-added tax in order to avoid a backlash against the tax. This is because taxpayers do not recognize indirect taxes as much.

However, considering that the motor vehicle tax is a wealth tax and that the arrangements to be made would be recognized instantly by the taxpayers, it can be understood how intense the state's desire to generate revenue is. The reason why the motor vehicle tax has been constantly on the agenda recently is due to the fact that taxpayers can recognize the impact of the tax more clearly. However, the cost of the increase in value-added tax rate is greater than the increase in motor vehicle tax. Therefore, the main topic of discussion among taxpayers should have been value-added tax instead of motor vehicle tax. However, the additional motor vehicle tax is already contrary to constitutional principles of taxation. Because the prohibition of arbitrary taxation by a state has become a necessity since the 13th century. However, the collection of additional motor vehicle taxes is not a condition that can be explained by modernity in the field of public finance.

With the increase in fixed fees with the aim of generating income, a significant conflict arises in terms of fundamental rights and freedoms. For instance, a fixed fee amount that restricts the right of access to the court would affect the justice mechanism negatively. If justice is negatively affected, economic growth and development cannot be realized. Therefore, judicial fees should be determined at a level that will not adversely affect the justice system.

It is possible to state that the increase in land registry and cadastre fees may have the potential to contradict the property rights. This is because the state receives a certain amount of fee from both the buyer and the seller in the purchase and sale transactions. The obligation of fees imposed on a person who is trying to solve the housing problem with the need to buy a house may result in his inability to meet his need. Similarly, an increase in land registry and cadastre fees encountered by the seller in need of urgent liquidity may even lead to the victimization of the seller. Therefore, there may be a decrease in the volume of trading transactions in this domain while it is desired to generate income. In other words, the possibility of adverse effects on the buyer's and seller's property rights may arise with the increase in fees.

The increase in traffic fees, on the other hand, has the capacity to affect the right to travel. In particular, there is the possibility that economic units related to transportation services will be negatively affected by this. Such that an increase in the amount of tuition fees increases the operating costs, and each time the cost increases, such enterprises may not be able to contribute to the economy on critical issues such as employment. Therefore,

it is possible for economic disadvantages to arise from the possibility of restricting the right to travel.

As a result, it is clear that the socio-economic causes of the recent fiscal arrangements, excluding the value-added tax, have the potential to negatively affect the economy. It is conceivable that the economy may take a breath through the fight against inflation and the desire to generate income. However, if the cost of generating income is greater than the income itself, there will also be reactions against taxes and similar liabilities.

References

- Akça, K. (2015). “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Mülkiyet Hakkı”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 6 (3), 543-596. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.239906> .
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi* (14. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksüt, B. D., Taylar, Y., Artun, E. S. & Gök, Ö. (2020). *Mükellef Haklarının Korunması Bakımından Hukuki Güvenlik İlkesi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Arrow, K.J. (1973). *Information and Economic Behavior*. US: National Technical Information Service. <https://doi.org/10.21236/ad0768446>.
- Arslan, Ş. (2018). *Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahat Hakkı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Aydın, A. (2018). “Mahkemeye Erişim Hakkı Işığında Vergi Mahkemelerinde Dava Açma Süreleri”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*. 34, 537-585. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/taad/issue/52648/693641>.
- Bereket Dağ, C. (2020). “Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları Eksevinde Mülkiyet Hakkı”. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2, 479-506. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mhfd/issue/64869/994245>
- Brittain, S. (2016). Justifying the Teleological Methodology of the European Court of Justice: A Rebuttal. *Irish Jurist*, 55, 134-165. <http://www.jstor.org/stable/44027068>.
- CEIC. (2023). Turkey Policy Rate. <https://www.ceicdata.com/en/indicator/turkey/policy-rate> (Erişim tarihi: 12.09.2023).
- Çağan, N. (1976). “Bankaların Vergi Yükümlülükleri ve Vergi Sorumlulukları”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 33, 21-47. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000918.
- Çakır, Y. (2019). *Kamulaştırmatsız El Atmanın Mülkiyet Hakkı Bakımından Anayasal İncelenmesi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık
- Devrim, F. (2002). *Kamu Maliyesine Giriş* (4. Baskı). İzmir: İlkem Ofset.
- Edizdoğan, N. & Çelikkaya, A. (2010). *Vergilerin Ekonomik Analizi*. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Erginay, A. (2010). *Kamu Maliyesi* (18. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Göker, C. (2017). Mali Hizmetler ve Harcamaların Vergilendirilmesi. B. Yaltı (Ed.), *Uluslararası Vergi Hukuku Konularına Türkiye Yaklaşımı* içinde (109-134). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Fırat, E. (2020). *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda İdari İnceleme*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Gürbüz, N. (2019). “Ulusal ve Uluslararası Alanda Seyahat Özgürlüğüne Bakış ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi”. *Türkiye İnsan Hakları ve*

- Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*. 3, 95-126. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tihkek/issue/55090/756165>.
- Kaynak, M. (2019). “Motorlu Taşıtlar Vergisine Yeni Bir Model Önerisi: Mesafe Temelli Motorlu Taşıtlar Vergisi”. *İzmir YMMO Dergisi*. 1 (2), 130-155. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/izmirymmmodergisi/issue/50969/650104>.
- Kılıç, H. (1975). “Katma Değer Vergisi”. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 24, 131-185. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuamk/issue/785/8560>.
- Kırman, A. (2007). “Mali Yükümlülüklerin Finansal Sisteme Etkisi Üzerine Belirlemeler”. *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*. 24 (2), 129-164.
- Kurtcebe, A. (1985). “Katma Değer Vergisi ve Uygulaması”. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. 30, 1-6. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuamk/issue/758/8197>.
- Miceli, T.J. (1997). *Economics of the Law*. New York: Oxford University Press.
- Montag, J. (2015). “The Simple Economics of Motor Vehicle Pollution: A Case for Fuel Tax”. *Energy Policy*. 85, 138-149. <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2015.05.020>
- O'Donovan, N. (2020). One-off wealth taxes: theory and evidence (Evidence Paper 7). *Fiscal Studies*. <https://doi.org/10.47445/107>.
- Öncel, M. (1973). “Katma Değer Vergisi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 29 (3), 289-312. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000985.
- Öner, E. (2023). *Türk Vergi Sistemi* (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Özel Yılmaz, N. (2016). *Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel ve Gerçekleşen Etkileri*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Saraçoğlu, F. (2006). “Katma Değer Vergisinde Oransal Yapı ve Vergi Oranlarında Yapılan Değişikliklerin Tüketim ve Tasarruflar Üzerindeki Etkileri”. *Sayıştay Dergisi*. 62, 67-81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sayistay/issue/61519/918905>.
- Saraçoğlu, F. (2014). “Bir Vergi(leme) Unsuru Olarak Türk Vergi Sisteminde Traktör”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 22 (2), 29-42. <https://doi.org/10.15337/SUH.2017.31>.
- Saraçoğlu, F. (2022). *Vergi Teorisi Politikası ve Türkiye Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Stanley, L., McGrath & Hunt, T. (2023). “The Social Meaning of Wealth Taxes”. *Economy and Society*. 52(4), 579-601. <https://doi.org/10.1080/03085147.2023.2264063>.
- Sverdán, M. (2020). “Economics and Taxation of Wealth”. *Three Seas Economic Journal*. 1(4), 126-132. <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2020-4-18>.

- Sverdan, M. (2021). "Wealth: The Economic Prerequisites of Taxation". *Three Seas Economic Journal*. 2(1), 71-77. <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2021-1-12>.
- Şenyüz, D., Yüce, M. & Gerçek, A. (2021). *Türk Vergi Sistemi* (18. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). Ekonomik Güven Endeksi, Ağustos 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ekonomik-Guven-Endeksi-Agustos-2024-53595> (Erişim Tarihi: 01.09.2024).
- Üstün, Ü.S. (2012). "Motorlu Taşıtlar Üzerinden Alınan Vergilerin Çevreyi Korumaya Yönelik ve Adil Olarak Düzenlenmesi". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 16 (1), 153-190. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/48115/608475>.
- Üyümez, E. (2016). "Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: AB ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25 (3), 427-440. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/32038/353562>.
- Yılmaz, B.E. (2016). *Maliye* (2. Basım). İstanbul: Der Yayınları.
- Yılmaz, E. (2008). Usul Ekonomisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 57 (1), 243-274. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000301.

Baumol'un Maliyet Hastalığı Çerçevesinde Avrupa Birliği Sağlık Harcamalarının Analizi¹

Murat Albayrak²

Volkan Yurdadoğ³

Özet

Küresel çapta sürekli ve kümülatif bir şekilde artan sağlık harcamaları ülkelerin kamu bütçeleri üzerine ciddi bir yük oluşturmaya devam etmektedir. Bu durum mali sürdürülebilirlik açısından politika yapıcılarda endişe uyandırmakta ve sık sık gündemlerinde yer almasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda sağlık harcamalarının artışıyla ilgili birçok çalışma yapılmış ancak ortak bir konsensüs sağlanamamıştır. Bu noktada Baumol, sağlık harcamalarındaki bu dramatik artışa farklı bir bakış açısı getirmiştir. Baumol'a göre bu artışın en dikkat çeken yönü enflasyon oranından da fazla olmasıdır. Bunun nedeninin ise sektörler arasındaki verimlilik farklılıkları olduğunu savunur. Ekonomiyi durgun ve ilerici sektör olarak ikiye ayırdığımızda ilerici sektör ücretleri verimlilik artış oranı kadar artırabilmektedir. Bu birim maliyetlerde bir değişikliği yol açmayacaktır. Ancak durgun sektörlerde işgücü verimliliği sağlanamadığından ve ücret seviyeleri ilerici sektör tarafından belirlendiğinden yapılacak ücret artışları birim maliyetlerin yükselmesine neden olacaktır. Bu bağlantı Baumol'un maliyet hastalığı olarak ifade edilmektedir. Çalışma Baumol'un maliyet hastalığının AB ülkelerinde sağlık sektörü özelinde var olup olmadığını araştırmaktadır. Bu doğrultuda veri setleriyle yapılan analiz sonucunda Baumol'un varsayımlarının AB ülkelerinde geçerli olduğu ve AB ülkelerinin Baumol'un maliyet hastalığından muzdarip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- 1 Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalında Prof. Dr. Volkan YURDADOĞ danışmanlığında Murat ALBAYRAK tarafından hazırlanan ve 2024 yılında kabul edilen "Sağlık Sektöründe Baumol Maliyet Hastalığının Geçerliliği: Euro Bölgesinden Ampirik Kanıtlar" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinin gözden geçirilip yeniden düzenlenmesiyle oluşturulmuştur.
- 2 Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, albayrakm@cu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2375-1117>
- 3 Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, vyurdadog@cu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7492-288X>

1. Giriş

Sağlık harcamaları son zamanlarda kayda değer büyüklükte artmaktadır. Bu artışın göze çarpan boyutu ise milli gelir ve enflasyon oranından daha fazla gerçekleşmesidir. Sağlık harcamalarındaki bu artışı belirlemeye yönelik yapılan çalışmalar çoğunlukla gelir ve nüfus üzerinden yapılmaktadır. Fakat bu göstergenin sağlık harcamalarındaki fahiş artışı tek başına açıklayamadığı anlaşılmış ve bu değişkenlere ilaveten Baumol'un maliyet hastalığı da incelenen değişkenlere eklenmiştir.

Baumol sağlık, eğitim, sahne sanatları gibi çeşitli sektörlerdeki maliyetlerin yükselişinde ortak bir nokta tespit etmiştir. Bu ortak payda ise sektörler arasındaki verimlilik farklılıklarıdır. Sektörler arasındaki verimlilik farklılığı ücretlere yansır ve bazı sektörlerdeki ücret artışı verimlilik artışından fazla olur. Sonuç olarak bu tarz sektörlerdi maliyetler sürekli artış gösterir ve bu artış da fiyatlar genel düzeyinin üzerinde gerçekleşir. Bu durum literatürde Baumol'un maliyet hastalığı şeklinde telaffuz edilir.

Çalışma bu doğrultuda sağlık harcamalarının Baumol'un maliyet hastalığından muzdarip olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda izleyen bölümde Baumol'un maliyet hastalığının kavramsal çerçevesi ortaya konulacaktır. Ardından Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde bu hastalığının varlığı veri setleriyle incelenecektir. Çalışma sonuç ve önerilerle tamamlanacaktır.

2. Baumol'un Maliyet Hastalığının Kavramsal Çerçevesi

Maliyet hastalığı, Baumol ve Bowen'in (1966) "Performing Arts: The Economic Dilemma (Sahne Sanatları: Ekonomik İkilem)" ve Baumol'un (1967) "Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crisis (Dengesiz Büyümenin Makroekonomisi: Kentsel Krizin Anatomisi)" isimli analizlerinden günümüze dek önemli ilgi odağı olmuştur. Baumol'un maliyet hastalığı kısaca, verimlilik artışı sağlayabilen sektörlerdeki ücret artışlarına karşılık verimlilik artışı yakalayamayan sektörlerdeki maliyet artışları olarak tanımlanmaktadır (Borge, vd., 2018, s.2; Paolo, 2021, s.10).

Maliyet hastalığının tıbbi bir terim olan hastalık ile ifade edilmesi retorik amaçlıdır. Burada amaç ekonomideki herhangi bir sektörün rahatsızlık yaşadığını göstererek bu anormal bu rahatsızlığın çözümüne yönelik politikalar geliştirilmesini sağlamaktır. Baumol bu durumun farkına varmış ve özellikle politika yapıcıların sağlık, eğitim, sanat gibi sektörlerdeki anormal durumları göz önünde bulundurmalarını istemiştir (Abbing, 2005, s.5-6).

Bowen ile Baumol (1966) çalışmalarında sahne sanatlarının karşı karşıya olduğu ekonomik ikilemi veri koleksiyonlarından yararlanarak açıklamaya

çalışmışlardır. 1895-1964 yılları arasında elde ettikleri sahne sanatları verilerinden üretim maliyetlerinin enflasyona göre daha fazla arttığını tespit etmişlerdir. Beethoven'ın 14. Dizisi Çalgı Dörtlüsü 1826 yılında ilk sergilendiğinde bu dinletiyi icra etmek için 4 kişi 40 dakika emek harcamıştır. Bu tarihten günümüze kadar geçen yaklaşık 200 senede bu performans tekrar sergilenmek istense yine 4 kişi 40 dakika emek sarf etmesi gerekir. Aradan geçen 200 senede bir verimlilik artışı sağlanamamıştır ve sağlanması da pek mümkün değildir. 200 yıl önce bu dinletiyi gerçekleştirmek için 2.66 iş saati (4 kişi * 40/60 saat) gerekiyken bugün de aynı iş saatine ihtiyaç vardır. Ekonomideki bazı sektörlerde ise verimlilik artışına paralel ücret artışı sağlanmıştır. Örneğin 1826 yılında imalat sektöründe çalışan bir işçi saatlik 1.14 dolar ücret alırken, 2010 yılında 26.44 dolar ücret almaktadır. Reel olarak ifade edildiğinde bu ücret düzeyi yaklaşık 23 kat daha fazladır. Sonuç olarak ortalama emek verimliliğindeki artış daha yavaş emek verimliliği sergileyen sektörün üretimini göreceli olarak daha pahalı duruma getirmektedir. Bu arakamlar birim iş saatiyle hesaplandığında 1826'da Beethoven'ın dinletisini gerçekleştirmek için 3.02 (1.14 x 2.66) dolar fırsat maliyeti varken 2010'da bu 70.33 (26.44x2.66) dolara yükselmiştir. Teknoloji, daha eğitimli bir işgücü, artan sermaye stoku ve ölçek ekonomileri sayesinde imalatta gereken emek miktarı azaltılabilmektedir. Buna karşılık sahne sanatlarında verimlilik artışı imalata göre nispeten değişmemiştir (Tiongson, 1997, s.117-118; Tabarrok, 2022, s.11-12).

İmalat sektöründeki ücret artışları sektörde sağlanan verimlilikle karşılanabilirken, hizmet sektörü aynı dengelemeyi sağlayamamaktadır. Hizmet sektörü işçi çalıştırabilmek için imalat sektöründeki ücret artışlarını takip etmek durumundadır. Aksi takdirde işçiler bu sektörde değil daha yüksek ücretli imalat sektöründe çalışacaktır. Bu nedenle hizmet sektöründeki maliyetler imalat sektöründeki maliyetlere göre artış göstermektedir. Bu fiyat etkisi özellikle sağlık ve eğitim hizmetlerindeki maliyet artışlarını açıklamak için ayrı bir pencere sunmaktadır (Bailey vd., 2016, s.92).

Sahne sanatlarında sanatçının performansı o malın üretimi için bir araç olmaktan ziyade amaç olması verimlilik değişikliklerine engel teşkil etmektedir. Bir kişi daktilo satın aldığı zaman üretiminde ne kadar emek kullanıldığını bilmez. Buna karşılık sahne sanatçılarının emekleri, izleyicinin satın aldığı nihai ürünün kendisini oluşturmaktadır. Çünkü imalat sektöründe işçi hammadde ile nihai ürünün arasındadır. Buna karşılık sanatçının performansı direkt nihai ürün durumundadır. Bu yüzden bir otomobilin üretiminde gerekli olan emek miktarı azaltılabilirken 45 dakikalık bir Schubert gösterinde bunu gerçekleştirmek olası değildir. 1960'lı yıllardaki sahne sanatlarına yönelik bu tespit daha sonrasında sağlık, eğitim, sosyal

hizmetler, bakım/onarım hizmetleri gibi diğer sektörler de uyarlanmıştır. Örneğin terziler ve kunduracılar eskiden daha yaygındı. Çünkü giysi ve ayakkabıları onarmak yenisini almaktan daha makuldü. Günümüzde ise eski ayakkabıları ve giysileri tamir etmek yerine yenisini almak daha ucuzdur. Giysi fiyatları zamanla azalırken terzi fiyatları artmıştır. Bir başka örnek araba tamirinin fiyatı yükselirken, yeni araçların fiyatı azalmaktadır. Yaklaşık yarım yüzyıl önce yapılan bu tahminlerin doğru çıkması ciddi bir başarıdır (Last ve Wetzel, 2011, s.187; Tabarrok, 2022, s.12-14).

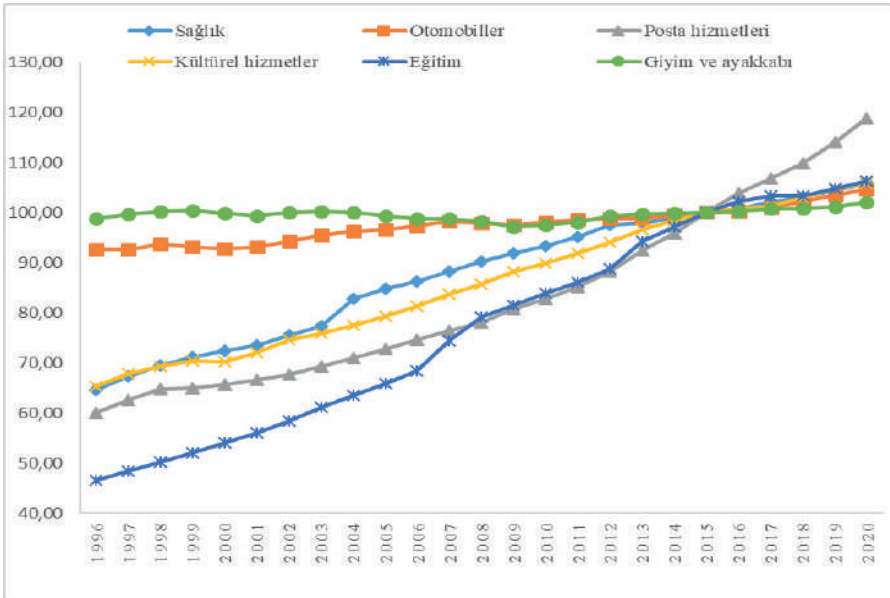
Farklı endüstrilerdeki verimlilik artışı ve nominal ücretler karşılaştırıldığında maliyet davranışı daha net görülebilecektir. Örneğin telekomünikasyon sektöründe nominal ücretler bir yılda %4 oranında artarken, verimlilik %5 artarsa bu sektörde birim maliyet düşmüş olur. Buna karşılık eğitim sektöründe öğrenci-öğretmen oranının sabit kalması ve bu durumda öğretmen maaşlarındaki %3'lük bir artış olması kendisi kadar öğrenci başına maliyetin artmasına neden olacaktır. Ekonomideki genel fiyat seviyesinin bu iki sektör ortalamasından oluştuğu ve uzun dönemde nominal ücretlerin her sektörde eşit yükseldiği varsayımında eğitim maliyeti sadece telekomünikasyondan değil bununla beraber fiyatlar genel düzeyinden de daha fazla arttığı görülebilir (Baumol, 1993a, s.20-21).

Baumol maliyet hastalığını güzel bir örnekle açıklamıştır. Bir 1946 yılında yayımlanan İngiliz gazetesinde "İngiltere'deki Öğrenci Notlarının Neredeyse Yarısının Ortalamasının Altında" şeklinde bir manşet atılmıştı. Maliyet hastalığının da işleyiş tarzı buna çok benzerdir. Burada bilinmesi gereken fiyatlar genel seviyesinin herhangi bir endeksinin ekonomideki fiyatların bir ortalaması olduğudur. Yani tüm malların fiyatı aynı hızda artmadığı bir durumda bazı malların fiyatı ortalamasının üzerinde, bazıları ise ortalamasının altında artması gerekir. Sağlık hizmetleri maliyeti ortalamasının üzerinde artan gruba örnektir. Bu durum sağlık hizmetindeki maliyetlerin enflasyon oranından daha fazla arttığı anlamına gelir. Buradan maliyet hastalığına geçiş reel maliyetleri artan sektörlerin uzun yıllar boyunca aynı sonuçları vermesiyle olmaktadır. Bu demektir ki sağlık hizmetlerinin maliyeti geçmişte olduğu gibi bugün ve yarın da artmaya devam edecektir. Bu durumun tersi de geçerlidir. Örneğin bilgisayar sektöründe maliyetler enflasyonun altında artmaktadır ve gelecekte de böyle devam etmesi beklenen durumdur. Fiyatları düşen ürünler daha çok otomatikleştirilmiş üretim sürecinde üretilebilen mallardır. Emek girdisinin azaltılabilmesi reel maliyetlerin azalmasına imkân tanır. Özetle ekonomide bir grup sektör vardır ki bu sektörlerde üretim sürecinin işgücü tasarrufuna çok az fırsat sunduğu için maliyetler ortalamasının üzerinde artar (durgun sektör), diğer gruptaki sektörlerde (ilerici sektör) ise emek tasarrufu sağlayabilen ve böylelikle düşen

maliyetlere sahip olabilen bir durum söz konusudur (Baumol, 2012, s.19-20; Wolff vd., 2014, s.3).

Şekil 1 AB ortalaması olarak bazı sektörlerdeki tüketici fiyat endeksini göstermektedir. Şekilden de görüleceği üzere bazı sektörlerde fiyat artışları yüksekken bazı sektörlerde daha düşüktür. Örneğin sağlık harcamaları 1996'da 64,60 birimken 2020 yılına gelindiğinde 105,84 birim olarak gerçekleşmiştir. Eğitim harcamaları aynı dönemde 46,65 birimden 106,31 birime, posta hizmetlerinde ise 60,05 birimden 118,73 birime yükselmiştir. Diğer taraftan yine aynı dönemde otomobil maliyetleri 92,54 birimden 104,65 birime, ayakkabı ve giyim maliyetleri ise 98,89 birimden 102,16 birime yükselmiştir. Burada göze çarpan analiz Baumol'a göre durgun sektörlerden olan eğitim, sağlık, posta hizmetleri gibi sektörlerde maliyetler hızla yükselirken otomobil, ayakkabı ve giyim gibi ilerici sektörlerde maliyetler çok daha yavaş artmıştır. İlgili dönemde eğitimde %128, sağlıkta %64, posta hizmetlerinde %119 oranında maliyet artışı gözlenirken otomobilde %13, ayakkabı ve giyimde %0,3 maliyet artışı olmuştur. Yine ilgili dönemde genel fiyatlar 70,26 birimden 106,20 birime yükselerek %51 oranında artış göstermiştir. Veriler Baumol (2012)'un açıklamalarını doğrularken ilerici sektörlerdeki fiyat artışlarının ortalama fiyat artışının altında seyrettiği, buna karşılık ise durgun sektörlerdeki fiyat artışlarının ortalama fiyat artışının üzerinde gerçekleştiğini görmek mümkündür.

Şekil 1: AB ortalaması olarak bazı sektörlerde tüketici fiyat endeksi (2015=100)

Kaynak: EUROSTAT (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Heilbrun (2003) maliyet hastalığını güzel bir örnekle açıklamaya çalışmıştır. İlerici sektöre örnek olarak verimliliğin sürekli yükseldiği widget sektörünü, durgun sektör olarak ise senfoni konserini varsayımsal olarak karşılaştırmıştır. Bir widget üreticisinin üretimini 1990 yılında 20 iken 2000'e gelindiğinde 24'e çıkardığını varsaymıştır. Ücretler de ilgili yıllarda verimlilik artış oranına paralel bir şekilde %20 artarak saatte 10 dolardan 12 dolara yükselmiştir. Birim işgücü maliyeti 1990 yılında widget başına 50 senttir (10 dolar/20 widget). 2000 de birim işgücü maliyeti değişmemiştir (12 dolar/24 widget= 50 sent). Çünkü ücretler verimlilikle aynı oranda artmıştır. Senfoni orkestrası için ise konser salonu büyüklüğü 1600, haftalık konser sayısı 5, haftalık potansiyel giriş ücretleri $1600*5=8000$, müzisyen sayısı 100, müzisyenlerin haftalık çalışma saatleri 40, haftalık orkestra çalışma saati $100*40=4000$, çalışma saati başına orkestra çıktısı= $8000/4000=2$ varsayımları yapılmıştır. Müzikçiler 1990 yılında saat başına 20 dolar alırken 2000 yılına gelindiğinde ekonomideki genel ücret artışına paralel olarak %20 artışla 24 dolar aldıkları varsayılmıştır. Bu nokta birim işgücü maliyeti 10 dolardan 12 dolara yükselmiştir. Yani birim işgücü maliyetindeki artış verimlilikteki düşüşle aynı oradadır (Heilbrun, 2003, s. 92-93).

Tablo 1: Verimlilik gecikmesinin varsayımsal gösterimi

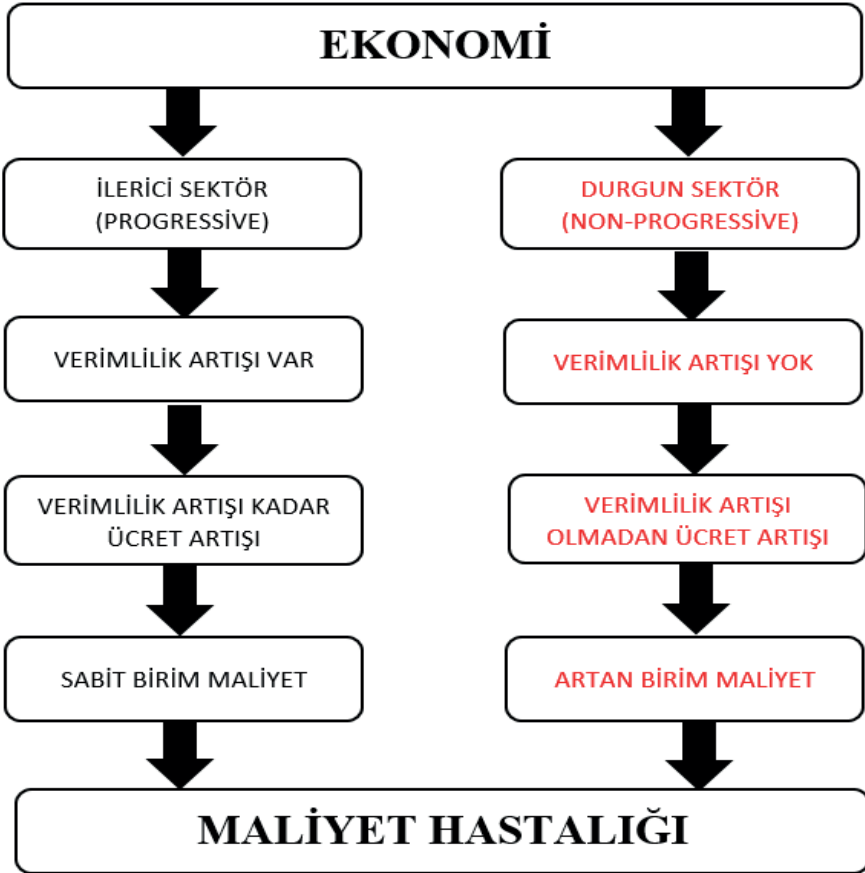
	1990	2000	Değişim (%)
Widget Endüstrisi			
Çalışma saati başına çıktı	20	24	+20
Saat başına ücret	10\$	12\$	+20
Birim işçilik maliyeti	0.50\$	0.50\$	0
Senfoni Orkestrası			
Çalışma saati başına çıktı	2	2	0
Saat başına ücret	20\$	24\$	+20
Birim işçilik maliyeti	10\$	12\$	+20

Kaynak: Heilbrun, 2003, s. 92.

Bir başka örnek de acil tıp doktorları Ioannides ve Pines (2018) tarafından sunulmuştur. Acil tıbbi bakım düşük verimliliğe sahip bir sektördür. Maliyet hastalığı tıbbın tabiatı gereği yeniliklere çok açık olmaması ve insanların gün geçtikçe bakıma dair gereksinimlerinin artması nedeniyle bu sektördeki maliyet artışlarının neden gerekli olduğunu açıklamaktadır. Acil tıbbi bakımın neden bu hastalığa yakalandığını hastaların yüz yüze görüşmeye ihtiyaç duymaları, acil durumlara müdahale için her zaman fazla kapasitede personel bulundurmak gerektiği ve sağlık hizmetlerinin tüm ekonomiyi

etkilemesi gibi durumlarla açıklayabiliriz. Örneğin hastalık geçiren bir teknoloji çalışanını tedavi etmek verimliliğini artıracaktır. Bu nedenlerden ötürü acil tıbbi bakım toplumsal büyüme ve refaha pozitif katkıda bulunur. Acil tıbbi bakım bir zorunluluk olması sebebiyle maliyet düşürme eğilimleri sınırlıdır. Bu noktada maliyet hastalığı bütelerimizin neden büyüdüğünü ve büyümesinin de gerekli olduğunu açıklayacak bir kavramdır.

Şekil 2, Baumol'un maliyet hastalığına özetlemektedir. Baumol analizine ekonomiyi iki sektöre ayırarak başlamıştır. Bunlar ekonomi verimlilik artışının pek sağlanamadığı durgun sektör ve verimlilik artışının sağlanabildiği ilerici sektördür. İlerici sektörde kazanılan verimlilik artışı oranında yapılan ücret artışları maliyetleri yükseltmezken, durgun sektörde verimlilik artışı olmadan yapılacak ücret artışları kadar maliyetler yükselecektir. Bu durum literatürde maliyet hastalığı olarak adlandırılmış ve çok sayıda çalışmaya konu olmuştur.

Şekil 2: Maliyet hastalığınaın aşamaları

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

2.1. Maliyet Hastalığının Özellikleri ve Önergeleri

Baumol, yukarıda da değinildiği üzere analizine ekonomiyi durgun ve ilerici sektöre ayırarak başlar ve bu noktadan sonra varsayımlarını belirtir. Baumol'a göre bu varsayımlardan en önemlisi düzenli emek verimliliğinin sadece ilerici sektörlerde meydana gelmesidir. Bu varsayımı yaptıktan sonra sağlık ve eğitim gibi durgun sektörlerde emek verimliliğinin hiç olmadığını iddia etmez. Ancak basitleştirme amacıyla durgun sektördeki ara sıra gerçekleşen küçük verimlilik artışlarını yok sayar. Bir başka varsayım ise emeğin tek üretim faktörü olduğudur. Baumol bu varsayımın da gerçeklikten uzak olduğunu belirtir. Ancak sermayenin en azından zamanla ilerici sektörde kullanıldığını ve bu sektörde emek verimliliğinin dışsal bir oranda yükseldiğini belirtir (Hartwig, 2008, s.605-6).

Maliyet hastalığının bir diğer varsayımı gerek ilerici gerekse de durgun sektörlerdeki ücret artış oranlarının benzer olmasıdır. Durgun sektörlerdeki ücret artışları verimlilik artışından değil ilerici sektördeki ücret artışlarından dolayıdır (Jetoo, 2020). Bu artan maliyetler nedeniyle durgun sektörler görece fiyat artışlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. (Jackson vd., 2023, s. 1).

Baumol bir diğer basitleştirici varsayımı durgun ve ilerici sektörlerde ücret artışlarının uzun vadede ilişkili olduğu ve bu ilişkinin de ilerici sektör verimliliği kadar her iki sektörde eşit olması şeklindedir. Bu varsayım ile ilerici sektördeki ücret artışı verimlilik artışı kadar olduğundan fiyat seviyesinin aynı kalmasını, durgun sektörde ise aynı ücret seviyesine çıkabilmek için fiyatların yükselmesi gerektiği anlamına gelir (Hartwig, 2008, s.606). Durgun sektördeki ücretler kendi verimlilik seviyesinden değil, en yüksek verimliliğe sahip sektör tarafından belirlenmektedir (Qin, 2004, s.13).

Baumol modelindeki fiyatların hepsi görecelidir. Yani bazı mallar ucuzlaşıyorsa, diğer mallar pahalılaşmaktadır. Bu durum da Baumol modelinin derin bir mikroekonomik düşünceden ortaya çıktığını göstermektedir (Tabarrok, 2022, s. 11).

Maliyet hastalığı durgun sektörlerde olduğu gibi işgücü kalitesinin ürün kalitesi açısından değerli olduğu sektörleri kapsamaktadır. Bundan dolayı sermaye ve işgücü arasındaki ikame esnekliği düşüktür (Colombier, 2017a, s.1605). Baumol (1967)'un seminal çalışmasında bir ekonomide emeğin tek girdi olarak kullanıldığı ve farklı teknolojik ilerleme yapılarına sahip iki mal üreten iki sektör vardır. Durgun sektördeki ürün talebi yeterince esnek olmadığına, emek bu sektöre yönelecek ve toplam çıktıda bir düşüş olabilecektir (Borri ve Reichlin, 2018, s.107).

Tıbbi maliyetler ve sigorta primlerinin tüm yıl süresince enflasyonun oldukça üzerinde bir maliyet artışı seyretmesi, bu tür elzem hizmetlere yalnızca en zenginlerin ulaşabileceği gibi görünebilir. Bu durumun nedeni ilgili hizmetin üretim teknolojisinin yapısı ise ve bu da kolaylıkla değiştirilemiyorsa o zaman karamsar sonuçlar ortaya çıkacaktır (Baumol, 1993a, s.21). Fakat Baumol (2010) durumun böyle olmadığını şöyle ifade eder: *“Ben sürekli olarak, benim adıma verilen maliyet hastalığını oluşturan yükselen reel fiyatların toplumun alıştığı ve şu anda tercih ettiği tüketim modellerinden vazgeçirmeyeceğini veya bunları zorlayamayacağını savundum. Ne sağlık hizmetleri ne de eğitim, yükselen reel fiyatları nedeniyle kalite kaybına veya miktar azalmasına mahkûm edilmiştir. Çünkü neredeyse evrensel olan yükselen verimlilik fenomeni onları karşılayabilmemizi sağlar. Hatta maliyetlerinde ısrarcı ve önemli oranlarda artış olmasına rağmen tedarik edilen miktarlarda ve tüketilen miktarlarda sürekli genişlemeyi bile karşılayabilmemizi sağlar.”* Böylelikle sektörler arasındaki verimlilik farklılığının ekonomiyi dibe doğru sürükleyen kötü bir hastalık gibi algılanmasının doğru olmadığını dile getirir (Baumol, 2010, s. 84).

Baumol durgun sektörlerdeki maliyetlerin artış seyrinin devam edeceğini ve bu durumun zengin bir toplumun göstergesi olarak algılanması gerektiğini söylemektedir. Çünkü ilerici sektörlerde elde ettiğimiz verimlilik edinimleri sağlık, eğitim, eğlence gibi alanlara daha fazla kaynak ayırmamıza olanak tanır. Örneğin ilerici sektörlerde kendini ispatlamış gelişmiş ekonomilerde gelişmekte olan ekonomilere göre daha fazla sağlık harcaması yapıldığı görülmektedir. Ancak bu durum durgun sektörlerdeki maliyetlerin yükselmesiyle başa çıkamayacağımız veya başa çıkmamızın da gerekli olmadığı anlamı taşımamaktadır. Örneğin sağlık sektöründeki artan maliyetlere karşın bu hizmeti sağlayanlar en etkili tedavilerin en uygun yer ve zamandan sunulmasını sağlamalıdır. Vergi mükellefleri ödedikleri vergilerle sağlık hizmetlerinin maliyetlerine katkı sağlamak ve bunun karşılığında da etkili ve kaliteli bir sağlık hizmeti beklemektedir (Thompson vd., 2015, s.6-7).

Yapılan açıklamalardan maliyet hastalığının dört temel önermesinin olduğu tespit edilmiştir. Bunları özetleyecek olduğumuzda (Gästgifvars, 2020, s.12-15);

- **İlk önerme:** *Durgun sektörlerdeki birim maliyetler zamanla sınırsız bir şekilde artarken, ilerici sektörlerdeki maliyetler sabit kalacaktır.* Piyasadaki ücret seviyesi ilerici sektörün verimlilik seviyesiyle aynı oranda artmaktadır. Bu durum da durgun sektördeki maliyetlerin artmasına akabinde de bu sektördeki fiyatların yükselmesine neden olur.

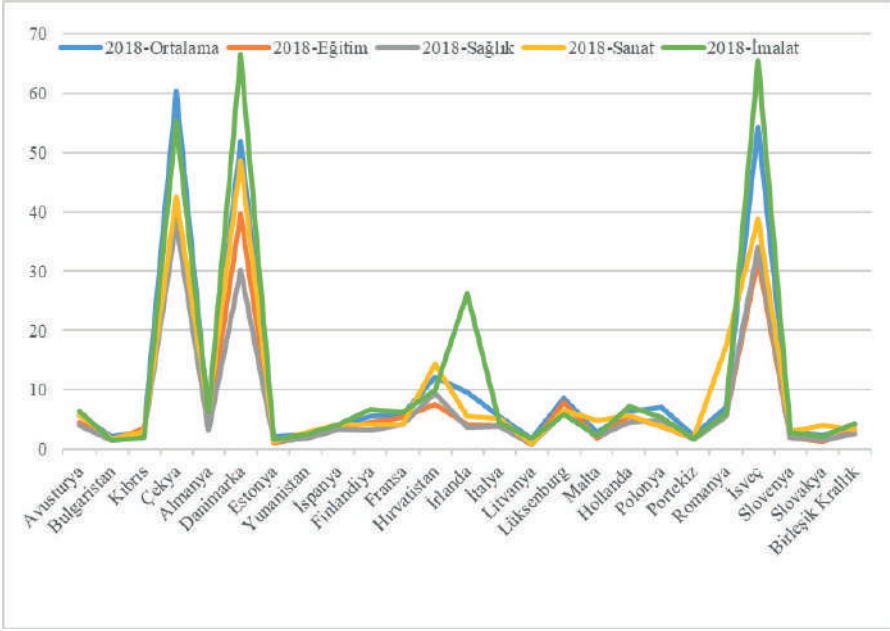
- **İkinci önerme:** *Dengesiz büyüme yaşanan bir ekonomide, durgun sektörler giderek daha az mal üretecek ve talep nihayetinde ortadan kaybolacaktır.* Bu durumda yalnızca talep esnekliği çok düşük olan sektörler ayakta kalabilecektir. Ancak yapılacak sübvansiyon ve transferlerle devlet bu sektörlerin devamlılığını sağlayabilir. Bu durum da kamu bütçelerine ekstra yük getirecektir.
- **Üçüncü önerme:** *Üretilen mal miktarı tüm sektörlerde sabit tutulduğunda, ilerici sektörün işgücü bu sektördeki istihdam sıfır noktasına ulaşana kadar durgun sektörlerle doğru yönelmeye devam edecektir.*
- **Dördüncü Önerme:** *Aynı çıktı oranını korumak için gerekli olan transferlerin artması genel ekonomik büyümeyi yavaşlamaya zorlar.* Maliyet hastalığının ilk üç önermesinin geçerli olduğu varsayıldığında, ekonominin belirli bir noktaya kadar genişleyeceği ve sonrasında büyüme oranının sıfır olacağı anlaşılmalıdır.

2.2. Baumol'un Maliyet Hastalığı Varsayımlarının İstatistiksel Analizi

Baumol ekonomiyi durgun ve ilerici sektör olarak ikiye ayırarak maliyet hastalığının en temel varsayımını açıklamış ve modelini bu doğrultuda geliştirmiştir. Bu noktada durgun ve ilerici sektörlerin hangileri olduğuna belirlemek Baumol'un fikirlerini daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. Bu bölümde maliyet hastalığının varsayımları istatistiksel verilerle incelenip geçerliliği ortaya konulacaktır.

• *Durgun sektör, ilerici sektöre göre daha düşük işgücü verimliliği artışına sahiptir.*

Şekil 3, 2018 yılında AB ülkelerinde seçili durgun ve ilerici sektör örneklerindeki verimlilik artışlarını göstermektedir. Eğitim, sağlık ve sanat durgun sektöre örnekken imalat ilerici sektöre örnek olarak ele alınmıştır. Örneğin Avusturya'da imalat sektöründeki verimlilik %6.4 iken sağlık sektöründe bu oran %4.1, eğitimde %4.6, sanatta %5.6'dır. Ortalama verimlilik ise %5.7'dir. Avusturya'da görülmektedir ki ilerici sektörlerdeki verimlilik artışı ortalama verimlilik artışının üzerinde, durgun sektörler ise altındadır. Bir başka örnek İrlanda'da ise ortalama verimlilik %5.6 iken, durgun sektörlerden eğitim %4.2, sağlık %3.7, sanat %5.6, ilerici sektör imalat ise %26 verimlilik artışı göstermiştir. Veriler incelendiğinde incelendiğinde *durgun sektör, ilerici sektöre göre daha düşük işgücü verimliliği artışına sahiptir* varsayımı çoğu ülkede geçerlilik göstermektedir.

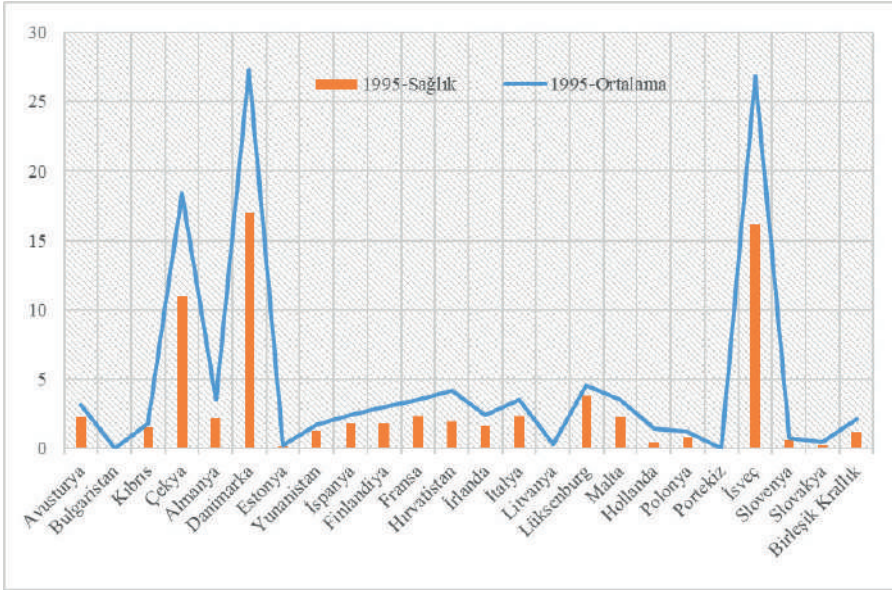

Şekil 3: İlerici ve durgun sektörlerde 2018 yılı verimlilik oranları

Kaynak: EUKLEMS (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

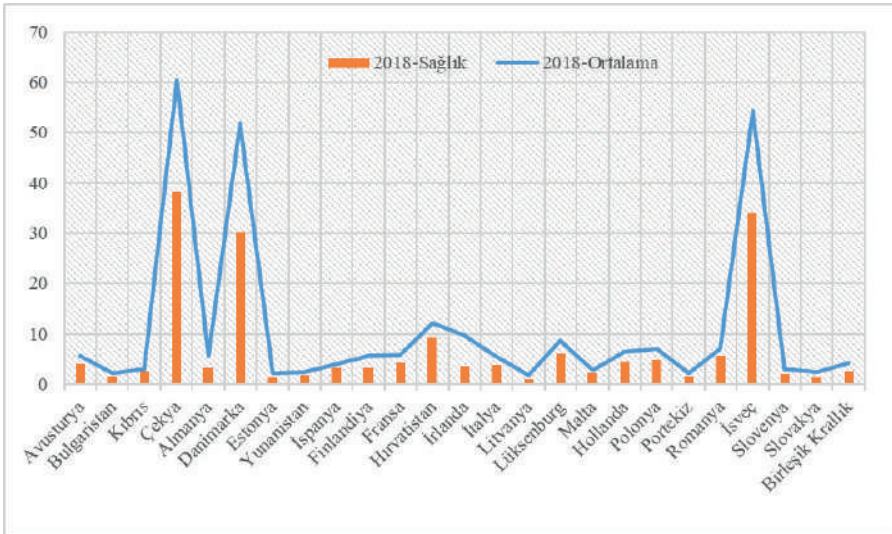
İlgili varsayım doğrultusunda sektörlerdeki verimliliklerdeki yıllar itibariyle olan değişiklikleri de ortaya koymak gerekir. Şekil 4 ve Şekil 5 sağlık sektöründeki verimlilik değişikliklerini 1995 ve 2018 yılları özelinde göstermektedir. Şekiller incelendiğinde gerek 1995 yılı gerekse de 2018 yılında bu sektördeki verimlilik artış oranları ortalama seviyenin altında kalmıştır. Bu da göstermektedir ki aradan geçen 24 yılda varsayım geçerliliğini sürdürmektedir.

Şekil 4: İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri 1995 yılı verimlilikleri

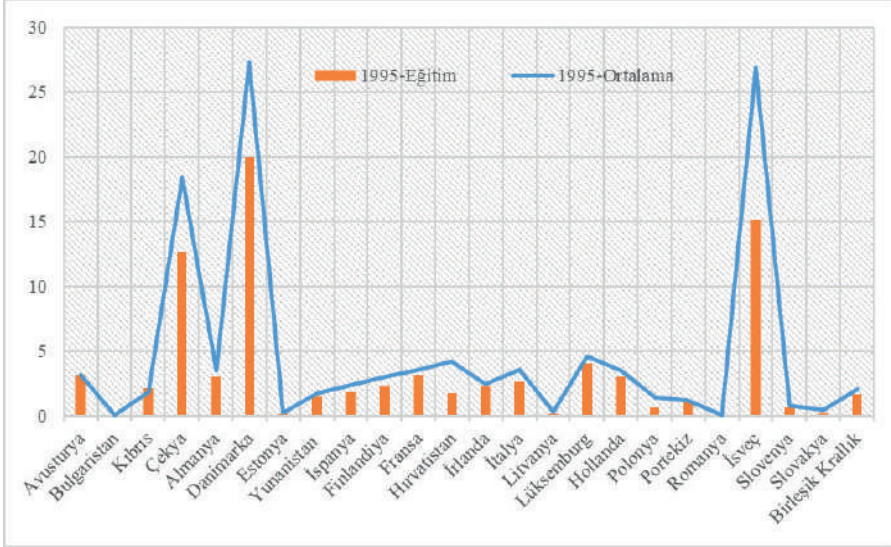
Kaynak: EUKLEMS (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 5: İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri 2018 yılı verimlilikleri

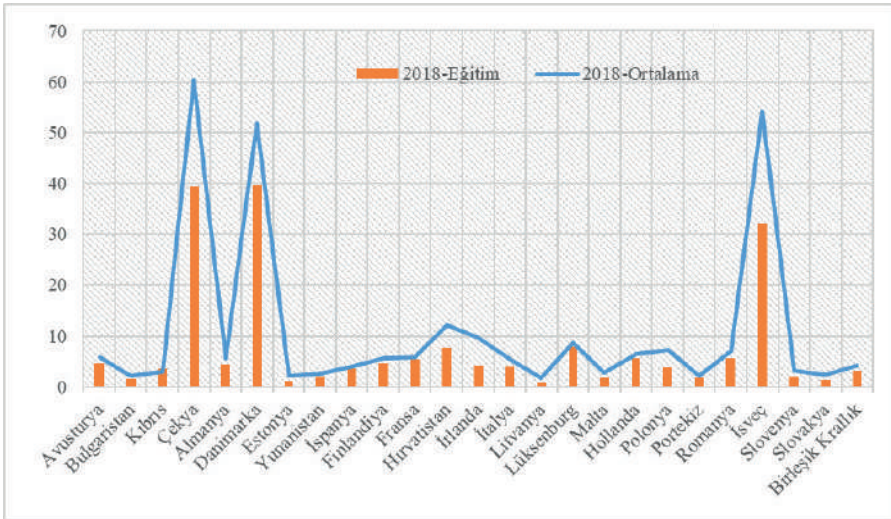
Kaynak: EUKLEMS (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 6 ve Şekil 7 ise eğitim sektöründeki verimlilik değışikliklerinin 1995-2018 yıllarında nasıl değıştiğini ortaya koymaktadır. Sağlık sektörüne benzer şekilde eğitim sektöründe de gerek 1995 gerekse de 2018 yıllarında durgun sektör olan eğitimde verimlilik artışı ortalama seviyenin altında gerçeleşmiştir.

Şekil 6: Eğitim faaliyetleri 1995 yılı verimlilikleri

Kaynak: EUKLEMS (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

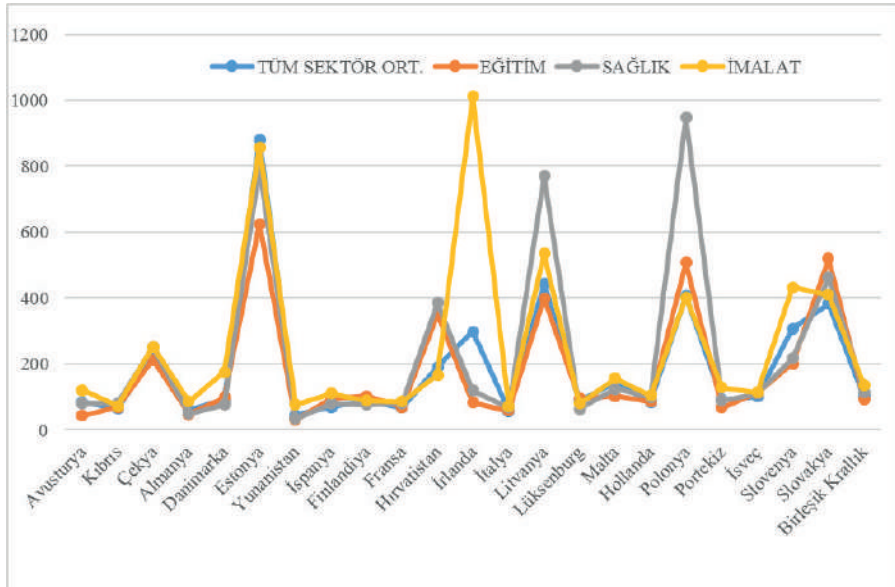
Şekil 7: Eğitim faaliyetleri 2018 yılı verimlilikleri

Kaynak: EUKLEMS (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

• *İlerici sektörlerde verimlilik artış oranı durgun sektöre göre daha yüksektir*

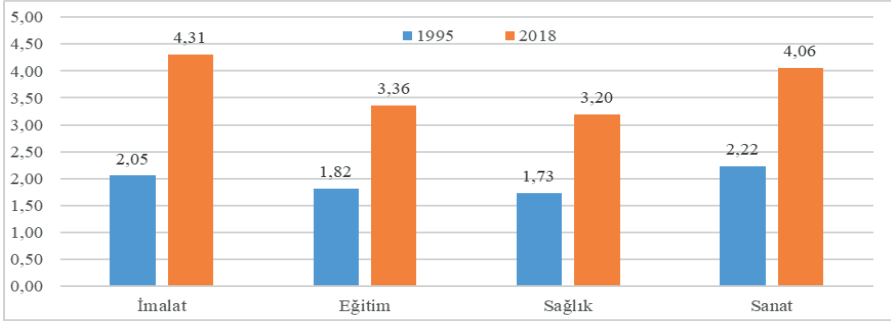
Şekil 8, 1995-2018 yılı arasında geçen sürede verimlilik artış oranlarını sergilemektedir. Örneğin Avusturya'da ilgili dönemde ortalama verimlilik %3.1'den %5.7'ye yükselerek %84 oranında bir artış göstermiştir. Aynı dönemde imalat sektörü %2.9'dan %6.4' yükselerek %121 oranında bir artış görülmüştür. Buna karşılık eğitim sektörü %43 ve sağlık sektörü %80 verimlilik artış oranına sahiptir. Bir başka ülke Portekiz'de ilgili dönemde ortalama verimlilik %92 artış gösterirken, imalat %128, eğitim %67, sağlık %88 verimlilik artış oranı yakalanmıştır.

Şekil 8: Seçili sektörlerde verimlilik farklarının ülkelere göre gelişimi (1995-2018)

Kaynak: EUKLEMS (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 9 ise Avrupa ülkelerinin verimlilik artışlarının ortalamasını 1995 ve 2018 yılları olarak göstermektedir. İlgili ülke ortalaması olarak imalat sektörü %110 oranında artış (%2.05'den %4.31'e yükselmiş) gösterirken eğitimde bu artış oranı %84, sağlıkta %85 ve sanatta %83 seviyesinde gerçekleşmiştir. Şekil 8 ve Şekil 9 verileri incelendiğinde ilerici sektördeki verimlilik artış oranının durgun sektörlerle göre daha yüksektir varsayımı doğrulanmaktadır.

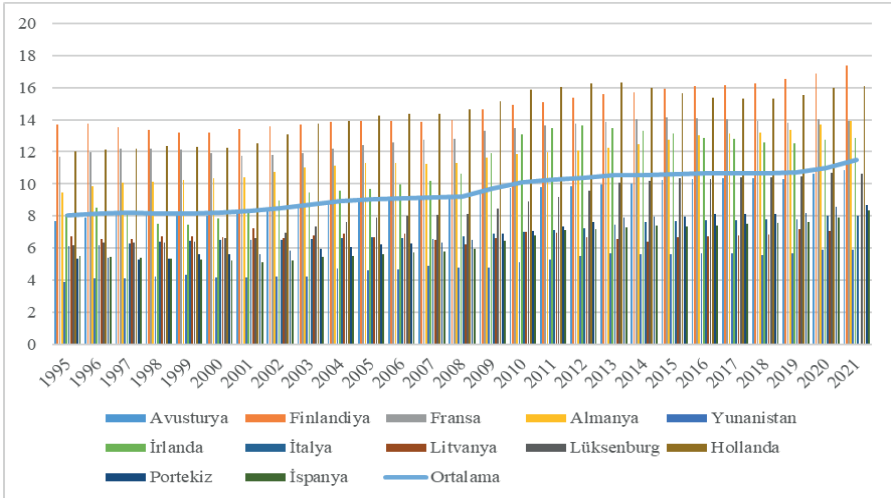

Şekil 9: AB ortalaması olarak seçili sektörlerin verimlilik gelişimleri (1995-2018)

Kaynak: EUKLEMS verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

- Toplam istihdam içerisinde durgun sektördeki istihdam payı artmaktadır.

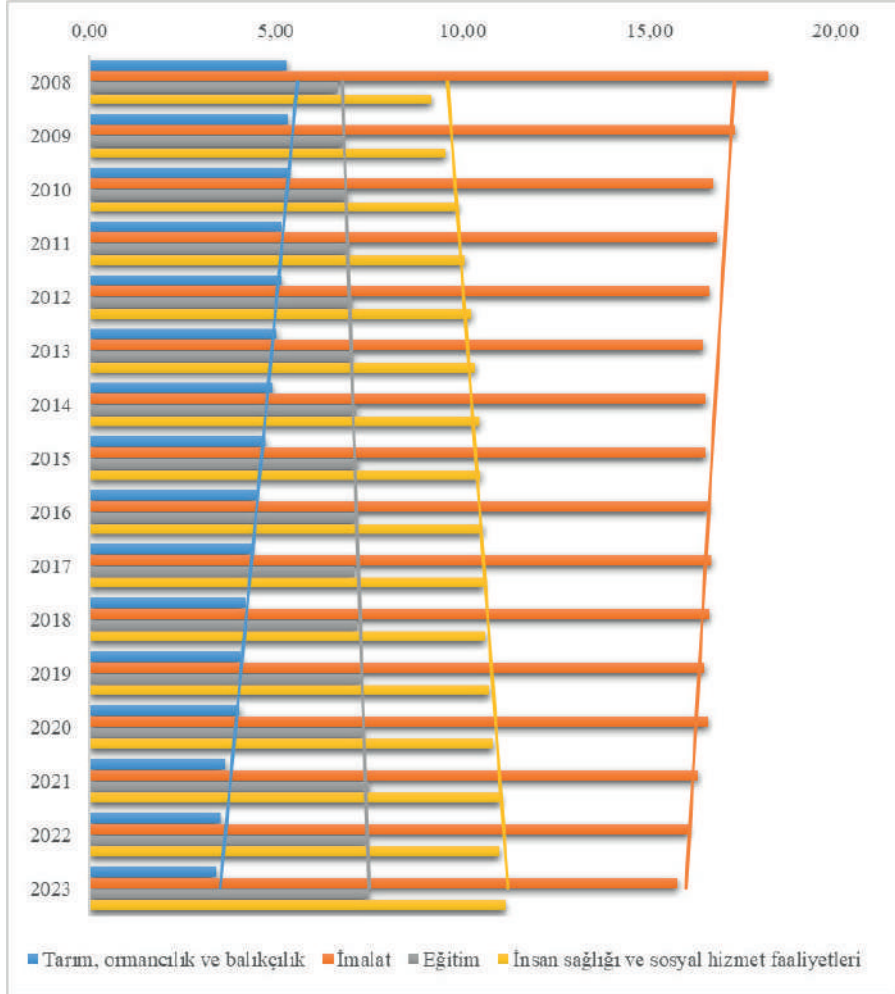
Maliyet hastalığı ilerici sektörlerdeki verimlilik artışının durgun sektörlerdeki göreceli fiyatların yükselmesine yol açtığını vurgular. Eğer durgun sektörlerin ürünlerine olan talep esnek değilse ya da bu ürünler zorunlu mallar ise bu sektörlerin bütçe içerisindeki payı yıllar içerisinde yükselir ve emek yavaş yavaş ilerici sektörlerden durgun sektörlerle kayar (Van der Ploeg, 2006, s.2). Bu doğrultuda Şekil 10 sağlık sektöründeki istihdamın toplam işgücüne oranının yıllar itibariyle değişimini göstermektedir. Şekildeki verilere göre Avrupa ülkelerinde bu oran 1995’de %8 civarındayken 2021’de %11.5 düzeyine yükselmiştir. İlgili yıllarda sağlık sektöründeki istihdamın toplam istihdama oranı %44 oranında artış sergilemiştir.

Şekil 10: Toplam sivil istihdamın yüzdesi olarak sağlık ve sosyal istihdam

Kaynak: OECD (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 11 ise 2008-2013 yıllarında AB ülkeleri ortalaması olarak imalat, tarım, eğitim ve sağlık sektörlerinin toplam istihdama oranlarını yansıtmaktadır. Şekildeki verilere göre ilgili yıllarda bu oran imalat sektöründe %18.18'den %15.74'e, tarım sektöründe %5.27'den %3.39'a gerilerken sağlık sektöründe bu oran %9.14 seviyesinden %11.13'e, eğitim sektöründe ise %6.66 seviyesinden %7.47 seviyesine yükselmiştir. Tüm bu göstergeler de varsayımı doğrulamaktadır.

Şekil 11: AB ortalaması olarak işgücü payları

Kaynak: Eurostat (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

3. Baumol'un Maliyet Hastalığının Kamu Maliyesi Yönleri

Modern refah devletinin sürdürülebilir olması çoğu ülke tarafından istenilen ve amaçlanan durumdur. Bu doğrultuda insanların kamu sektöründen beklentileri ve talepleri artmaktadır. Bu konuda çocuk ve yaşlı bakımı, eğitim ve bunlar gibi diğer kamu hizmetlerindeki görelî fiyat artışları maliyet hastalığı ile açıklanabilir. Örneğin yaşlıların bakımı için hemşireler, çocukların gelişimi için öğretmenlere ihtiyaç vardır ve bu mesleklerdeki kişiler makinelerle değiştirilemezler. Bundan dolayı kamunun daha fazla sunduğu bu hizmetlerde verimliliğin artması daha sınırlı olmaktadır. Dolayısıyla bu hizmetlerin görelî fiyatlarında artış beklenir ve bu da kamu bütçelerinin yükünü artırır (Van der Ploeg, 2006, s.1).

Sağlık sektöründeki mal ve hizmetler bir bakımdan özel mal, bir bakımdan yarı kamusal mal ve bir bakımdan da tam kamusal mal (özellikle koruyucu hekimlik hizmetleri) niteliğindedir. Sosyal devlet olma özelliğinin getirdiği yükümlülükle günümüzde devletler hem üretim hem de finansman bakımından sağlık hizmetleri sunumunda git gide daha fazla rol üstlenmiş ve bu durum da refah devletinde sağlık harcamalarının kamu giderlerinde önemli bir paya sahip olmasına yol açmıştır (Yurdadoğ, 2007, s. 591).

Sanayileşmiş ülkelerdeki yaşam standartlarının düşündüren mali sorunlarının çeşitli kökenleri vardır. Maliyet hastalığı da bu durumu açıklamaya yönelik bir kavramdır. Baumol yarım yüzyılı aşkın bir süre önce kamu harcamalarının zamanla yükselebileceğini öngörmüştür. Bunun nedeni olarak da ekonomideki iki farklı sektörün ortaya çıkardığı dengesiz makroekonomik büyüme olduğunu ifade etmiştir. Örneğin enflasyon oranı %4 yükselirken, öğrenci başına eğitim maliyetinin ve/veya bunun gibi diğer belediyeçilik hizmetlerinin %6 oranında artması enflasyondan daha fazla genişleme gösteren bir vergi tabanına ve şehir için artan mali sorunlara yol açması kuvvetle muhtemeldir (Baumol, 1993a, s.21; Bates ve Santerre, 2015, s.251).

Baumol ve Bowen (1966) seminal çalışmasından bu yana kamu hizmetlerini icra etmenin yükselen maliyetleri oldukça dikkat çekmiştir. Çalışmada ele alınan sanatın kamu hizmeti olarak görülmesinin altında yatan husus “kültürlü bireyler daha iyi vatandaş olur” düşüncesidir. Sanat sadece bireysel değil toplumsal bir fayda sunmasından dolayı klasik bir kamu malıdır. Benzer durum sağlık ve eğitim gibi hizmetlerde de söz konusudur. Bu hizmetlerin emek yoğun olması sunulan hizmetlerdeki verimlilik artışını sınırlar. Bu noktada özel sektör ücretleri sağlanan verimlilik karşısında artırabilmekteyken kamu sektörü de özel sektördeki ücret artışına paralel bir ücret artışını izlemek durumundadır. Böylelikle maliyet hastalığı kamu

sektöründeki maliyet artışlarını açıklayan önemli nedenlerden biridir (Borge vd., 2018, s.2; Tjongson, 1997, s. 118-119). Kamu sektörü artan maliyetlerden ötürü daha fazla kaynak kullanmak durumunda kalacak ve kamu sektörünün ekonomideki payı artacaktır. Maliyet artışlarını tazmin etmek için vergilerin artırılması gerekecektir. Bu husus politika yapıcıları bir ikilemde bırakabilecektir. Politika yapıcılar ya vergi yükünü git gide yükselterek bu hizmetleri karşılayacak, ya da kamu hizmetleri sunumunda kısıtlamaya giderek istenilen hedeflerden uzaklaşılmasını tercih etmek durumunda kalacaklardır. Bu durum refah devletinde olumsuz etkiler ortaya çıkaracaktır. Neticede maliyet hastalığı devamlı artan bir vergi payına ve nihayetinde kamu sektörünün genişlemesine neden olacaktır (Mann ve Pecorino, 2023, s.2; Andersen, 2023, s. 1-2; Andersen, 2016, s. 810). Bu ikilem Baumol tarafından iki kötülükten birini seçmek anlamında kullanılan yunan mitolojisine ait bir betimleme olan “*Scylla ve Charybdis*” ile ifade edilmiştir.

Kamu harcamalarının maliyet hastalığı dolayısıyla artması mali sürdürülebilirlik açısından sıkıntı oluşturmaktadır. Vergilerle finanse edilen kamu hizmetlerinin artan talebi dolayısıyla Laffer eğrisinin tepe noktasına kadar vergi oranlarının artmasına yol açacaktır (Lindbeck, 2006, s.308). Vergilemenin de bir sınırı olduğunu gösteren bu durum dolayısıyla artan kamu harcamalarının finansmanı için vergi dışı gelirlere yönelmek de söz konusu olabilecektir (Yurdadoğ vd., 2022, s. 485). Bu kaynakların da yetersiz kalması durumunda sosyal talep ve beklentilerde kısıtlamaya gidemeyen hükümetler borçlanma politikasına başvurmak durumunda kalmaktadırlar. Özetle kamu kesiminde ortaya çıkan bu finansman sorunu kritik yapısal sorunlardan biri haline gelmektedir (Serin ve Demir, 2023, s.152).

Dengeli bütçe kuralları gibi düzenlemelerin bir eksikliği maliyet hastalığının etkisini dikkate almamasıdır. Oldukça önemli sektörlerden eğitim, sağlık veya sahne sanatları gibi sektörlerin maliyet hastalığından etkilenmesi tahmin edilmesine rağmen bu durum literatürde ihmal edilmiştir (Colombier, 2017b, s.3).

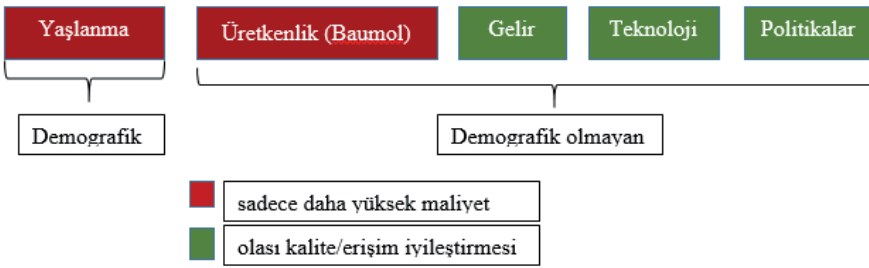
Durgun sektörlerin maliyet hastalığından muzdarip olmasının diğer bir bakış açısı ise devletin neden var olması gerektiğine bir cevap olmasıdır. İlgili sektörler tamamıyla piyasaya bırakıldığında yok olma eğilimiyle karşı karşıya kalabilir. Şöyle ki ilerici sektördeki verimlilik artışını durgun sektör takip edemezse ve nihayetinde durgun sektör ilerici sektörün ücret artışını yakalayamazsa işgücü durgun sektörden ilerici sektöre kayacaktır. Örneğin sahne sanatlarında istihdam edilen bir sanatçı daha fazla ücret alabileceği imalat sektörüne geçiş yapabilir. Benzer durum doktorlar, öğretmenler için

de görülebilir. Ancak devlet bu sektörlerin yarattığı toplumsal faydadan ötürü devamlılığını temin etmek durumundadır. Özellikle hiçbir refah devleti vatandaşlarınının sağlıktan ve eğitimden geri kalmasını arzu etmez. Buna ilaveten bu hizmetler oluşturdukları pozitif dışsallıklarla ilerici sektörün verimliliğini daha da artırır. Ayriyeten toplumun genel sağlık durumunun iyileşmesi ortalama yaşam beklentisi ve refah düzeyini de artıracaktır (Muradov vd., 2024, s.2). Tüm bu nedenlerden dolayı devlet var olmak ve bu hizmetleri de sunmak durumundadır. Ancak bu durum uygulanacak kamu politikalarının şekillenmesinde etkili olacaktır.

Çalışma bu doğrultuda sağlık sektörü özelinde maliyet hastalığının var olup olmadığını analiz etmektedir.

4. Sağlık Sektöründe Maliyet Hastalığı

Sağlık harcamaları dünya genelinde günden güne artmakta ve bu harcamaların yönetilmesi gittikçe zorlaşmaktadır (Gästgifvars, 2020, s.1). Bu doğrultuda sağlık harcamalarındaki artışla ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda sağlık harcamalarının artışının nedenleri arasında nüfus, ölüme yakınlık, hastalık profillerindeki değişim, gelir, teknoloji, sağlık sigortası kapsamı ve ilgili politikalar gibi değişkenler sayılabilir. Yani Şekil 12’de de görüleceği üzere sağlık harcamalarındaki artış sadece demografik değişkenlerden değil gelir, teknoloji, sağlık sistemindeki verimsizlikler ve Baumol’un maliyet hastalığı gibi demografik olmayan değişkenlerden de kaynaklanabilmektedir (Brändle & Colombier, 2022, s.11-43; European Commission, 2013, s.160; Gupta, Clements & Coady, 2012, s.5).

Şekil 12: Sağlık harcamalarını etkileyen faktörler

Kaynak: Marino vd. (2017, s.16)

Baumol (1993b) sağlık sektöründeki maliyet artışlarının hiçbir hipotezle tek başına açıklanmayacağını, bu maliyet artışlarının oldukça karmaşık bir

yapısının olduğunu ifade eder. Örneğin bu maliyetler doktorların yüksek kazançları, rekabetteki eksiklik ve sağlık personeline açılan davalar gibi çeşitli nedenlerle artabilir. Kendisi ise bu faktörlerden farklı bir noktaya odaklanarak bu maliyet artışlarının enflasyon oranından daha fazla artmasının tek nedenini maliyet hastalığında görür.

Sağlık sektöründe uygulanan teknolojik gelişmeler bu sektörde kısmen verimliliği artırdığı söylenebilir. Bu teknolojik yenilikler hastaların iyileşme sürelerini azaltmış, hastanın iyileşme ve sağkım ihtimalini yükseltmiştir. Fakat bu tarz iyileştirmeler hizmet kalitesinde bir iyileşmeye imkân tanısa da çıktı miktarında bir artışı garanti etmez. Yani buradaki teknolojik gelişme emeğin yerini alamamaktadır (Costa, 2019, s. 9).

Çalışma bu doğrultuda ilerleyerek AB ülkelerinde sağlık sektörü özelinde maliyet hastalığının analizini sunmaktadır.

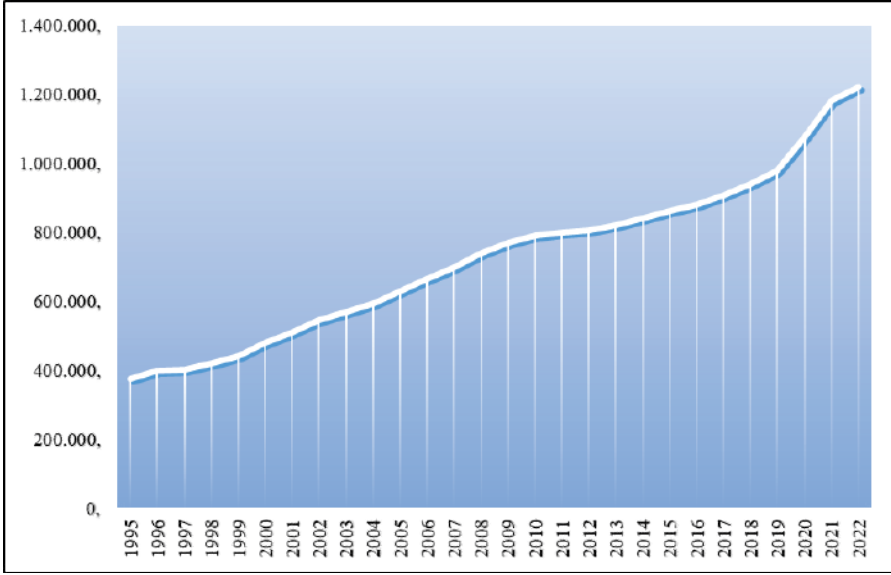
5. Avrupa Birliği Ülkelerinin Sağlık Sektöründe Harcama Eğilimleri

Sağlık harcamalarındaki artışın sürekliliği kamu maliyesinin sürdürülebilirliğine yönelik tehditleri artırmıştır. Bu nedenle üzerinde durulmaya devam edilmesi gereken bir konudur (Costa, 2019, s.1). Bu sektöre yönelik talep esnek olmadığından harcamalarda devamlı bir artış görülmektedir (Jetoo, 2020). Sanayileşmiş ülkelerin büyük bir kısmında sağlık harcamalarının sürekli artmasından dolayı mali sorunlar görülmektedir. Örneğin Almanya'da gelecek 15-20 yıl içerisinde sağlık harcamalarının milli gelire oranı %20'yi aşacağı tahmin ediliyor (Erixon ve van der Marel, 2011, s.21). Sağlık harcamalarındaki artan yükün hastalık yönetimi, sağlık sistemleri ve gelir kayıpları gibi kamusal boyutta ve hane halkı bütçelerine baskı yapan çeşitli ekonomik etkileri olduğu göz önüne alındığında bu harcamalarının çeşitli değişkenlerle analizinin yapılması durum tespiti ve gelecek projeksiyonları belirleme açısından önem taşımaktadır (Aydın vd., 2024, s. 2).

5.1. Sağlık Harcamalarının Gelişimi

Artan sağlık yükünün hastalık yönetimi, sağlık sistemleri ve gelir kaybı gibi ulusal ve hane halkı bütçelerine baskı yapan çeşitli ekonomik etkileri vardır.

Şekil 13 AB'de toplam sağlık harcamalarının seyrini yansıtmaktadır. Buna göre AB'de toplam sağlık harcamaları 1995'de 375.162,1 milyon Euro seviyesindeyken, 2022'de 1.220.800,8 milyon Euro seviyesine yükselmiştir. Yani 27 yıllık bir sürede sağlık harcamaları yaklaşık 3.3 kat artmıştır.

Şekil 13: AB sağlık harcamalarının gelişimi (Milyon Euro)

Kaynak: EUROSTAT (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 2 ise AB’de 1995-2022 döneminde ülkelere göre sağlık harcamalarını yansıtmaktadır. İlgili dönemde en fazla artış sırasıyla Romanya, Bulgaristan ve Litvanya’da görülmektedir. En düşük artış ise sırasıyla Yunanistan, Almanya ve Fransa’da olmuştur. Tablodan da görüleceği üzere ülkeden ülkeye farklılıklar olsa da her ülkede sağlık harcamaları artmıştır.

Tablo 2: AB ülkelerinde sağlık harcamalarının yıllara göre gelişimi

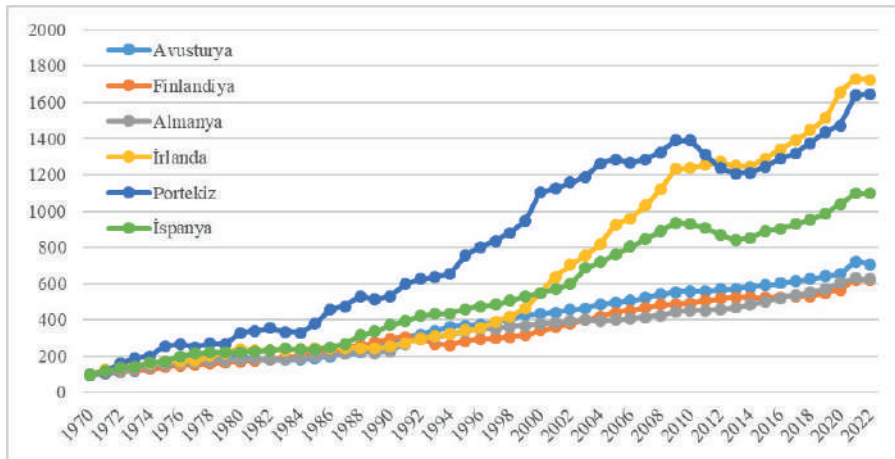
Milyon Euro	1995	2005	2010	2015	2022	1995-2022 artış oranı
AB toplam	375.162	628.645	789.718	862.434	1.220.801	3,3
<i>Almanya</i>	121.256	149.589	179.617	217.769	330.286	2,7
<i>Fransa</i>	87.010	135.537	159.197	177.606	240.125	2,8
<i>İtalya</i>	46.097	101.899	119.013	116.401	138.379	3
<i>İspanya</i>	24.648	52.471	71.136	66.489	93.126	3,8
<i>Hollanda</i>	16.149	29.540	49.574	53.267	72.073	4,5
<i>Belçika</i>	13.260	21.084	28.164	32.639	44.952	3,4
<i>Avusturya</i>	12.295	18.889	23.275	28.235	41.736	3,4
<i>İsveç</i>	12.282	20.392	25.031	31.107	38.579	3,1
<i>Polonya</i>	2.148	10.842	17.999	20.095	34.612	16,1
<i>Danimarka</i>	9.587	15.433	20.791	23.272	30.305	3,2
<i>Çekya</i>	3.376	7.585	12.222	12.772	25.150	7,4

<i>İrlanda</i>	2.886	10.214	12.505	13.662	24.838	8,6
<i>Finlandiya</i>	6.367	10.966	13.790	15.406	19.942	3,1
<i>Portekiz</i>	4.959	11.725	13.432	11.067	17.265	3,5
<i>Romanya</i>	681	2.597	5.205	6.734	13.907	20,4
<i>Yunanistan</i>	5.253	12.313	15.507	8.783	12.371	2,4
<i>Macaristan</i>	2.032	5.181	4.959	5.804	7.492	3,7
<i>Slovakya</i>	621	2.512	5.032	5.699	7.021	11,3
<i>Hrvatistan</i>	1.352	2.411	2.984	3.107	5.215	3,9
<i>Bulgaristan</i>	280	1.179	1.688	2.430	4.767	17,1
<i>Slovenya</i>	1.088	1.874	2.493	2.592	4.344	4
<i>Lüksemburg</i>	790	1.648	2.110	2.658	4.152	5,3
<i>Litvanya</i>	210	1.038	1.509	1.760	3.477	16,6
<i>Estonya</i>	145	467	836	1.171	2.154	14,9
<i>Letonya</i>	129	537	729	915	1.849	14,4
<i>GKRY</i>	155	415	576	456	1.720	11,1
<i>Malta</i>	108	309	347	539	966	8,9

Kaynak: EUROSTAT (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 14 seçili AB ülkelerindeki sağlık harcamalarını 1970 yılı baz alınarak göstermektedir. Örneğin 1970'de 100 birim olan sağlık harcamaları 2020 yılında İrlanda'da 1725 (17.3 kat artış) birime, Portekiz'de 1654 birime (16.5 kat artış), İspanya'da 1095 birime (11 kat artış) ulaşmıştır. Bu göstergeler aradan geçen yaklaşık yarım asırda bile ortaya çıkan ciddi artışları yansıtmaktadır.

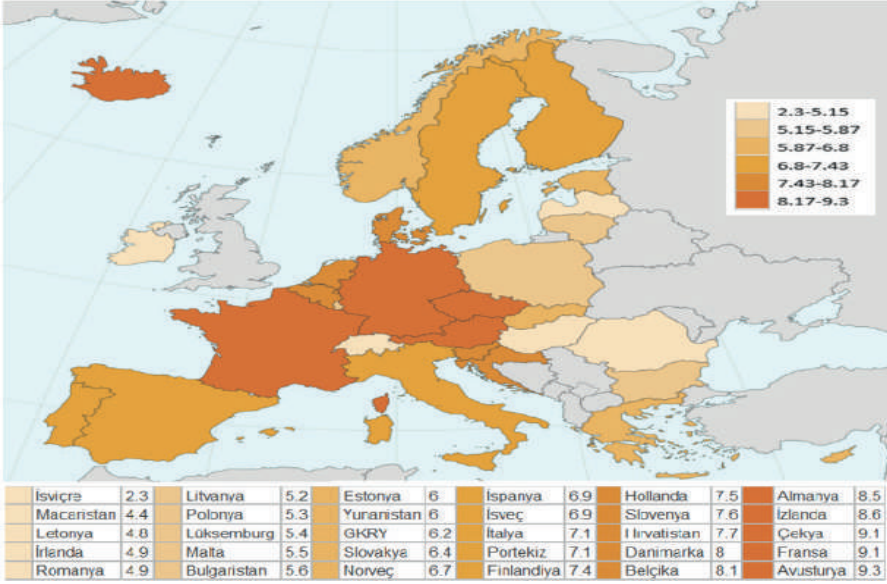

Şekil 14: Sağlık harcamalarının gelişimi (1970=100, 2015 sabit fiyatlarıyla, Euro)

Kaynak: OECD (2024a) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

5.2. Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranı

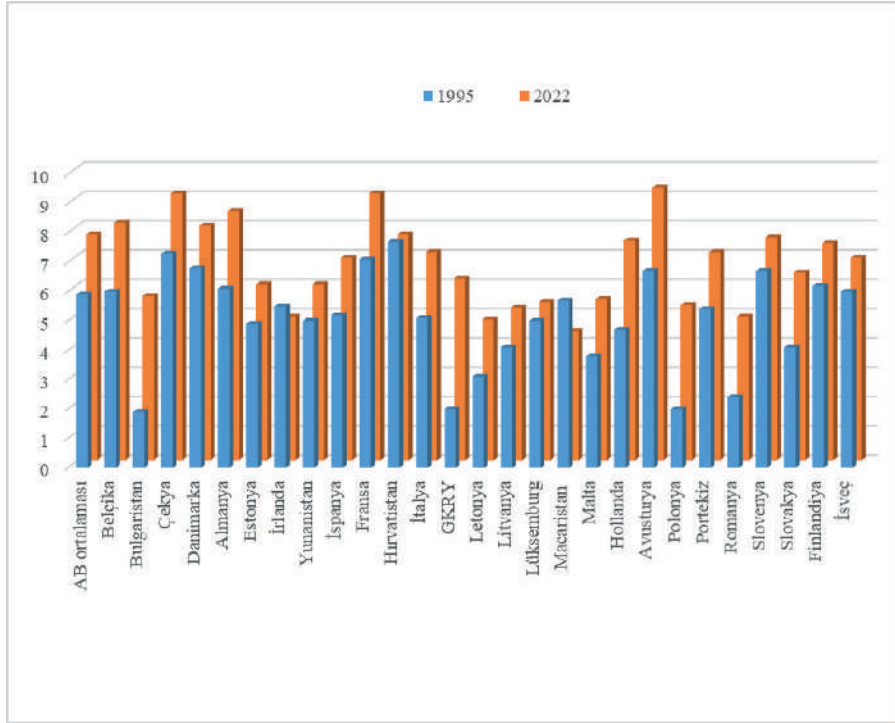
Şekil 15, 2022 yılında AB ülkelerinde sağlık harcamalarının milli gelire oranını yansıtmaktadır. Şekilden de görüleceği üzere bu oran genellikle Avusturya, Fransa, Çekya ve Almanya gibi Orta Avrupa ülkelerinde daha fazla görülürken Macaristan, Romanya, Bulgaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerinde nispeten daha düşüktür.

Şekil 15: AB ülkelerinde sağlık harcamalarının (%GSYİH) coğrafi görünümü-2022

Kaynak: EUROSTAT (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

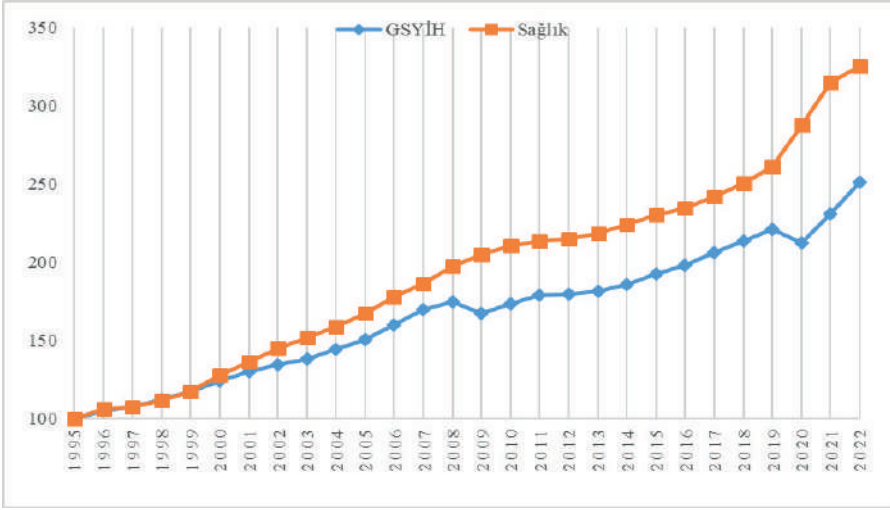
Şekil 16 ise 1995-2022 yıllarında AB ülkelerindeki sağlık harcamalarının milli gelire oranını yansıtmaktadır. Şekilden de görüleceği üzere hemen hemen her ülkede bu oran ilgili dönemde artış, bununla birlikte bu artış oranı ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Örneğin bu oran ilgili dönemde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nde %210, Bulgaristan'da %195, Romanya'da %104 oranında artış gösterirken sadece İrlanda ve Macaristan'da artış göstermemiştir. AB ortalaması ise ilgili dönemde %5.9'dan %7.7'ye yükselerek %31 oranında artış göstermiştir.

Şekil 16: AB ülkelerinde sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı

Kaynak: EUROSTAT (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 17 sağlık harcamalarıyla GSYİH artışını endeksleyerek karşılaştırmaktadır. Şekil incelendiğinde 1995 yılı 100 kabul edilirse 2022 yılında GSYİH 251 değerine ulaşmaktadır. Yani ilgili dönemde GSYİH 2.5 kat artmıştır. Buna karşılık ise sağlık harcamaları baz yılından 2022'ye gelindiğinde 325 değerine yükselmiştir. Yani ilgili dönemde sağlık harcamaları 3.25 kat artmıştır. Buradan hareketle sağlık harcamalarındaki artışın milli gelir artışından daha fazla olduğu söylenebilir.

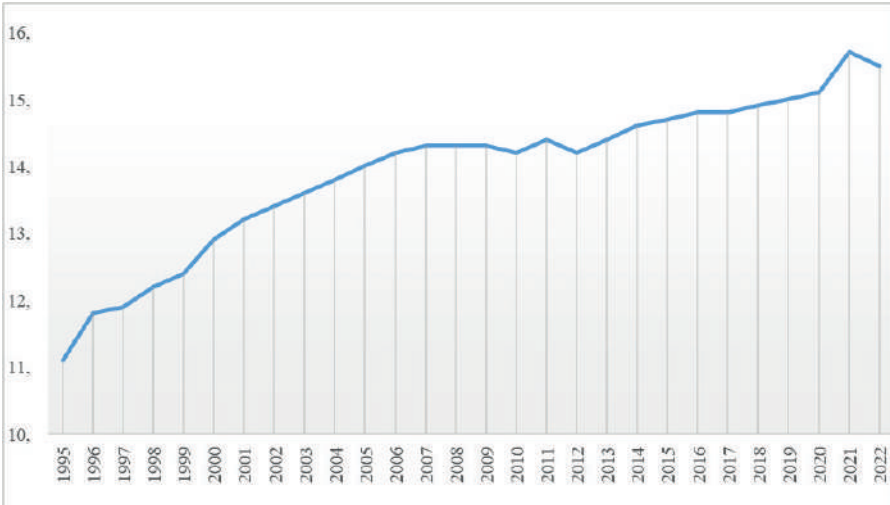

Şekil 17: AB ülkelerinde sağlık harcamaları ve GSYİH'nın değişimi (1995 baz yılı)

Kaynak: EUROSTAT (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

5.3. Sağlık Harcamalarının Toplam Harcamalar İçindeki Payı

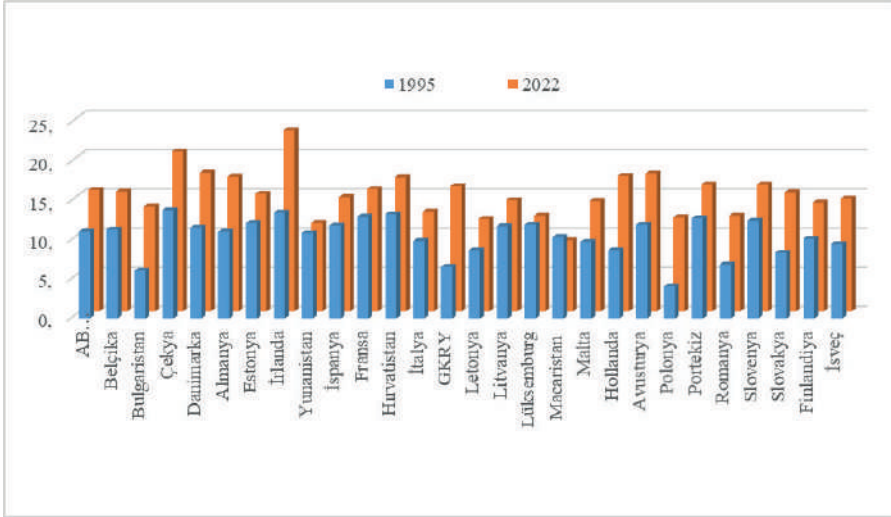
Şekil 18, AB ülkelerinin bir ortalaması olarak sağlık harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payının gelişimini göstermektedir. 1995'de bu oran %11.1 iken 2020 yılına gelindiğinde % 15.5 seviyesine yükselmiştir. Yani ilgili dönemde bu oran AB ortalaması olarak %40 oranında artmıştır.

Şekil 18: AB ortalaması olarak sağlık harcamalarının (% toplam harcamalar) gelişimi

Kaynak: EUROSTAT (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 19 ise 1995-2022 yıllarında sağlık harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payını ülke bazında göstermektedir. Örneğin ilgili dönemde bu oran Polonya'da %193 oranında, GKRY'de %142 oranında ve Hollanda'da %99 oranında artış göstermiştir. Artış göstermeyen tek ilke ise Macaristan'dır.

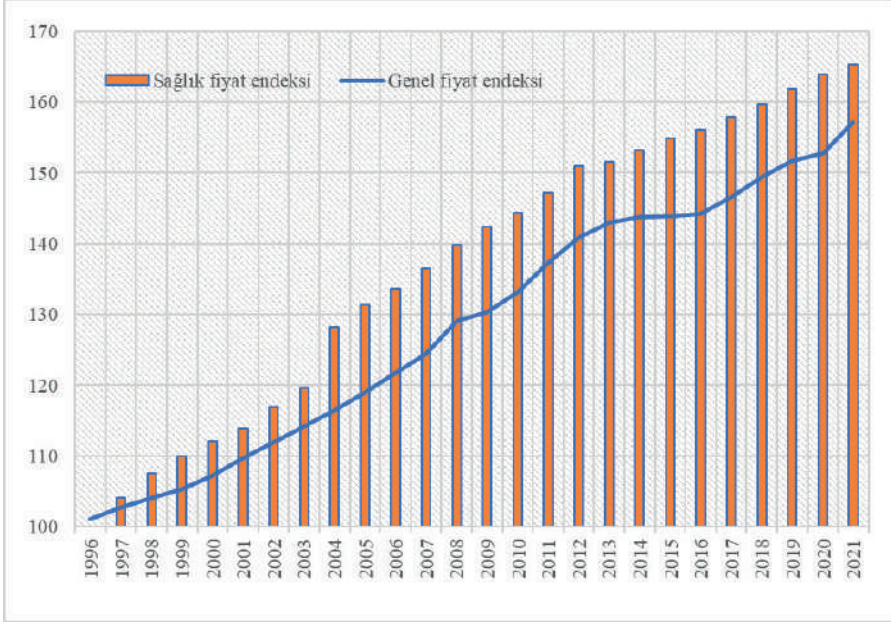

Şekil 19: AB ülkelerinde toplam harcamaların yüzdesi olarak sağlık harcamaları

Kaynak: EUROSTAT (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

5.4. Sağlık Harcamaları Fiyat Endeksinin Gelişimi

Şekil 20 sağlık sektöründeki fiyat artışlarıyla genel fiyat seviyesindeki artışı karşılaştırmaktadır. 1996 yılı baz alınıp 2021 yılına gelindiğinde sağlık hizmetleri fiyatları 165 birime, genel fiyat endeksi ise 157 birime yükselmiştir. Yani 1995'de 100 birime (örneğin Euro) karşılayabildiğimiz sağlık harcamalarını 2021'de 165 birim ödeyerek karşılayabilmekteyiz. Ayrıca sağlık hizmetlerindeki fiyatların da genel fiyatlar seviyesinden daha fazla arttığını göstererek maliyet hastalığına kanıt sunmuş olmaktadır.

Şekil 20: AB ortalaması olarak fiyat trendleri (1996=100)

Kaynak: EUROSTAT (2024) verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Gerek varsayımlarda gerekse de sağlık harcamalarının gelişimiyle ilgili gösterilen betimsel analizlerde AB ülkelerinde Baumol'un maliyet hastalığının sağlık sektöründe var olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Sağlık harcamalarındaki artış küresel boyutta her geçen gün yükselmeye devam etmektedir. Bu artışın nedenleri ise birçok çalışmaya konu olmuş ve bu çalışmalar genellikle nüfus yapısı ve gelir üzerine odaklanmıştır. Fakat bu çalışmalar sağlık harcamalarının enflasyonun üzerinde bir artış göstermesini açıklamada zayıf kalmışlardır. Baumol bu eksikliği farklı bir bakış açısıyla gidermeye çalışmıştır. Baumol sağlık harcamalarındaki artışların enflasyon oranının üzerinde seyretmesini sektörler arasındaki verimlilik farklılığı ile açıklamıştır.

Çalışma öncelikle Baumol'un maliyet hastalığının varsayımlarını ve ardından sağlık harcamalarının AB ülkelerindeki gelişimini veri setleriyle analiz etmiştir. Bu doğrultuda durgun sektör ilerici sektöre göre daha düşük işgücü verimliliği artışına sahiptir, ilerici sektördeki verimlilik artış oranı durgun sektöre göre daha yüksektir, toplam istihdam içerisinde durgun sektördeki istihdam payı artmaktadır varsayımları AB ülkeleri özelinde ele

alınmış ve geçerliliği doğrulanmıştır. Varsayımların ardından AB ülkelerinde sağlık harcamaları değişik göstergelerle incelenmiş ve hemen hemen her ülkede ciddi artışlar gözlemlenmiştir. Örneğin 1995-2022 döneminde sağlık harcamaları üç kattan fazla artmıştır. Yine sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı %5.9 seviyesinden %7.7 dolaylarına yükselmiştir. Benzer şekilde bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki payı da %11.1 seviyesinden %15.5 düzeyine çıkmıştır. Son olarak fiyat endeksleri incelendiğinde sağlık hizmetlerindeki fiyat artışlarının enflasyon oranından daha yüksek olduğu tespit edilmiş ve Baumol'un maliyet hastalığının AB ülkelerinde geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu konuda yapılan çalışmalar daha çok maliyet hastalığının tespiti üzerine olmuştur. Fakat bu hastalığın tedavisine ilişkin çalışmalar yetersiz kalmıştır. Bu doğrultuda sağlık sektöründeki verimliliği artırmaya yönelik politikalar ve sağlık harcamalarındaki artış sebebiyle kamu maliyesi üzerine oluşan yükü yönetilebilir seviyede tutmaya yönelik politikalar olmak üzere iki başlıkta öneriler sunulabilir. Birinci gruba yapay zeka, otomasyon ve dijital sağlık hizmetlerindeki inovasyon ve teknoloji yatırımlarının artırılması, yardımcı doktorların kullanılmaya başlaması, sağlık personellerinin iyi eğitilmesi gibi uygulamalar öneri olarak sunulmaktadır. İkinci gruba ise vergi ve teşvik politikalarının bu sektördeki verimliliği artırıcı şekilde düzenlenmesi, sağlık harcamalarının finansmanında vergi dışı gelirlerin artırılması, kamu-özel işbirliği, mikrofinansman, gönüllülük projeleri gibi uygulamaların artırılması, sağlık tasarruf fonlarının kurulması ve teşvik temelli ücret politikası izlenmesi önerileri sunulmaktadır. Sağlık sektöründe uygulanan bu çalışma gibi diğer durgun sektörler özelinde de akademik çalışmalar artırılmalıdır.

Kaynakça

- Abbing, H. (2005). Let's forget about the cost disease. Doceconomist/publications (hansabbing.nl) Erişim tarihi: 05.01.2024.
- Andersen, T. M. (2016). Does the public sector implode from Baumol's cost disease? *Economic Inquiry*, 54(2), 810-818.
- Andersen, T. M. (2023). Baumol's cost disease and the political support for publicly provided welfare services. *Available at SSRN 4575196*. <https://ssrn.com/abstract=4575196> Erişim tarihi: 11.01.2024.
- Aydın, M., Değirmenci, T., Bozath, O., & Balsalobre-Lorente, D. (2024). Fresh evidence of the impact of economic complexity, health expenditure, natural resources, plastic consumption, and renewable energy in air pollution deaths in the USA? *An empirical approach. Science of the Total Environment*, 921, 171127. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2024.171127>
- Bailey, S. J., Anttiroiko, A. V., & Valkama, P. (2016). Application of Baumol's cost disease to public sector services: conceptual, theoretical and empirical falsities. *Public Management Review*, 18(1), 91-109.
- Bates, L. J., & Santerre, R. E. (2015). Does Baumol's cost disease account for nonfederal public-sector cost growth in the United States? A new test of an old idea. *Social Science Quarterly*, 96(1), 251-260.
- Baumol, W. J. (1967). Macroeconomics of unbalanced growth: the anatomy of urban crisis. *The American economic review*, 57(3), 415-426.
- Baumol, W. J. (1993a). Health Care, Education and the Cost Disease: A Looming Crisis for Public Choice. *Public Choice*, 77(1), 17-28. <http://www.jstor.org/stable/30027203>
- Baumol, W. J. (1993b). Social wants and dismal science: the curious case of the climbing costs of health and teaching. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 137(4), 612-637.
- Baumol, W. J. (2010). The two-sided cost disease and its frightening consequences. In Faiz Gallouj, Faridah Djellal (Eds.), *The Handbook of Innovation and Services. A Multi-disciplinary Perspective* pp. 84-92, (chapter 4), Edward Elgar.
- Baumol, W. J. (2012). *The cost disease. Why computers get cheaper and health care doesn't*. Yale university press New Haven & London. <https://doi.org/10.12987/9780300188486>
- Baumol, WJ. & Bowen, W.G. (1966). *Performing Arts - The Economic Dilemma*. Twentieth Century Fund, New York.
- Borge, L. E., Hove, K. H., Lillekvland, T., & Tovmo, P. (2018). Cost disease in defense and public administration: Baumol and politics. *Public Choice*, 175(1), 1-18.

- Borri, N., & Reichlin, P. (2018). The housing cost disease. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 87, 106-123.
- Brändle, T., & Colombier, C. (2022). Healthcare expenditure projections up to 2050: ageing and the COVID-19 crisis. *FEA Working Paper*, 25, 1-58.
- Colombier, C. (2017a). Drivers of health-care expenditure: What role does Baumol's cost disease play?. *Social Science Quarterly*, 98(5), 1603-1621.
- Colombier, C., (2017b). Unwanted side effects of Baumol Cost Disease on balanced budget rule. *FIFO-institute for public Economics*. https://www.wiwi.uni-siegen.de/vwl/research/kolloquium/dokumente_kolloquium/colombier_ss17pdf.pdf Erişim tarihi: 05.02.2024.
- Costa, S. M. D. (2019). *Baumol's cost disease in the health care sector*. Unpublished doctoral dissertation, Universidade Católica Portuguesa.
- Erixon, F. and van der Marel, E. (2011). What is driving the rise of health care expenditures? An injury into the nature and causes of the cost disease, *ECIPE Working Paper No. 5/2011*. <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep23971.pdf> Erişim tarihi: 02.02.2024.
- EUKLEMS (2024). <https://euklems-intanprod-llee.luiss.it/> Erişim tarihi: 02.02.2024.
- European Commission, (2013). Report on Public finances in EMU https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/ee-2013-4.pdf Erişim tarihi: 02.02.2024.
- EUROSTAT (2024). Economy and finance-Government statistics. Database - Eurostat (europa.eu). Erişim tarihi: 02.02.2024.
- Gästgifvars, K. (2020). *Does the Finnish healthcare sector show signs of Baumol's cost disease?*. Unpublished master's thesis, Åbo Akademi University
- Gupta, S., Clements, B., & Coady, D. (2012). *The challenge of health care reform in advanced and emerging economies*. In Clements, B., Coady, D., & Gupta, S. (Eds.), *The economics of public health care reform in advanced and emerging economies* (pp. 3-21). International Monetary Fund, Washington, DC.
- Hartwig, J. (2008). What drives health care expenditure?—Baumol's model of 'unbalanced growth' revisited. *Journal of health economics*, 27(3), 603-623.
- Heilbrun, J. (2003). *Baumol cost disease*. In R. Towse (Eds.), *A handbook of cultural economics* (pp. 91-101). Northampton: Edward Elgar.
- Ioannides, K.L.H & Pines, J (2018). Cost disease and emergency medicine: Can we do more with less? <https://epmonthly.com/article/cost-disease-emergency-medicine-can-less/> Erişim Tarihi: 01.11.2023.
- Jackson T, Gallant B & S Mair (2023). Towards a model of Baumol's cost disease in a postgrowth economy—developments of the FALSTAFF stock-flow consistent (SFC) model. *CUSP Working Paper No. 37*. Guildford: Centre for the Understanding of Sustainable Prosperity.

- Jeetoo, J. (2020). Healthcare expenditure and Baumol cost disease in Sub-Saharan Africa. *Economics Bulletin*, 40(4), 2704-2716.
- Last, A. K., & Wetzel, H. (2011). Baumol's cost disease, efficiency, and productivity in the performing arts: an analysis of German public theaters. *Journal of Cultural Economics*, 35, 185-201.
- Lindbeck, A. (2006). Sustainable social spending. *International Tax and Public Finance*, 13, 303-324.
- Mann, C., & Pecorino, P. (2023). The impact of Baumol's disease on government size, taxation and redistribution. *Journal of Public Finance and Public Choice*, 38(1), 42-57.
- Marino, A., Morgan, D., Lorenzoni, L., & James, C. (2017). Future trends in health care expenditure: A modelling framework for cross-country forecasts. *OECD Health Working Papers*, <https://web-archiv.oecd.org/2023-11-24/81599-health-working-papers.htm> Erişim Tarihi: 09.01.2024.
- Muradov, A. J., Aydin, M., Bozatlı, O., & Tuzcuoglu, F. (2024). Air pollution and life expectancy in the USA: Do medical innovation, health expenditure, and economic complexity matter?. *Science of The Total Environment*, 946, 174441. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2024.174441>
- OECD (2024a). Health expenditure and financing. <https://data-explorer.oecd.org/> Erişim tarihi: 08.02.2024.
- Paolo, A. (2021). *Baumol's epidemic*. Unpublished bachelor's thesis, Political economy of development, Luiss Guido Carli.
- Qin, D. (2004) : Is the Rising Services Sector in the People's Republic of China leading to Cost Disease?, *ERD Working Paper Series*, No. 50, Asian Development Bank (ADB), Manila, <http://hdl.handle.net/11540/1907>
- Serin, Ş. C., & Demir, M. (2023). Does Public Debt and Investments Create Crowding-out Effect in Turkey? Evidence from ARDL Approach. *Sosyoekonomi*, 31(55), 151-172. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2023.01.08>
- Tabarrok, A. (2022). *William Baumol and the Cost Disease*. In Fiorito, L., Scheall, S., & Suprinyak, C. E. (Eds.) *Research in the History of Economic Thought and Methodology: Including a Symposium on the Work of William J. Baumol: Heterodox Inspirations and Neoclassical Models* (Vol. 40, pp. 11-26). Emerald Publishing Limited.
- Thompson, S., Kohli, R., Jones, C., Lovejoy, N., McGraves-Lloyd, K., & Finison, K. (2015). Evaluating health care delivery reform initiatives in the face of "cost disease", *Population Health Management*, 18(1), 6-14.
- Tiongson, E. R. (1997). Baumol's cost disease reconsidered. *Challenge*, 40(6), 117-122.
- Van der Ploeg, F.(2006). Sustainable social spending in a greying economy with stagnant public services: Baumol's cost disease revisited, *CESifo*

Working Paper, No. 1822, Center for Economic Studies and ifo Institute (CESifo), Munich

- Wolff, E. N., Baumol, W. J., & Saini, A. N. (2014). A comparative analysis of education costs and outcomes: The United States vs. other OECD countries. *Economics of Education Review*, 39, 1-21.
- Yurdadoğ, V., Karadağ, N. C., Albayrak, M., and Bozatl, O. (2022). Analysis of non-tax revenue: Evidence from European Union. *Amfiteatru Economic*, 24(60), 485-506. <https://doi.org/10.24818/EA/2022/60/485>
- Yurdadoğ, V. (2007). Türkiye'de sağlık harcamalarının finansmanı ve analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 591-610.

Optimal Government Size in Turkey: Insights from Fourier Augmented ARDL

Oğuzhan Bozatlı¹

Abstract

This study investigates the optimal size of government in Turkey using annual data for the period 1960-2022. At the same time, the Armey/BARS Curve hypothesis, which implies a quadratic relationship between public expenditures and economic growth, is tested. The research employs Fourier-based econometric techniques. While investigating the optimal government size or the validity of the Armey/BARS Curve hypothesis, trade openness, labor, and capital factors, which are the determinants of economic growth, are also considered. According to the findings, the Armey/BARS Curve hypothesis is valid in Turkey. The optimal government size is 20.74% in the basic model, 23.57% in the labor model, 21.80% in the capital model, 21.42% in the trade openness model, and 23.63% in the comprehensive model, where all factors are combined. The average of all models is 22.23%. In terms of government size, considering that the public expenditure (%GDP) data for 2022 is 28.05%, Turkey has a share above the optimal government size estimates put forward by this study.

1. Introduction

Although it is an ancient debate whether the existence of the government in economic life is a blessing or a curse, it does not seem possible to say or claim that a consensus has been reached yet. However, in actuality, the government is expected to fulfill various economic, social, and political expectations through public expenditures. Over time, these expectations/demands have affected the level of public expenditures depending on factors such as the increase in economic welfare, globalization, and social and demographic changes (Serin and Demir, 2023; Yurdadog et al., 2022).

---

1 Dr. Osmaniye Korkut Ata University, ORCID: 0000-0001-5107-7225, oguzhanbozatl@osmaniye.edu.tr

Considering that public expenditures (%GDP) are mostly used as a proxy variable in the literature as a measure of the share of the government in the economy, the government size (GS) varies over time and conditions. In this respect, it is an important research area to address the effects of the GS on the economic growth (EG) and to investigate whether there is an optimal level.

There is no consensus in the literature on economics in general and public economics specifically about the relationship between EG and GS. However, Barro (1990), one of the pioneers of endogenous growth models, emphasizes in his impressive study that public policies (public expenditures and taxes) will affect EG by accepting them as production inputs. The Barro model suggests that public services provided by the government (such as infrastructure, security, logistics, communication, judiciary, etc.) will positively affect private sector productivity and thus EG by emitting positive externalities, but emphasizes that as the GS increases (more tax requirements and the distorting effect of taxes), the externality becomes negative and thus damages EG. Therefore, in a sense, this model, which implies a non-linear relationship between GS and EG, is a milestone in the 'optimal GS' literature. Then, Armev (1995) introduced a quadratic function to explain the relationship between optimal GS and EG. In this approach, called the 'Armev Curve' in the empirical and theoretical literature, there is an inverted U-shaped relationship between GS and EG. Accordingly, while the GS positively influences EG up to a specific point, this effect reverses after a turning point. Such a proposition is related to the optimal GS and is consistent with Barro's model. Following the work of Barro (1990) and Armev (1995), the literature on optimal GS continued to develop with the contributions of Rahn and Fox (1996) and Scully (1994). According to Şen and Kaya (2019), the theoretical and empirical contributions of these pioneering studies, which addressed the relationship between EG and GS, paved the way for the subject to become more popular and controversial. In the literature on optimal GS, researchers define the "BARS" curve in honor of the aforementioned pioneer authors.

There is a considerable number of international and national studies on the 'Armev/BARS Curve' or optimal GS in the related empirical literature. Although empirical studies have confirmed the validity of the Armev/BARS curve hypothesis, they have reached different conclusions on the optimal GS. A similar situation is also valid for the studies on Turkey. However, researchers often neglect other determinants of EG when testing the related hypotheses. Within this scope, this investigation aims to contribute to the literature by testing the aforementioned hypothesis and revealing the optimal

GS that considers the main determinants of EG, such as labor, capital, and trade openness. Moreover, while doing so, it is planned to minimize biased results and produce reliable results by following an econometric methodology that considers structural breaks, which most researchers neglect. In sum, this paper aims to test the validity of the Armey/BARS curve hypothesis in Turkey under the main determinants of EG and structural breaks and to provide optimal GS calculations based on alternative models.

The study's sections include the empirical literature review, model and methodology, empirical findings, and conclusions.

2. Evaluation of the Literature

The empirical literature review consists of two parts. In the first stage, international studies investigating the Armey/BARS Curve hypothesis or optimal GS are discussed (Table 1). Then, empirical studies on Turkey (Table 2) are evaluated.

The common finding of the international studies in Table 1 implies that there is a limit to public expenditures in terms of promoting EG. In other words, empirical investigations agree on the validity of the Armey/BARS Curve hypothesis, regardless of the sample. Therefore, the existence of an optimal GS is accepted. However, there are different GS for different and similar samples. For example, in studies on the European Union using the panel data method, Karras (1997) offered an estimate between 13% and 18%, while Forte and Magazzino (2011), Mutascu and Milos (2009), and Pevcin (2004) estimated the optimal GS between 30.42% and 42.12%. If this heterogeneity is considered in terms of a large sample, Karras (1996) and Asimakopoulos and Karavias (2016) found the optimal GS to be 23% (118 countries) and 18.03% (129 countries), respectively. In terms of optimal GS, estimates such as 9% in 5 Gulf countries (Aly and Strazicich, 2000), 11% in Romania (Olaleye et al. 2014), and 11.89% in India (Jain and Sinha, 2022) are quite interesting. In summary, while the international empirical literature strongly supports that there is a limit to GS, it does illustrate that one size does not fit all.

Table 1. Summary of Literature for the International Sample

Author(s)	Sample	Method	Armey/ BARS Curve Hypothesis	Optimal GS
Karras (1996)	118 Country 1960-1985	Panel Data	✓	%23 (118 Country) %20 (Afrika) %16 (N.America) %33 (S. America) %25 (Asia) %18 (Europe)
Karras (1997)	20 EU Countries 1950-1990	Panel Data	✓	%13-%18
Aly and Strazicich (2000)	5 Gulf Countries 1970-1992	Panel Data	✓	%9
Pevcin (2004)	12 EU Countries 1950-1996	Panel Data	✓	%36.56-%42.12
Mutascu and Milos (2009)	15 EU ve 12 New EU Countries 1999-2008	Panel Data	✓	%30.42 (15 EU Countries) %27.46 (12 New EU Countries)
Facchini and Melki (2011)	France 1871-2008	OLS	✓	%28-%29
Forte and Magazzino (2011)	EU Countries 1970-2009	Difference GMM	✓	%37.29
Olaley et al. (2014)	Romania 1983-2012	Johansen Cointegration	✓	%11
Asimakopoulos and Karavias (2016)	129 Countries 1980-2009	Dynamic Panel Threshold Regression	✓	%18.03 (129 Country) %19.12 (Developing) %17.96 (Developed)
Makin et al. (2019)	Australia 1970Q1-2017Q3	ARMAX	✓	%31
El Husseiny (2019)	Egypt 1981-2015	Johansen Cointegration	✓	%30.5-%31.2
Bozma et al. (2019)	G-7 1981-2014	ARDL	✓	%12.46 (USA) %23.57 (France) %18.93 (Canada)
Nouira and Kouni (2021)	15 MENA ve 21 Developing Countries 1988-2016	CS-ARDL CS-DL	✓	%10-%30 (All Sample) %20-%30 (MENA) %10-%20 (Developing)
Al-Abdulrazag (2021)	Saudi Arabia 1971-2019	ARDL	✓	%26.9
Jain and Sinha (2022)	India 1961-2018	ARDL	✓	%11.89
Zungu and Greyling (2022)	10 African Countries 1988-2019	Panel Smooth Transition Regression	✓	%27.84

Table 2. Literature Review for Turkey

Author(s)	Sample	Method	Armey/ BARS Curve Hypothesis	Optimal GS
Altunç and Aydın (2012)	1975-2010	Engle-Granger Cointegration	✓	%15.8
Altunç and Aydın (2013)	1995-2011	ARDL	✓	%25.21
Turan (2014)	1970-2012	OLS	✓	%15.4
Başar et al. (2016)	1960-2015	Maki Cointegration	✓	%23.6
Pamuk and Dündar (2016)	1950-2006	Johansen Cointegration	✓	%23.5
İyidoğan and Turan (2017)	1998Q1–2015Q1	Threshold Regression	✓	%16.5
Yamak and Erdem (2018)	1998Q1-2016Q2	ARDL	✓	%16
Yüksel (2019)	1981-2008	ARDL	✓	%16
Şen and Kaya (2019)	2006Q1-2016Q2	Threshold Autoregressive Model	✓	%25
Altunakar and Buyrukoğlu (2020)	1980-2019	ARDL	✓	%19.1
Kalabak et al. (2021)	1960-2019	OLS	✓	%26.04
Yıldız and Demirkılıç (2022)	1970-2020	ARDL	✓	%23.84
Durucan (2022)	1974-2016	ARDL	✓	%23.85
Kasal (2023)	1998Q1-2020Q4	Fourier Shin Cointegration	✓	%18.5
Toptaş (2024)	1991-2021	ARDL	✓	%12.62

The empirical analyses in Table 2 for Turkey agree on the validity of the Armey/BARS Curve hypothesis. This finding implies the existence of optimal GS in Turkey in terms of EG. However, calculations of the optimal GS vary. While the lowest rate is 12.62% (Toptaş, 2024), the highest rate is 26.04% (Kalabak et al., 2021). The average of the empirical literature is 20.06%. While a significant portion of the researchers utilized the ARDL method, traditional cointegration methods and the least squares method were used in some studies. Only Başar et al. (2016) and Kasal (2023) take structural breaks into account. However, researchers have primarily focused on the optimal GS while neglecting other determinants of EG. A few studies

(e.g., Turan, 2014; İyidoğan and Turan, 2017; Kasal, 2023) have addressed this issue.

Apart from these, in empirical studies on Turkey, Altunç and Aydın (2012) and Iyidoğan and Turan (2017) addressed the issue in terms of current, transfer, and investment expenditures as well as total expenditures. They provided evidence for the validity of the Armeiy/BARS curve in terms of current and transfer expenditures. Şen and Kaya (2019) and Durucan (2022) also tested the validity of the Armeiy/BARS curve hypothesis by considering the composition of public expenditures.

3. Model and Methodology

This study aims to analyze the optimal GS in Turkey by using annual data from 1960-2022. Accordingly, details regarding the data sources and empirical models employed in the study are provided in Table 3 and equations (1-5), respectively.

Table 3. Data Sources

Variables	Symbol	Measure	Source
Economic Growth	GDP	Per Capita (2015 \$ Constant Prices)	WDI
Public Expenditure	GOV	%GDP	IMF
Employment	LAB	Million Persons	PWT and IMF ²
Gross Fixed Capital Formation	GFIX	%GDP	WDI
Trade Openness	TOP	%GDP	WDI

$$\ln gdp_t = \beta_0 + \beta_1 \ln gov_t + \beta_2 \ln gov_t^2 + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\ln gdp_t = \beta_0 + \beta_1 \ln gov_t + \beta_2 \ln gov_t^2 + \beta_3 \ln lab_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\ln gdp_t = \beta_0 + \beta_1 \ln gov_t + \beta_2 \ln gov_t^2 + \beta_3 \ln gfix_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\ln gdp_t = \beta_0 + \beta_1 \ln gov_t + \beta_2 \ln gov_t^2 + \beta_3 \ln top_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

2 Since employment data for the period analyzed by the study is available in Penn World Tables until 2019, data for the 2020-2022 period were obtained from the IMF, which is compatible with the relevant database.

$$\ln gdp_t = \beta_0 + \beta_1 \ln gov_t + \beta_2 \ln gov_t^2 + \beta_3 \ln lab_t + \beta_3 \ln gfix_t + \beta_3 \ln top_t + \varepsilon_t \quad (5)$$

Coefficients β_1 and β_2 in Equations (1-5) represent the coefficients of public expenditures and the square of public expenditures, respectively. ε_t and β_0 denote error term and constant coefficient, respectively. Equation (1) tests the validity of the Armev/BARS Curve hypothesis or the optimal GS, which researchers traditionally use. However, excluding other determinants of EG may lead to biased results. In this context, testing the relevant hypothesis within the scope of labor, capital, and trade openness, which are the main determinants of EG, will provide a more accurate approach. There are also studies in the empirical literature that pay attention to this point by including trade openness (Turan, 2014; Asimakopoulos and Karavias, 2016; El Hussein, 2019; Zungu and Greyling, 2022; Kasal, 2023), capital (Karras, 1996); Karras, 1997; Aly and Strazicich, 2000; Zungu and Greyling, 2022) and labor (Asimakopoulos and Karavias, 2016; El Hussein, 2019) in the model in equivalence (1). Accordingly, the validity of the Armev/BARS Curve hypothesis is investigated by including the relevant variables separately in the basic model in equations (2-4). Moreover, as shown in equation (5), an approach that considers all these factors together is followed. In this way, the effect of other factors on the calculation of the optimal GS is taken into account, and the findings can be compared with each other, and robustness results are presented.

The Fourier-based econometric methodological framework is followed to analyze these models. One of the most important issues in time series analyses is structural breaks. In particular, economic crises, political tensions, or undesirable disasters that may occur in a country may affect the structure of the series. In this context, taking smooth structural breaks into account using Fourier terms allows more reliable and sensitive results to be produced (Aydin and Bozathli, 2023).

In the first step of the analysis, the unit root properties of the series are investigated. Enders and Lee (2012), who provide a unit root test that enables consideration of smooth structural breaks in the series, create a deterministic term that can catch it's using sine and cosine functions, as illustrated below:

$$\alpha(t) = \alpha_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (6)$$

where k stands for Fourier terms. The Fourier ADF (FADF) unit root test is formed by including the deterministic term in the conventional ADF equation.

$$\Delta y_t = \alpha_1 + \delta t + \beta y_{t-1} + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{i=1}^p \rho_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (7)$$

Enders and Lee (2012) propose a two-phase implementation of the FADF test. In the first phase, the model with the lowest sum of residual squares is selected for estimating $1 \leq k \leq 5$. In the second phase, the significance of the deterministic terms is investigated using the F-test. If it is significant, the FADF results can be trusted. Otherwise, they suggest resorting to the traditional ADF process.

Due to the flexibility, it provides in empirical analyses (such as mixed integration of independent variables under the assumption that the dependent variable is $I(1)$), researchers frequently use the ARDL model developed by Pesaran et al. (2001). In the ARDL model, as suggested by Pesaran et al. (2001), the dependent variable should be $I(1)$, and the validity of the t-limits test should be considered. If the points they emphasize are not considered, degenerate cases may arise, leading to incorrect results (Sam et al., 2019). Therefore, to overcome the above-mentioned problems, McNown et al. (2018) and Sam et al. (2019) proposed the F-test for independent variables in addition to the two tests. These three test statistics used to determine the cointegration relationship in a model with four independent variables to explain the hypothetical dependent variable can be expressed as follows:

$$a) \text{ } F\text{-overall} \mid H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = 0$$

$$b) \text{ } t\text{-dependent} \mid H_0 : \beta_1 = 0$$

$$c) \text{ } F\text{-independent} \mid H_0 : \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = 0$$

The test constraints denoted as a and b here are the general F- and t-tests proposed by Pesaran et al. (2001). The other one is the F-independent test proposed by Sam et al. (2019). All three test statistics calculated for the existence of a cointegration relationship are required to be greater than the critical values presented by Narayan (2005), Pesaran et al. (2001), and Sam et al. (2019), respectively. Otherwise, degenerate cases occur, and the cointegration is invalid (Akça, 2021; Sam et al., 2019). In order to investigate the long-run relationship stated in equations (1-5), Pesaran et al. (2001) suggested the below ARDL model:

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p-1} \alpha_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \gamma_i \Delta x_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \delta_i \Delta z_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \upsilon_i \Delta \ln w_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \delta_i \Delta \ln q_{t-i} + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 x_{t-1} + \beta_3 z_{t-1} + \beta_4 w_{t-1} + \beta_5 q_{t-1} + v_t \tag{8}$$

where α_0 is the constant term and v_t is the error term. $\alpha_i, \gamma_i, \delta_i, \upsilon_i, \delta$ and $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$ denote the short and long run coefficients, respectively. However, a significant drawback of the Augmented ARDL approach is that it ignores structural changes. To overcome this problem, Fourier terms are included in the extended ARDL model following the approaches of Syed et al. (2023), Bozathlı and Akca (2024), and Aydin et al. (2024), and smooth structural breaks are modeled.

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p-1} \alpha_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \gamma_i \Delta x_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \delta_i \Delta z_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \upsilon_i \Delta \ln w_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \delta_i \Delta \ln q_{t-i} + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 x_{t-1} + \beta_3 z_{t-1} + \beta_4 w_{t-1} + \beta_5 q_{t-1} + \beta_6 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_7 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + e_t \tag{9}$$

If the cointegration relationship and model assumptions (such as autocorrelation, heteroscedasticity, normality) are met, the long-run coefficients for the models in equations (1-5) are estimated by the Fourier-based ARDL method.

4. Empirical Findings

In the first stage of the empirical analysis, the series' unit root properties were tested using the FADF method. The findings are presented in Table 4.

Table 4. Unit Root Tests

Variables	FADF				ADF		ADF with break	
	I(0)	k(p)	I(1)	k(p)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
GDP	-4.002	1(0)	-7.852*	1(0)	-1.783	-7.763*	-3.470	8.511*
GOV	-3.063	2(2)	-5.193*	2(1)	-2.009	-9.381*	-3.808	-10.494*
GOV ²	-3.199	2(2)	-4.996*	2(1)	-1.909	-8.789*	-3.825	-9.720*
TOP	-4.553**	1(1)	-	-	-3.275***	-	-6.944*	-
GFIX	-4.399*	4(0)	-	-	-4.000**	-	-4.776***	-
LAB	-3.163	2(0)	-6.916*	5(0)	-2.010	-6.498*	-3.571	-7.648*

Notes: *, ** and *** indicate that the null hypothesis is rejected at 1%, 5% and 10% significance level, respectively. Optimum lag lengths (p) are chosen using SIC. k denotes the frequency number of Fourier terms.

The FADF findings in the unit root tests in Table 4 reveal that trade openness and gross fixed capital investment series are stationary at the level. At the same time, the other variables are stationary at first difference. However, since the F-test applied to the series was statistically insignificant, the conventional ADF test procedure was followed. However, the results remain unchanged. Moreover, the initial results are confirmed when the ADF test with a sudden break is applied to the series. Accordingly, since the condition that the dependent variable is I(1) while the other variables are not I(2) is met, the Fourier Augmented ARDL procedure is applied, and the findings are reported in Table 5:

Table 5. Cointegration Tests

Fourier Augmented ARDL Bound Test					
Model		F-general	t-dependent	F-independent	Result
Model 1		12.085*	-5.065*	4.463***	✓
Model 2		10.071*	-5.119*	3.994***	✓
Model 3		22.349*	-6.474*	18.102*	✓
Model 4		10.495*	-5.181*	4.419*	✓
Model 5		20.134*	-7.242*	15.895*	✓
Diagnostic Tests					
Model		LM	HET	NORM	Cusum and CusumSq
Model 1	0.597 (0.990)	0.502 (0.608)	0.771 (0.642)	0.019 (0.990)	Stable Stable
Model 2	1.862 (0.178)	1.180 (0.316)	0.644 (0.768)	0.053 (0.973)	Stable Stable
Model 3	0.811 (0.372)	0.359 (0.700)	1.422 (0.190)	1.160 (0.559)	Stable Stable
Model 4	1.496 (0.141)	1.670 (0.200)	1.012 (0.456)	1.719 (0.423)	Stable Stable
Model 5	0.339 (0.563)	1.497 (0.236)	1.265 (0.261)	0.940 (0.624)	Stable Stable

Notes: * and *** indicate statistical significance at 1% and 10% levels, respectively. Probability values are shown in parentheses. The lower and upper bounds for the critical values for F-general, t-dependent and F-independent statistics are given in Narayan (2005), Pesaran et al. (2001) and Sam et al. (2019), respectively.

The findings in Table 5 imply that the cointegration relationship is valid in all models. Diagnostic tests also show that the necessary assumptions of the ARDL model are met. Accordingly, it is determined that the normal distribution is provided, there is no autocorrelation and heteroscedasticity problem, and the functional form is significant. Moreover, the Cusum and Cusumsq test results (in Figures A1-A5 in the Appendix) indicate that the models are stable. Therefore, there is no obstacle in calculating the long-run relationship. The models presented in equations (1-5) are estimated and reported in Table 6.

Table 6. Long Run Relationship Estimation with Fourier Augmented ARDL

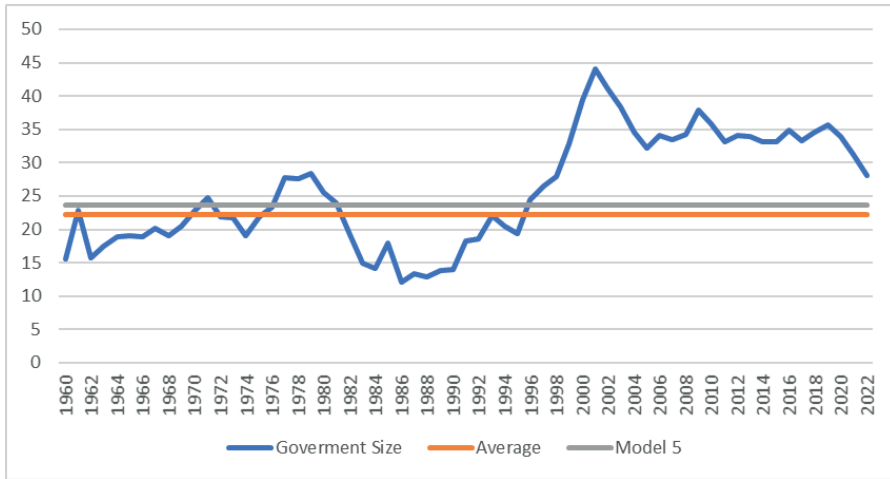
Variables	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
GOV	0.927* (2.832)	0.785* (2.974)	0.418** (2.033)	1.076* (3.356)	0.589* (3.425)
GOV ²	-0.152* (-2.851)	-0.124* (-2.841)	-0.067** (-2.033)	-0.174* (-3.366)	-0.093* (-3.276)
LAB		0.212*** (1.954)			0.161** (2.359)
GFIX			0.170* (4.412)		0.155* (5.460)
TOP				0.051 (1.081)	-0.032*** (-1.839)
Optimal Government Size	%20.74	%23.57	%21.80	%21.42	%23.63

Note: *, ** and *** denote statistical significance at 1%, 5% and 10% significance level, respectively.

The findings presented in Table 6 confirm the validity of the Arney/BARS Curve hypothesis in Turkey under all models. Accordingly, while public expenditures positively affect EG up to a certain point, this effect reverses after a turning point. While the optimal GS is 20.74% in the baseline model, this value is higher in all other models where other factors are considered. In the models where labor, capital, and trade openness are considered separately, the optimal GS is 23.57%, 21.80%, and 21.42%, respectively. In Model 5, where all factors are considered, the optimal GS is 23.63%. The average of all models shows that the optimal GS in Turkey is 22.23%.

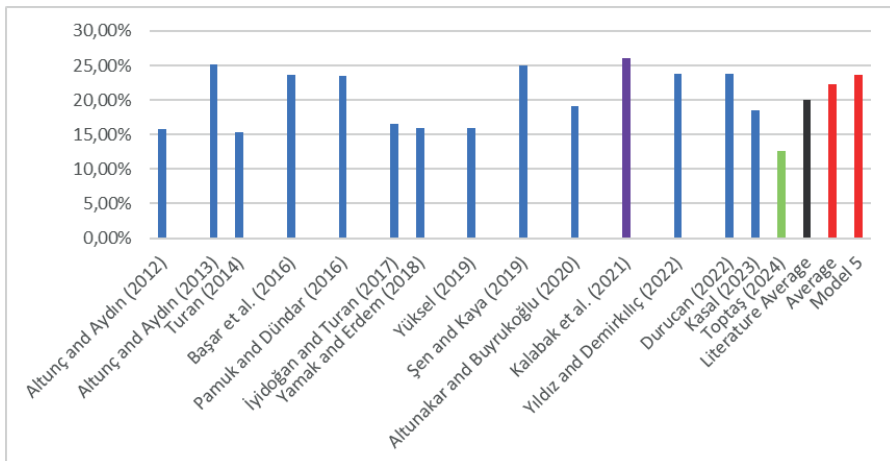
Figure 1 compares the data on the GS (public expenditure % GDP) in Turkey from 1960-2022 with the forecasts obtained from this study. From

1960 to 1995, the GS remained below the estimated optimal GS (Model 5 and Average) or slightly above it and fell below it again. As of 1996, the GS in Turkey started to rise above the optimal point and reached its highest level in 2001. In the following period, the GS decreases in a way that converges to the optimal points.

Figure 1. Optimal and Actual GS in Turkey

Figure 2 compares the findings of empirical studies on the optimal GS in Turkey, including the findings of this study, to evaluate the findings.

Figure 2. Optimal GS Calculations in Turkey

The lowest (12.62%) and highest (26.04%) estimates in empirical studies are put forward by Toptaş (2024) and Kalabak et al. (2021), while the average of empirical findings is 20.06%. The average and the most comprehensive results of this study in Model 5 suggest that the optimal GS in Turkey is 22.23% and 23.63%, respectively. Therefore, it is possible to say that the findings of this study are above the average of the empirical literature. However, it produces results that are individually estimated to be close to those of most empirical studies. The main reason for this is that this study, unlike the others, models other determinants of EG and follows a Fourier-based econometric methodology. Moreover, considering the model in equation (1), followed by the majority of the empirical literature, the threshold value of 20.74% is reached in this study. This is very close to the average of the empirical literature. However, it is believed that calculating the optimal GS by considering the role of labor and capital under the assumption of an open economy or testing the validity of the Armev/BARS Curve hypothesis would produce more inclusive/realistic results. There are numerous crises considering Turkey's economic, political, and fiscal history. In the empirical literature, only Başar et al. (2016) and Kasal (2023) consider sudden and smooth breaks, respectively. Accordingly, this study provides strengthened results regarding optimal GS by considering the main determinants of economic welfare and preferring an econometric methodology that allows modeling smooth structural breaks.

5. Conclusion

This study investigates the validity of the Armev/BARS Curve hypothesis in Turkey with Fourier-based econometric methods, and the optimal GS is calculated. In this context, five different models were designed. Evidence favoring the validity of the Armev/BARS Curve hypothesis is found in all models. However, the optimal GS may vary in the models. In the first model, following the traditional literature, only the relationship between GS and EG is considered. Accordingly, in the baseline model, the optimal GS in Turkey is 20.74%. In the other models, unlike the empirical literature, the main determinants of EG are considered. Accordingly, in three different models where the effects of labor, capital, and trade openness are considered, the optimal GS are 23.57%, 21.80%, and 21.42%, respectively. In the last model, all factors were considered together, and the optimal GS was found to be 23.63%. In the average of the five models, the optimal GS in Turkey is 22.23%. Considering that Turkey's public expenditure (GDP) in 2022 is 28.05%, the GS is above the optimal points calculated by this study. This harms economic welfare, *ceteris paribus*. Especially considering

the expectation that the earthquake that occurred in 2023 will significantly increase public expenditures in the short/medium term (Serin et al., 2023), it is inevitable that the GS will increase further. Moreover, there is evidence that natural disasters cause significant increases in public expenditures (Melecky and Raddatz, 2011; Nishizawa et al., 2019). Therefore, policymakers should take measures to reduce the share of government in the economy and pursue policies that increase efficiency in public expenditures. Otherwise, public services for removing the earthquake damage and the reconstruction process may further push the GS away from the optimal point and negatively affect economic development. Future studies that investigate the optimal GS by considering the composition of public expenditures, other determinants of EG, and the impact of structural changes will provide important guidance to policymakers/researchers.

References

- Akca, H. (2021). Environmental Kuznets Curve and financial development in Turkey: evidence from augmented ARDL approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(48), 69149-69159.
- Al-Abdulrazag, B. (2021). The optimal government size in the kingdom of Saudi Arabia: an ARDL bounds testing approach to cointegration. *Cogent Economics & Finance*, 9(1), 2001960.
- Altunakar, Ş., & Buyrukoğlu, S. (2020). Türkiye’de Abrams ve Armeý eğrilerinin geçerliliđi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 1862-1878.
- Altunc, O. F., & Aydın, C. (2013). The relationship between optimal size of government and economic growth: Empirical evidence from Turkey, Romania and Bulgaria. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 92, 66-75.
- Altunç, Ö. F., & Aydın, C. (2012). Türkiye’de kamu sektörü büyüklüğü ve ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik analizi. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(82), 79-98.
- Aly, H., & Strazicich, M. (2000). Is government size optimal in the gulf countries of the middle east? An empirical investigation. *International review of applied economics*, 14(4), 475-483.
- Armeý, D. (1995). *The Freedom Revolution*, Washington, Regnery Publishing.
- Asimakopoulos, S., & Karavias, Y. (2016). The impact of government size on economic growth: A threshold analysis. *Economics Letters*, 139, 65-68.
- Aydin, M., & Bozatlı, O. (2023). The impacts of the refugee population, renewable energy consumption, carbon emissions, and economic growth on health expenditure in Turkey: new evidence from Fourier-based analyses. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(14), 41286-41298.
- Aydin, M., Degirmenci, T., Bozatlı, O., & Balsalobre-Lorente, D. (2024). Fresh evidence of the impact of economic complexity, health expenditure, natural resources, plastic consumption, and renewable energy in air pollution deaths in the USA? An empirical approach. *Science of the Total Environment*, 921, 171127.
- Barro, R. J. (1990). Government spending in a simple model of endogeneous growth. *Journal of political economy*, 98(5, Part 2), 103-125.
- Başar, S., Bozma, G., & Eren, M. (2016). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Optimum Düzeyi Ne olmalıdır?. *Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu, UEK-TEK*, 1799-1811.
- Bozatlı, O., & Akca, H. (2024). Does the composition of environmental regulation matter for ecological sustainability? Evidence from Fourier ARDL under the EKC and LCC hypotheses. *Clean Technologies and Environmental Policy*, 1-19.

- Bozma, G., Başar, S., & Eren, M. (2019). Investigating validation of Armeij curve hypothesis for G7 countries using ARDL model. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 20(1), 49-59.
- Durucan, A. (2022). Testing the validity of the BARS curve for Turkey. *Economic Annals*, 67(232), 153-192.
- El Husseiny, I. A. (2019). The optimal size of government in Egypt: an empirical investigation. *The Journal of North African Studies*, 24(2), 271-299.
- Enders, W., & Lee, J. (2012). A unit root test using a Fourier series to approximate smooth breaks. *Oxford bulletin of Economics and Statistics*, 74(4), 574-599.
- Facchini, F., & Melki, M. (2011). Optimal government size and economic growth in France (1871-2008): An explanation by the State and market failures. <https://shs.hal.science/halshs-00654363/>
- Forte, F., & Magazzino, C. (2011). Optimal size government and economic growth in EU countries. *Economia politica*, 28(3), 295-322.
- Iyidogan, P. V., & Turan, T. (2017). Government Size and Economic Growth in Turkey: A Threshold Regression Analysis. *Prague Economic Papers*, 2017(2), 142-154.
- Jain, N., & Sinha, N. (2022). Re-visiting the Armeij curve hypothesis: an empirical evidence from India. *South Asian Journal of Macroeconomics and Public Finance*, 11(2), 168-184.
- Kalabak, A. Y., Karatepe, S. & Avunduk, O. (2021). Devletin Ekonomideki Boyutu Üzerine Ampirik Bir Analiz: 1960-2019 Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 181, 72-96.
- Karras, G. (1996). The optimal government size: further international evidence on the productivity of government services. *Economic inquiry*, 34(2), 193-203.
- Karras, G. (1997). On the optimal government size in Europe: Theory and empirical evidence. *The Manchester School*, 65(3), 280-294.
- Kasal, S. (2023). Analysing the Armeij curve based on the Fourier cointegration approach for Turkey. *Economic Annals*, 68(236), 139-158.
- Makin, A. J., Pearce, J., & Ratnasiri, S. (2019). The optimal size of government in Australia. *Economic Analysis and Policy*, 62, 27-36.
- McNown, R., Sam, C. Y., & Goh, S. K. (2018). Bootstrapping the autoregressive distributed lag test for cointegration. *Applied Economics*, 50(13), 1509-1521.
- Melecky, M. & Raddatz, C. E. (2011). How Do Governments Respond after Catastrophes? Natural-Disaster Shocks and the Fiscal Stance. Policy Research working paper, no. WPS 5564. <https://hdl.handle.net/10986/3331>

- Mutascu, M., & Milos, M. (2009). Optimal size of government spending. The case of European Union member states. *Annales Universitatis Apulensis: Series Oeconomica*, 11(1), 447.
- Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: evidence from cointegration tests. *Applied economics*, 37(17), 1979-1990.
- Nishizawa, H., Roger, M. S., & Zhang, H. (2019). *Fiscal Buffers for Natural Disasters in Pacific Island Countries* (No. 2019/152). International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/07/12/Fiscal-Buffers-for-Natural-Disasters-in-Pacific-Island-Countries-47011>
- Nouira, R., & Kouni, M. (2021). Optimal government size and economic growth in developing and MENA countries: A dynamic panel threshold analysis. *Middle East Development Journal*, 13(1), 59-77.
- Olaleye, S. O., Edun, F., Bello, H. T., & Taiwo, S. B. (2014). Government expenditure and economic growth: An empirical analysis of the Armeý Curve in Nigeria. *Romanian Economic Journal*, 17(51), 47-66.
- Pamuk, Y., & DüNDAR, U. (2016). Kamu harcamalarının optimal boyutu: Türkiye örneği. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(3), 23-50.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Pevcin, P. (2004). Economic output and the optimal size of government. *Economic and Business Review*, 6(3), 213.
- Rahn, R., & Fox, H. (1996). What is the optimum size of government. Vernon K. Krieble Foundation.
- Sam, C. Y., McNOWN, R., & Goh, S. K. (2019). An augmented autoregressive distributed lag bounds test for cointegration. *Economic Modelling*, 80, 130-141.
- Scully, G. W. (1994). What is the optimal size of government in the US?. Policy Report. National Center for Policy Analysis.
- Serin, Ş. C., & Demir, M. (2023). Does Public Debt and Investments Create Crowding-out Effect in Turkey? Evidence from ARDL Approach. *Sosyoekonomi*, 31(55), 151-172.
- Serin, Ş. C., Albayrak, M., & Akça, H. (2023). Doğal Afetler ve Kamu Ekonomisi Üzerine Etkileri. Doğal Afetlerle Mücadelede Kamu Politikaları Sosyal, Ekonomik ve Mali Etkiler içinde. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Syed, Q. R., APERGIS, N., & Goh, S. K. (2023). The dynamic relationship between climate policy uncertainty and renewable energy in the US: Applying the novel Fourier augmented autoregressive distributed lags approach. *Energy*, 275, 127383.

- Şen, H., & Kaya, A. (2019). Alternatif göstergeler bazında Türkiye’de optimal kamu kesimi büyüklüğünün tahmini. *Bankacılar Dergisi*, 109, 49-81.
- Toptaş, S. (2024). Optimal Kamu Harcaması Oranı: Türkiye İçin Bir Uygulama. *International Journal of Public Finance*, 9(1), 175-194.
- Turan, T. (2014). Optimal size of government in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(2), 286-294.
- Yamak, R., & Erdem, H. F. (2018). Türkiye Ekonomisinde Armeý Eğrisi Geçerli Midir?. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 335-346.
- Yıldız, F., & Demirkılıç, Y. (2022). Türkiye’de “Armeý Eğrisi” (1970-2020): Teorik Yaklaşımlar ve Ampirik Sonuçlar. Bir Hipotez Bir Test (Maliye ve İktisat Özelinde) içinde. Ekin Yayınları.
- Yurdadog, V., Karadağ, N. C., Albayrak, M., & Bozatl, O. (2022). Analysis of Non-Tax Revenue: Evidence From European Union. *Amfiteatru Economic*, 24(60), 485-506.
- Yüksel, C. (2019). The size of the public sector and the Armeý curve: The case of Turkey. *Critical debates in public finance*. Berlin: Peter Lang GmbH, 137-154.
- Zungu, L. T., & Greyling, L. (2022). Government size and economic growth in African emerging economies: does the BARS curve exist?. *International Journal of Social Economics*, 49(3), 356-371.

APPENDIX

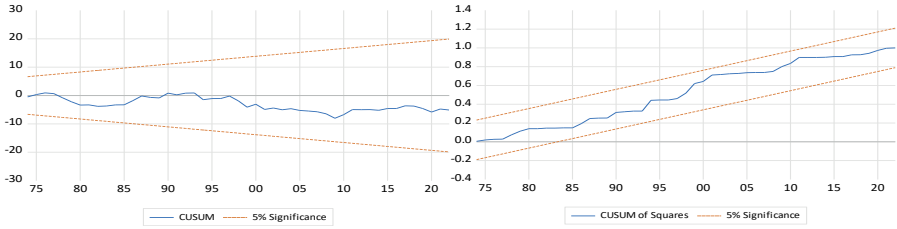

Figure A1. *Model 1*

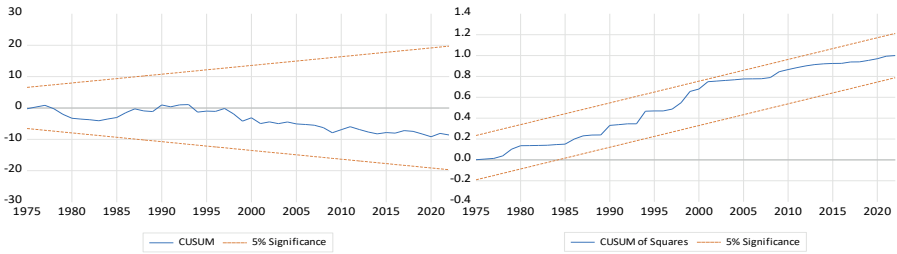

Figure A2. *Model 2*

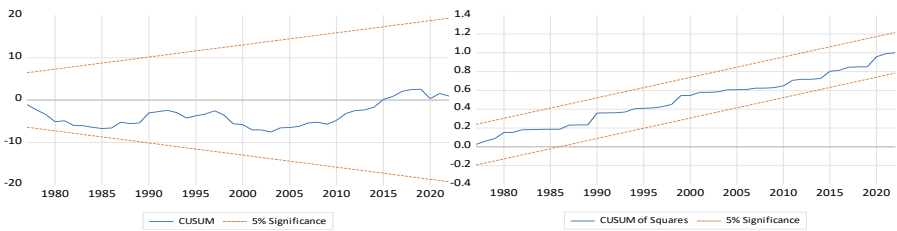

Figure A3. *Model 3*

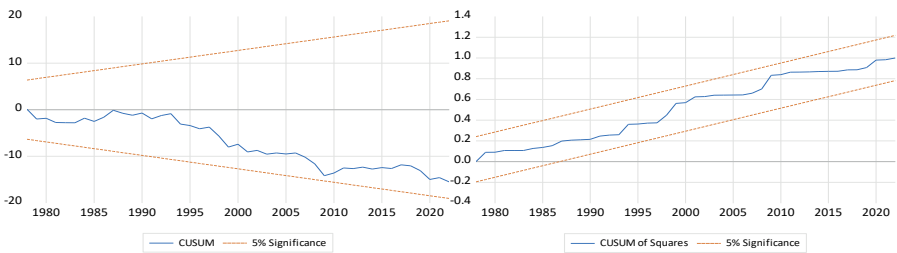
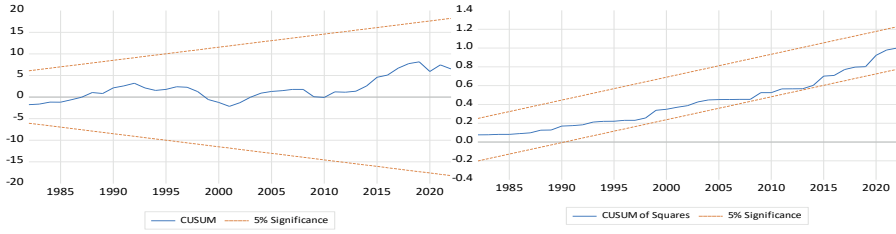

Figure A4. *Model 4*

Figure A5. Model 5

Türkiye’de Çevre Vergileri ve Karbon Salınımı Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi¹

Cenk Biçer²

Mine Biniş³

Özet

Günümüzde küresel bir çözüme ihtiyaç gerektiren sorunların başında çevre kirliliği gelmektedir. Çevre kirliliğinin azaltılmasına yönelik ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan çözüm önerilerinden biri çevre vergileridir. Çevresel tahribatın azaltılmasını amaçlayan çevre vergileri kapsamında kirlilik ve diğer çevresel zarara yol açan faaliyetler vergilendirilmektedir. Böylelikle insan faaliyetlerinin neden olduğu dışsallıkların vergi aracılığıyla azaltılması ve faaliyetlerin çevreye duyarlı olan sürdürülebilir alanlara kaydırılması amaçlanmaktadır. Özellikle iklim değişikliği ve çevre kirliliğinin başlıca kaynaklarından birini oluşturan sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik geliştirilen politikalardan biri olan çevre vergileri yaygın bir uygulama alanı bulmaktadır. Bu çalışma temel olarak insan faaliyetlerinin yol açtığı küresel bir sorun olan karbon salınımı ile çevre vergileri ilişkisini incelemektedir. Çalışma Türkiye özelinde 1994-2021 yıllık verileri üzerinden ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak çevre vergilerinin kısa ve uzun dönemde karbon salınımı üzerindeki ilişkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ampirik sonuçları çevre vergilerinin karbon salınımını azalttığını, küreselleşme ve enerji tüketiminin ise karbon salınımını artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte ekonomik büyüme ile karbon salınımı arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamsızdır.

- 1 Bu çalışma *Çevre Vergileri ile Karbon Salınımı İlişkisi: Türkiye Örneği* adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.
- 2 Maliye Bilim Uzmanı, cenkbicer78@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6032-4646>.
- 3 Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, mbinis@balikesir.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3296-4627>.

1. Giriş

Canlı ve cansız yaşamının idame ettirilmesi için gerekli koşulları ifade eden çevre insan faaliyetlerinden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Günümüzde küresel bir nitelik teşkil eden iklim değişikliği de insan faaliyetlerinden kaynaklı ortaya çıkan sorunların başında gelmektedir. Özellikle sanayileşme, nüfus artışı ve kentleşme, doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı ve fosil yakıt talebindeki artış çevresel zararın derinleşmesine yol açmaktadır. Bu tür etkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan sera gazı emisyonları, özellikle de karbondioksit (CO₂) salınımı çevre üzerinde büyük tahribatlara neden olmaktadır. Söz konusu tahribatların giderilmesi ve önlenmesine yönelik uluslararası alanda ve ulusal hükümetler tarafından farklı önlemler devreye alınmaktadır. Katılımcı, düzenleyici ve ekonomik araçlar bu kapsamdaki başlıca uygulamalar arasında yer almaktadır. Çevre vergileri de bu önlemler dâhilinde kirliliğe ve çevresel zarara yol açan faaliyetler üzerine uygulanan bir mali araçtır.

Çevre vergilerinde birincil amaç devlete gelir sağlamak değil, çevre kirliliğinin ve çevresel tahribata yol açan faaliyetlerin vergi aracılığıyla azaltılmasını temin etmektir. Bu çalışmanın temel amacı çevre vergileri ile karbon salınımı ilişkisini incelemektir. Bu kapsamda Türkiye özelinde 1994-2021 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılarak çevre vergilerinin, kısa ve uzun dönemde karbon salınımı üzerindeki etkisi ekonometrik yöntemler kullanılarak analiz edilmektedir. Bununla birlikte ekonominin genel durumu, küreselleşme süreci, teknolojik gelişmeler, enerji tüketiminin de bu ilişkiyi ne şekilde etkilediği incelemeye alınmaktadır. Böylelikle Türkiye’de çevre politikalarının geliştirilmesine ve uygulanmasına yönelik değerlendirmeler getirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle çevre kirliliği, çevre vergileri uygulamaları ele alınarak kuramsal çerçeveye değinilmektedir. Çalışmanın model bölümünde ise araştırmanın veri seti, yöntemi ve verilerin analizi üzerinde durulmaktadır. Son olarak oluşturulan ilgili model doğrultusunda elde edilen sonuçlar yorumlanmaktadır.

2. Sürdürülebilir Çevre Yönetimi Bağlamında Çevre Vergileri

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesinin yanında toplumsal yapıda da birçok değişikliği meydana getirmiştir. Bahsi geçen değişiklikler üretim-tüketim kalıplarının farklılaşmasından ekonomik büyüme, kentleşme ve nüfus artışı gibi çeşitli alanlara etkide bulunmuştur. Bütün bu gelişmeler çevre üzerinde geri dönülemez tahribatların oluşmasına ve çevresel sürdürülebilirliği engelleyici bir boyut haline gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası alanda mevcut zararın önlenmesi ve tahribatın derinleşmesini

engelleyici, sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun yaklaşımların benimsenerek uygulamaya alınması zorunluluğu belirginleşmiştir. Çevresel sürdürülebilirliğe yönelik yaklaşımların ve ilkelerin incelemeye alınması bu açıdan önem göstermektedir.

2.1. Çevre Kirliliğine Yönelik Yaklaşımlar, İlkeler ve Araçlar

Negatif dışsallık kapsamında değerlendirilen çevre kirliliğinin azaltılması ve önlenmesi farklı yaklaşımlar ve politika ilkelerinin temel alanını teşkil etmektedir. Çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik yaklaşımlar piyasa ekonomisi ve kamu ekonomisi çözümleri olarak sınıflandırılabilir. Coase, Kaldor-Hicks ve Scitovsky olmak üzere üç yaklaşımı içeren piyasa ekonomisi temelli yaklaşımlar dışsallıkların ürün maliyetine eklenmesi görüşüne dayanmaktadır (Sencar, 2007: 32). Piyasa temelli yaklaşımların ilki olan *Coase yaklaşımında* negatif dışsallıklardan kirletici veya kirlilikten etkilenen her iki tarafta sorumludur. Dolayısıyla çözüm de tarafların karşılıklı anlaşmasıdır (Baştürk, 2014: 152).

Piyasa temelli yaklaşımların bir diğeri tazminat çözümü veya kayıpları karşılama ilkesi olarak da adlandırılan *Kaldor-Hicks yaklaşımıdır*. Pareto kriterlerinin bir uzantısı niteliğinde olan yaklaşımda devlet müdahalesi olmaksızın tazminat ilkesinin oluşturulması hedeflenmektedir (Yüksel, 2006: 61). Böylelikle üretim faaliyetleri sonucu oluşan çevresel kirlilik veya negatif dışsallığa neden olanlar, bu dışsallıktan elde ettikleri kazancı zarar görenlerle paylaşarak meydana gelen zarar tazmin edilebilir. Fakat dışsallıktan zarar görenlerin sayısının fazla olması yaklaşımın etkinliğini azaltmaktadır (Yıldırım, 2004: 197). Pazarlık ölçütü olarak da ifade edilen *Scitovsky yaklaşımı* ise üretim veya tüketim faaliyeti sonucunda meydana gelen dışsal maliyetten zarar gören taraf ile bu zarara neden olan tarafın aralarında faaliyetin sınırlandırılması konusunda uzlaşmalarını esas almaktadır (Scitovsky, 1941). Tıpkı Kaldor-Hicks yaklaşımında olduğu üzere bu yaklaşımda da taraf sayısının az olmasına gereksinim bulunmaktadır. Günümüz şartları açısından çevresel kirliliğe ve negatif dışsallığa ilişkin çok sayıda tarafın olmasının yaklaşımın geçerliliğini etkilediği ifade edilebilir (Bilgili ve Firidin, 2017: 128). Dolayısıyla dışsallık kaynaklı başarısızlıkların piyasa ekonomisi içerisinde çözülemediği ve taraf sayısının fazla olduğu durumlar kamunun müdahalesini gerektirmektedir (Çetin, 2010: 37- 38).

Çevre kirliliğine ve dışsallıklara kamu müdahalesi her daim çevre kirliliğini sona erdireceği garantisi taşımamaktadır. Ancak kamu müdahalesinin verimlilik açısından istenilen dengenin tekrar oluşturulup kaynakların etkin dağılımını sağlamada etkili olduğu ifade edilebilir. Kirleticiler tarafından

üstlenilen dışsallığı azaltma maliyeti ile dışsallıktan zarar görenlere verilen zararın maliyeti dengelenebilmektedir (Heine ve Black, 2019: 10). Kamunun müdahalesiyle çevre kirliliğine yol açan kirleticiye neden olduğu dışsallık kaynaklı ek maliyetler yüklenmektedir. Bunun sonucunda kirletici üretim miktarını azaltarak neden olduğu kirliliğin olumsuz etkisi azaltılabilir (Bıyan ve Gök, 2014: 285).

Kamu ekonomisi temelli çözümler Pigou ve Plott yaklaşımlarından meydana gelmektedir. Pigou yaklaşımında negatif dışsallıklar kamu tarafından ele alınması gereken bir sosyal maliyet sorunudur. Yaklaşım kapsamında negatif dışsallığa yol açan birimlerin, ürettikleri her bir mal için ek vergi ödemeleri gerekliliği savunulmaktadır. Negatif dışsallığın içselleştirilmesi, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması amacıyla alınan bu vergi Pigou vergisi şeklinde adlandırılmaktadır (Seidman, 2009: 38). Belirli bir zarar veya emisyon üzerinden alınan Pigou vergisinin oranı sosyal açıdan verimli emisyon seviyesindeki marjinal sosyal maliyete eşittir. Sosyal açıdan verimli emisyon seviyesi, kirleticinin marjinal faydasının marjinal maliyetine eşit olduğu durumda ortaya çıkmaktadır (Nellor ve McMorran, 1994: 1).

Kamu ekonomisi temelli yaklaşımlardan diğeri Plott yaklaşımıdır. Pigoucu vergilerde olduğu gibi, çevre kirliliğine yol açan üretim faaliyetlerine yönelik düzenleyici bir vergi uygulanarak çevreye verilen zararın giderileceği görüşü esas alınmaktadır (Plott, 1966: 84-87). Çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik tüm bu yaklaşımlar kirlilik kaynağını azaltmayı, etkilerini ortadan kaldırmayı ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir sistem bırakmayı hedeflemektedir. Bahsedilen bu yaklaşımlar çevre politikası çerçevesinde belirlenen stratejilerin ve politikaların uygulanmasını da içermektedir. Böylelikle sürdürülebilir bir çevre yönetiminin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Sürdürülebilir çevre yönetimi çevre kirliliğinin azaltılması, ekosistemin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilirliği hedeflerine uygun geliştirilecek çevre politikası ilkeleriyle hayata geçirilebilir. Çevresel sürdürülebilirlik esaslı çevre politikası ilkeleri; başlıca kirleten öder ilkesi, ihtiyat ilkesi, önleme ilkesi ve iş birliği ilkelerini içermektedir (Kaypak, 2013: 24). *Kirleten öder ilkesi*, kirlilikten sorumlu kişi veya kişilerin diğer ifadeyle kirletenlerin kirlilikle başa çıkmanın (azaltma, önleme) veya ortadan kaldırmanın maliyetini üstlenmelerini içermektedir (Bleeker, 2009: 290).

Ekonomik araçlar temel olarak kirleten öder ilkesi prensibine göre çalışmaktadır. Ülke doğrultusunda kirleticiler çevreye verdikleri zarardan sorumlu tutulmakta ve kirlilik maliyeti kirletene yansıtılmaktadır. Mal ve hizmetlerin fiyatı da bu maliyeti içerecek şekilde artmaktadır. Tüketicilerin talebi ise daha ucuz mal ve hizmetlere kaymaktadır. Bu sonucun üreticileri

çevre dostu mal ve hizmet üretimine teşvik edeceği düşünülmektedir (OECD, 2022: 5). Diğer bir çevre politikası ilkesi olan *ihtiyat ilkesi* ise, çevre için potansiyel bir tehdit unsuru olan bir madde veya faaliyetin bilimsel açıdan kanıtlanmış olmasa dâhi çevreyi olumsuz yönde etkilemesinin önlenmesini ifade etmektedir (Cameron ve Abouchar, 1991: 2). İlke çevresel zararı daha sonra onarmak yerine zararı önlemenin daha güvenli ve daha az maliyetli olduğu görüşüne dayanmaktadır (Beder, 2013: 3). Kirliten öder ilkesinin aksine ekonomik boyut yerine hukuki boyutu ile ön plana çıkmaktadır. Çevresel Etki Değerlemesi (ÇED), ihtiyat ilkesi kapsamında değerlendirilebilir (Aydın ve Çamur, 2017: 29).

Çevre politika ilkelerinin bir diğeri ihtiyat ilkesi ile yakından ilişkili olan *önleme ilkesidir*. Önleme ilkesi, çevresel zarar ortaya çıkmadan erken dönemde gerekli önlemlerin alınmasını ve zarar riskinin ortadan kaldırılarak kirliliğe engel olunmasını temel almaktadır (Sarıkaya, 2004: 3). Çevresel bir tehlike mevcutsa önleme ilkesi, çevresel riskler söz konusu ise ihtiyat ilkesi uygulanmaktadır. Çevrenin korunmasına yönelik uygulamaların çoğunda doğrudan veya dolaylı olarak önleme ilkesi rol oynamaktadır. Yasaklama, izne bağlama, planlama ve bildirim yükümlülükleri bu uygulamalar içerisinde yer almaktadır (Güneş, 2021: 16-17). Çevre politika ilkeleri kapsamında yer alan diğer bir ilke ise *iş birliği* ilkesidir. İlke, çevresel kirliliğin küresel ölçekte olması, çevre politikalarının uygulanması ve başarılı olabilmesi için ulusal ve uluslararası boyutta bir iş birliğinin gerekliliğine dayanmaktadır (Mutlu, 2006: 64).

Çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla benimsenen yaklaşımlar ve ilkeler doğrultusunda çeşitli politika araçlarının yürürlüğe alınması gereklilik göstermektedir. Çevre politikası araçları; *katılımcı araçlar ve gönüllü uygulamalar*, hukuki araçlar olarak da bilinen *düzenleyici ve denetleyici araçlar* ve piyasa ekonomisi mekanizmalarını içeren *ekonomik (mali) araçlar* olarak üçe ayrılmaktadır. (Arıkboğa, 2019: 26). Bu araçlar, çevre politikası hedeflerine ulaşmak için birlikte kullanılabilir. Ayrıca çeşitli sektörlerde çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek amacıyla da uygulanabilir.

Çevre kirliliğini azaltma ve önleme amacı taşıyan çevre politikası araçlarından ilki olan katılımcı araçlar ve gönüllü uygulamalarda ekonomik aktörlerin katılımı ve eğitimi ile çevreye duyarlı üretim ve tüketim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. İkinci bir çevre politikası aracı olan düzenleyici ve denetleyici araçlar kapsamında emir ve yasaklamalarla ve belirlenen standartlarla çevre kirliliğinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Devlet tarafından uygulanan bu araçlarla belirlenen çevre kalitesi hedefleri doğrultusunda kirlilik kaynaklarına doğrudan müdahale

edilerek üretici ve tüketici davranışları değiştirilebilmektedir (Dağdemir, 2015: 245). Günümüzde sınır tanımayan çevre sorunlarına karşı emir ve yasaklar ile mücadele edilebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle de düzenleyici ve denetleyici araçlar kapsamında çevresel standartlar daha fazla tercih edilmektedir. Ortam, teknoloji ve emisyon standartları şeklinde uygulama alanı bulan standartlar ile emisyon kaynaklarının kontrol altına alınması hedeflenmektedir (Field ve Field, 2017: 203- 205). Özellikle emisyon standartları uluslararası alanda da öne çıkmaktadır. Böylelikle kirletici kaynaklar tarafından alıcı ortama bırakılan emisyon seviyeleri için aşılması yasak düzeyler belirlenmektedir (Değirmendereli, 2004: 492).

Çevre politika araçları içerisinde yer alan ekonomik araçlar ise yaygın bir kullanıma sahiptir. Ekonomik araçlar, ekonomik birimlerin kararlarında ve üretim ve tüketim faaliyetlerinde çevresel faktörleri de dikkate alarak çevre dostu davranışlarda bulunmalarını sağlayan araçlardır (Barde, 1994: 10). Bu araçlar çevresel maliyetlerin içselleştirilmesini ve kirleten öder ilkesinin en verimli şekilde uygulanmasını sağlama kapasitesine sahiptirler (United Nations Environment Programme, 1994). Ekonomik araçlar kapsamında çevresel sübvansiyonlar, harçlar, emisyon ticareti, depozito geri ödeme sistemi ve çevre vergileri yer almaktadır (European Environment Agency, 2005: 6). Bunlardan çevresel sübvansiyonlar ile çevre politikalarının öngördüğü emisyon azaltım maliyetlerinin düşürülmesi ve emisyon azaltım hedeflerinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Sübvansiyonlar ile çevre dostu uygulama ve teknolojilere geçiş ile çevreye duyarlı üretim ve tüketim faaliyetleri teşvik edilmektedir (Kayaer, 2013: 134). Ekonomik araçlar içerisinde bir diğer araç olan harçlar ise merkezi yönetim veya yerel yönetimler tarafından sunulan çevresel hizmetler karşılığında alınan zorunlu ödemelerdir (OECD, 2006: 26).

Ekonomik araçlardan bir diğerini oluşturan emisyon ticareti, Kyoto Protokolü’nün 16. maddesinde değinildiği üzere emisyon hedefi belirleyen ülkelerin taahhüt ettikleri hedefi tutturmak için düzenlenen ve kendi aralarında emisyon ticareti yapılmasına imkân veren bir izin belgesidir. Böylelikle çevresel kaynakların korunması amacı uyarınca sera gazı emisyonunu taahhüt ettiği hedeften daha fazla azaltan bir Ek-1 ülkesi, gerçekleştirdiği bu ek azatımı başka bir taraf ülkeye satabilmektedir (Karakaya ve Özçağ, 2004: 5). Ekonomik araçlar arasında ele alınan diğer bir araç olan depozito geri ödeme sistemi ise geri dönüşümü teşvik etme amacıyla depozitolu ürünlerin tüketicileri tarafından kullanılmış ürünleri iade etmeleri durumunda ürünün fiyatına eklenen depozitonun tüketiciye geri ödenmesi anlayışına dayanmaktadır (Numata, 2009: 199). Tüm bu ekonomik araçlar ile çevre kirliliğinin azaltılması ve çevresel sürdürülebilirliğin desteklenmesi

amaçlanmaktadır. Özellikle çevre vergileri sürdürülebilir çevre yönetimi kapsamında yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.2. Çevre Kirliliğinin Çözümünde Çevre Vergileri

Sürdürülebilirlik esaslı yaklaşımlara yönelik olarak uygulanan çevre vergileri çevre kirliliğinin çözümünde ve çevre kirliliği kaynaklı negatif dışsallıkların içselleştirilmesinde sıklıkla başvurulan araçlardan biridir. İklim değişikliği başta olmak üzere çevresel sorunlarla mücadelede piyasa bazlı geliştirilen ekonomik yöntemlerin başında kirlilik fiyatlandırma yaklaşımı, diğer bir ifadeyle kirlilik sorumluluğu gelmektedir. Söz konusu yaklaşım üretici ve tüketici davranışlarının yürürlüğe konulan vergiler ve ücretler ile fiyatlandırılmasını, böylelikle çevreye zararlı uygulamaların önlenmesini amaçlamaktadır (Eurostat, 2010: 320). Çevre vergileri de başlıca çevre kirliliğinin azaltılması, önlenmesi, doğal kaynakların gelecek nesillere aktarılması amacıyla çevresel sürdürülebilirlik anlayışı kapsamında uygulanmaktadır.

Çevresel tahribata neden olan dışsallıkların vergilendirilmesi fikri 1900'lü yılların başına dayanmaktadır. 1920 yılında İngiliz ekonomist Arthur C. Pigou tarafından yapılan çalışmada çevre vergilerinin kullanılması önerilmiştir (Pigou, 1920). Pigou'nun politika önerisi kapsamında çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla dışsallıkların vergilendirilmesi görüşü günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Dışsallıkların giderilmesi için emisyonlara doğrudan bir çevre vergisi uygulanması ve vergi oranının emisyon birimi başına eşit olması gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Hjöllund ve Svendsen, 2001: 31).

Çevre vergileri, sürdürülebilir bir çevrenin korunması amacıyla kirleten öder prensibi uyarınca çevreye zarar veren işletmelere ve özel kişilere yönelik uygulanan çeşitli yükümlülüklerdir (Barde, 1994: 5). Literatürde çevre vergileri, yeşil vergi, ekolojik vergi, kirlilik vergisi, Pigoucu vergi ve karbon vergisi olarak adlandırılmaktadır. Farklı isimlerle anılsalar da hepsinin ortak amacı, çevre üzerinde olumsuz dışsallıklara neden olan maddelerin kullanımının, tüketiminin azaltılması ve çevre kirliliğinin önlenmesidir (Cural ve Saygı, 2016: 78; Topal ve Günay, 2017: 65). Çevre vergileri aracılığıyla verginin konusuna giren faaliyetlerle ilgili olarak karar alacak olan kirleticiye vergiyi ödemeyi kabul etme veya verginin konusuna girmemek için faaliyetinden vazgeçme konusunda esneklik sunulmaktadır (Bilgin ve Orkunoglu, 2010: 80). Vergi üretici ve tüketici davranışları üzerinde etkide bulunarak faaliyetlerin çevre dostu alanlara kaydırılmasını sağlama potansiyeline sahiptir (European Environment Agency, 1996: 8). Böylelikle

çevre üzerinde tahribatlara yol açan dışsalıkların çevre vergileri aracılığıyla çevre politikası aracı olarak kullanma imkânı elde edilmektedir.

Çevre vergilerini farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. İlk sınıflandırma kapsamında vergi maliyeti kapsayan harçlar açısından bir ayrıma tabi tutulabilir. Bu kapsamda vergi çevresel atıkların izlenmesi ve kullanımlarının kontrol altına alınması amacıyla bu kaynaklardan yararlananların kullanım maliyetlerine katılmaları veya tamamına katılmaları şeklinde uygulanmaktadır. Çevre vergilerinin ikinci bir sınıflandırmasında ise vergi çevreye zararlı faaliyetlere yönelik alınmakta olup, mali amaç gütmeksizin birincil amaç çevre kirliliğinin azaltılması veya önlenmesini içermektedir. Üçüncü sınıflandırmada ise mali amaçlı çevre vergileri yer almaktadır. Burada birincil amaç çevresel kalitenin iyileştirilmesinden ziyade kamu harcamalarının finansmanı veya bütçe açıklarının kapatılmasıdır (Küçükaya, 2008: 40). Çevre vergilerinin temel amacı doğrudan çevreyi koruma olsa da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından vergi uygulama amaçlarının farklılaştığı görülmektedir. Birer çevre politikası aracı olan çevre vergileri gelişmiş ülkelerde çevrenin korunması, kaynak dağılımında etkinlik ve çevre dostu faaliyetleri destekleme amacıyla uygulamaya alınmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise vergi daha çok fiskal amaçla kullanılmaktadır.

Türkiye’de uygulanan çevre vergileri, AB veya OECD ülkelerindeki çevre vergilerinden farklılık göstermektedir. AB ve OECD ülkelerinde çevre vergilerinin birincil uygulama amacı kirliliğin önlenmesi ve denetlenmesidir. Türkiye’deki çevre vergisi uygulamalarında ise kirliliğin denetlenmesinden çok kamuya gelir sağlama amacı ön plana çıkmaktadır (Ferhatoğlu, 2003: 5). Ayrıca Türkiye’nin AB ve diğer gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik mali araçları da sınırlı kalmaktadır. Çevre Temizlik Vergisi ve Geri Kazanım Katılım Payı dışında doğrudan çevre ile ilişkili bir vergi bulunmamaktadır (Ertekin ve Dam, 2020: 70-71). Bunların dışında Motorlu taşıtlar vergisi (MTV), özel tüketim vergisi (ÖTV) ve katma değer vergisi (KDV) çevrenin korunmasına yönelik dolaylı etkilerinden dolayı çevre vergisi olarak kabul edilmektedir (Sezer ve Dökmen, 2018: 163).

Günümüzde özellikle iklim değişiklerinin etkileriyle mücadele etmek ve küresel bir çevre sorunu olan karbon emisyonlarını azaltmak amacıyla uluslararası düzenlemelere gidilmektedir. Böylelikle küresel ölçekte bir çevre sorunu teşkil eden sera gazlarının kirlilik etkisinin azaltılması, giderilmesi hedeflenmektedir (Breton, Zaccour ve Zahaf, 2005: 1737). Çevresel sürdürülebilirliği sekteye uğratan karbon emisyonlarının azaltılmasında çevre vergilerinin rolü de literatürde önemli alanlardan birini oluşturmaktadır. Bu

nedenle çevre vergileri ile karbon emisyonları arasındaki ilişkinin ele alınması gereklilik göstermektedir.

3. Ampirik Literatür

Çevre vergileri ve çevresel kirlilik arasındaki ilişki çevre ekonomisi ve kamu maliyesi bağlamında önemli bir konudur. Bu ilişki temelde çevresel maliyetlerin içselleştirilmesi ve ekonomik aktörlerin çevreye duyarlı davranışlar gerçekleştirebilmelerini amaçlamaktadır (Sezer ve Dökmen, 2018: 165). Literatürde çevre vergileri ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi konu alan birçok ampirik çalışma bulunmaktadır. Çevre kirlilik göstergesi olarak literatürde yaygın bir şekilde karbondioksit (CO_2) emisyonu dikkate alınmaktadır. İklim değişikliklerinin neden olduğu küresel çevre sorunlarının çözümünde sera gazı emisyonu birincil bir öneme sahiptir. 1992 Rio Konferansından günümüze kadar olan süreçte Kyoto Protokolü, Paris İklim Anlaşması ve Avrupa Yeşil Mutabakatında sera gazı emisyonları küresel bir çevre sorunu kabul edilmiş ve protokole taraf olan ülkeler karbon emisyonlarının düşürülmesine ve sıfır emisyon hedefine ilişkin taahhütlerde bulunmuşlardır. Bu nedenle literatür araştırmasında çevre vergilerinin bir çevre kirlilik göstergesi olan karbondioksit emisyonu ile ilişkisini ele alan çalışmalara yer verilmiştir.

Literatürde çevre vergileri ile karbondioksit emisyonu arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalardan biri Barker ve diğerlerine (2007) aittir. 1995-2005 döneminde Danimarka, Almanya, Hollanda, Finlandiya, İsveç ve İngiltere ülke örneklerinden hareketle yapılan panel veri analizi sonuçlarına göre çevre vergilerinin karbondioksit emisyonu üzerindeki etkisi negatiftir. Morley (2012), 1995-2006 döneminde 25 AB Ülkesi ve Norveç için yapmış olduğu çalışmada çevre vergilerinin CO_2 emisyonları üzerindeki etkisini negatif bulmuştur. Benzer şekilde Tekin ve Şaşmaz (2016), 1995-2012 döneminde 18 Avrupa ülkesini kapsayan panel veri analizi bulgularına göre çevre vergileri içerisinde yer alan enerji vergilerinin çevre kirliliği üzerindeki etkisini negatif bulmuşlardır. Alper (2017) çalışması da yer verilen çalışmaları destekler niteliktedir. 1995-2015 dönemi 18 Avrupa ülkesini içeren panel veri analizi sonucuna göre çevre vergilerinin CO_2 emisyonları üzerindeki etkisi negatiftir. Diğer bir çalışma olan Aydın ve Esen (2018), 1995-2013 döneminde 15 AB ülkesi üzerinde dinamik panel eşik regresyon modeli kullanarak bir analiz yapmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, toplam çevre vergileri, enerji vergileri ve doğal kaynak vergilerinin CO_2 emisyonları üzerindeki etkisi negatiftir. Ancak, taşımacılık vergilerinin CO_2 emisyonları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Literatürde çevre vergilerinin karbondioksit emisyonu üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu kapsamda Hotunoğlu (2007) çalışması gösterilebilir. Çalışmada 1995-2003 dönemi için panel veri analizi kullanılarak 18 Avrupa ülkesinde çevre vergilerinin karbondioksit emisyonu üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte çevre vergilerinin karbondioksit emisyonu üzerindeki etkilerinin pozitif olduğu bulgusuna ulaşan çalışmalar da söz konusudur.

Kotnik, Klun ve Škulj (2014), çalışmalarında 1995-2010 dönemi 19 AB ülkesinde çevre vergilerinin sera gazı emisyonlarını azalttığını tespit etmişlerdir. Loganathan, Shahbaz ve Taha (2014) ise 1947-2010 dönemine ilişkin Malezya özelinde yaptıkları çalışmada uzun dönemde karbon vergilerinin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisini pozitif bulmuşlar ve karbon vergileri ile CO₂ emisyonları arasında bir nedensellik ilişkisi saptamışlardır. Zaghdoudi ve Maktouf (2017), 1994-2014 döneminde OECD ülkeleri üzerinde yumuşak geçişli panel regresyon (PSTR) analizi yapmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, çevre vergilerinin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisi pozitifdir. Topal (2017), 1994-2013 döneminde 34 OECD ülkesi üzerinde panel veri analizi yapmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, kısa dönemde çevre vergilerinden CO₂ emisyonlarına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken, uzun dönemde ise çevre vergilerinden CO₂ emisyonlarına ve işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Topal ve Günay (2017), 2000-2014 döneminde 53 ülke (gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler) için yapılan panel veri analizi sonucunda, çevre vergilerinin çevresel kalite üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu tespit etmiştir.

Çevre vergileri ile karbon emisyonu arasındaki ilişkiyi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Gül (2022), 1994-2019 döneminde 39 yüksek gelirli ülke ve 17 gelişmekte olan üst orta gelirli ülke için yapılan panel veri analizi sonucunda, gelişmiş ülkelerde çevre vergilerinin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisinin negatif, gelişmekte olan ülkelerde ise pozitif olduğunu belirlemiştir. Çelebi Boz ve Örs Onur (2024), 1995-2020 dönemi için 34 OECD ülkesi üzerinde yaptıkları panel regresyon yöntemi ve Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi analizine göre, çevre vergileri ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki, karbon emisyonları ile ekonomik büyüme arasında ise negatif yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde çevre vergilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olduğunu saptamışlardır.

Literatürde çevre vergileri ile CO₂ emisyonları arasındaki ilişkiyi Türkiye üzerinden inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Gürdal, İnal ve

Değirmenci (2018), 1990-2016 dönemi için Türkiye üzerinde ARDL analizi gerçekleştirmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, çevre vergilerinin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisi negatiftir. Diğer bir çalışma olan Bekmez ve Nakipoğlu (2012), 1994-2009 dönemi için Türkiye özelinde Johansen Eşbütünleşme Testi ve VAR Analizi kullanılarak yapılan analize göre kişi başına düşen milli gelir, çevre vergileri ve CO₂ emisyonları uzun dönemde ilişkilidir. Şimşek ve Kesbiç (2020), 1997-2015 dönemi için 9 AB ülkesi ve Türkiye üzerinde Westerlund (2007) eş bütünleşme testi ve Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanarak bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, karbon ayak izi, çevre vergisi ve yenilenebilir enerji talebi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken, kişi başı GSYH ve kentleşme oranından karbon ayak izine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kılınç ve Altıparmak (2020) ise 21 AB Ülkesi ve Türkiye için 2005-2014 dönemlerini kapsayan yaptıkları dinamik panel veri bulgularına göre çevre vergilerinin CO emisyonu üzerindeki etkisi negatiftir. Esen ve Dündar (2021), 1994-2017 dönemi için Türkiye üzerinde yapılan Johansen eşbütünleşme testi, DOLS ve FMOLS analizleri sonucunda, uzun dönemde enerji vergilerinin karbon ayak izi üzerindeki etkisinin negatif olduğu bulunmuştur.

Yavuz (2021) çalışmasında 1994-2017 dönemi için Türkiye üzerinde yapılan zaman serisi regresyon analizi sonucunda, çevre vergilerinin karbon ayak izini artırdığı tespit edilmiştir. Tabiloğlu (2022), 1996-2018 döneminde 27 AB Ülkesi ve Türkiye için yapılan panel veri analizi sonucunda, DOLS yöntemine göre çevre vergilerinin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamsız, karbon ayak izi üzerindeki etkisinin ise negatif ve anlamlı olduğunu belirlemiştir. FMOLS sonuçlarına göre ise çevre vergilerinin her iki kirlilik göstergesi üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmuştur. Diğer bir çalışma olan Sohail, Ullah ve Majeed (2024), 1991-2019 dönemi için Brezilya, Çin, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye üzerinde yaptıkları NARDL analizine göre, taşımacılık vergilerindeki artışın Çin, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye’de CO₂ emisyonlarını azalttığını, ancak uzun dönemde taşımacılık vergilerindeki düşüşün Brezilya, Çin ve Hindistan’da CO₂ emisyonlarını artırdığını tespit etmişlerdir. Son olarak Özbek (2023), 1994-2021 dönemi için Türkiye üzerine yaptığı ARDL analizine göre, uzun dönemde çevre vergileri ve çevre teknolojileri ile ilgili patentlerin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisinin negatif olduğunu bulmuştur. Ayrıca, ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin CO₂ emisyonlarını artırdığı tespit edilmiştir.

İlgili literatüre bakıldığında çalışmaların çoğunda panel veri analizi kullanıldığı görülmektedir. Zaman serisi kullanılarak yapılan çalışmaların

ise daha kısıtlı olduğu görülmüştür (Loganathan, Shahbaz ve Taha, 2014; Yavuz, 2021; Özbek, 2023). Literatürdeki diğer önemli bir konu ise çevresel kirlilik göstergesidir. Literatürde çevresel kirlilik göstergesi olarak genellikle karbondioksit emisyonu (CO₂) kullanılmaktadır. Sera gazı emisyonu (Kotnik, Klun ve Škulj, 2014), çevresel performans endeksi (Topal ve Günay, 2017), karbon ayak izi (Şimşek ve Kesbiç, 2020; Esen ve Dündar, 2021) ve ekolojik ayak izi (Aydın, 2020) değişkenleri de çevresel kirlilik göstergesi olarak kullanılmıştır. Çevre vergileri ile çevresel kirlilik arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalarda sonuçlar, örneklem grubu, yöntem ve dönemlere göre farklılık göstermektedir.

4. Veri Seti, Yöntem ve Bulgular

Çalışmada, Türkiye’de 1994-2021 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılarak çevre vergilerinin karbon salınımı (CO₂) üzerindeki etkisi incelenmektedir. Analizin bu yılları kapsamasının nedeni, çevre vergisi değişkenine ait verilerin tamamına sadece bu yıllar arasında ulaşılabilir olmasıdır. Araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere ilişkin tanım, kısaltmalar, dönem ve veri kaynaklarına ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Açıklamalar

Kodu	Açıklama	Değişken	Dönem (Yıllık)	Veri Kaynağı
CO ₂	Karbondioksit Emisyonu	Bağımlı	1994-2021	BP
ÇV	Çevre Vergileri	Bağımsız	1994-2021	OECD
GB	Küreselleşme İndeksi	Bağımsız	1994-2021	KOF Globalisation Index
EB	Ekonomik Büyüme	Bağımsız	1994-2021	World Bank
ET	Enerji Tüketimi	Bağımsız	1994-2021	BP

Tablo 1’de görüldüğü üzere bağımlı değişken karbondioksit emisyonudur. Bağımsız (açıklayıcı) değişkenler ise çevre vergileri, küreselleşme indeksi, ekonomik büyüme ve enerji tüketimidir. Bağımsız değişkenler ilgili literatüre paralel karbon emisyonlarının belirleyicileri olarak seçilmiştir. Araştırma çevre vergilerinin karbon salınımı üzerindeki etkisini incelediği için çevre vergileri de bağımsız değişkenler içerisine dâhil edilmiştir. Küreselleşme değişkeni ise modele kontrol değişkeni olarak eklenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda 1994-2021 dönemine ilişkin oluşturulan tahmin

denklemini aşağıdaki gibidir. β_0 sabit terimi, e hata terimini ve $(\ln)$ doğal logaritma işlemcisini ifade etmektedir.

$$\ln CO_2_t = \beta_0 + \beta_1 CV_t + \beta_2 GB_t + \beta_3 EB_t + \beta_4 ET_t + e_t \quad (1)$$

Denklem (1), Tekin ve Şaşmaz (2016), Yavuz (2021) ve Özbek (2023) çalışmalarından yararlanılarak belirlenmiştir.

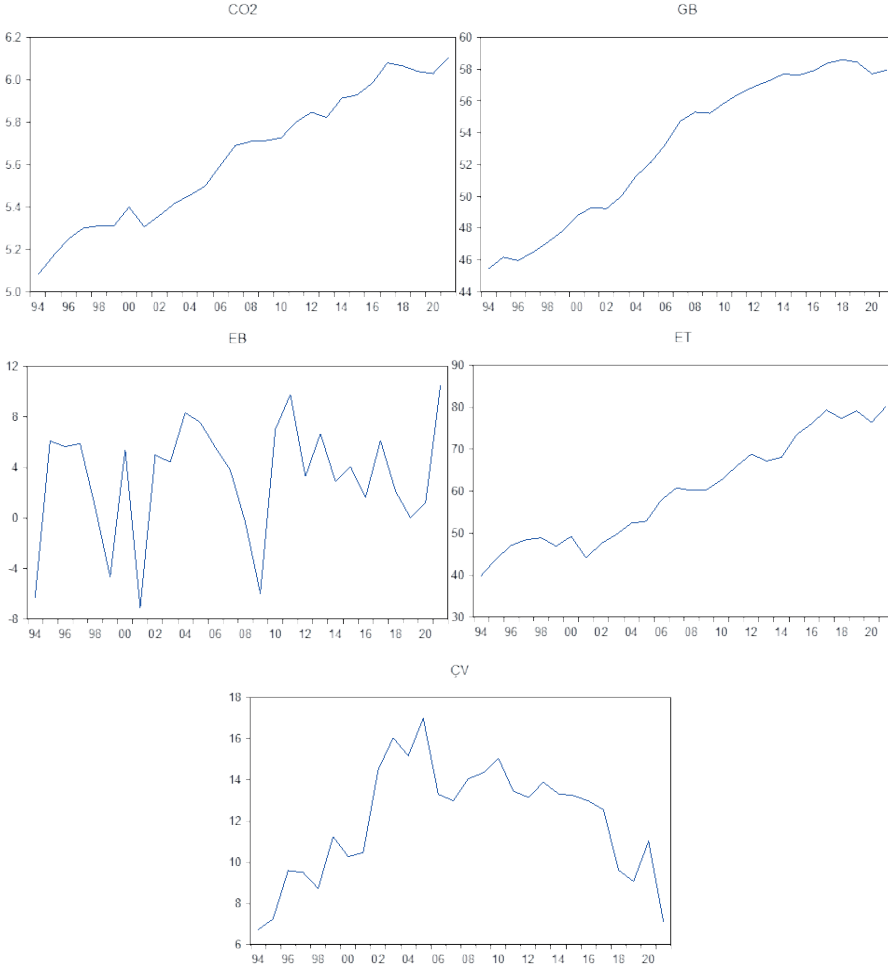
Teorik olarak, modeldeki esneklik katsayıları belirli beklentilere dayanmaktadır. Küreselleşme indeksinin esnekliğini temsil eden β_1 , ekonomik büyümenin esnekliğini temsil eden β_2 ve enerji tüketiminin esnekliğini temsil eden β_3 katsayılarının pozitif olması öngörülmektedir. Bu küreselleşme, ekonomik büyüme ve enerji tüketimindeki artışların CO_2 emisyonlarını artıracığı anlamına gelmektedir. Buna karşın, çevre vergilerinin esnekliğini gösteren β_4 katsayısının negatif olması beklenmektedir. Bu durum, çevre vergilerindeki artışın CO_2 emisyonlarını azaltıcı bir etkiye sahip olacağını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, küreselleşme, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme çevresel kirliliği artırıcı yönde etkilerken, çevre vergileri bu kirliliği azaltıcı bir mekanizma olarak işlev görmektedir.

Zaman serileri arasındaki uzun dönemli ilişkileri analiz etmek için eşbütünleşme testleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu testlerin uygulanabilmesi için serilerin aynı dereceden durağan olmaları gerekmektedir (Çetintaş, Bicil ve Türköz, 2016, s. 61). Ancak Pesaran, Shin ve Smith (2001), bu alanda yeni bir yaklaşım geliştirmiştir. Literatürde *Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modeller* veya *Bağlanımlı Modeller* olarak bilinen bu yöntem, ARDL (Autoregressive Distributed Lag Models) olarak adlandırılmaktadır. ARDL modelleri, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerini içeren ve klasik en küçük kareler (EKK) yöntemiyle tahmin edilen regresyonlardır (Kutlar, 2017a: 132). Bu yöntem, serilerin düzeyde $I(0)$ ya da birinci farklarında $I(1)$ durağan olmasına olanak tanıdığı için esnek bir yapıya sahiptir ve bu avantajı nedeniyle birçok çalışmada tercih edilmektedir (Bölük ve Mert, 2015: 91). Çalışma kapsamında kullanılan değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler ARDL yöntemiyle analiz edilmektedir.

Analizde ilk adım olarak, CO_2 emisyonları, küreselleşme, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve çevre vergileri gibi değişkenlerin durağanlık düzeyleri test edilmektedir. Bu amaçla, literatürde yaygın kullanılan *Augmented Dickey Fuller (ADF)* ve *Phillips Perron (PP)* birim kök testleri uygulanmaktadır. Ardından, değişkenler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi ARDL yöntemi ile incelenmekte ve kısa dönem ilişkiler ARDL hata düzeltme modeli ile değerlendirilmektedir. Modelin yapısal

kırılma ve kararlılık koşulları *CUSUM* ve *CUSUMQ* testleri ile ölçülmekte, diagnostik testler yardımıyla da modelin uygunluğu kontrol edilmektedir.

Değişkenlerin 1994-2021 dönemi yıllık verileriyle oluşturulan zaman serisi grafikleri Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Değişkenlerin Zaman Yolu Grafikleri

Değişkenlerin yıllar içerisindeki değişimleri incelendiğinde, CO₂ emisyonları, küreselleşme ve enerji tüketimi değişkenlerinin genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Buna karşın, ekonomik büyüme değişkeni, zaman içinde içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle keskin iniş ve çıkışlar sergileyerek dalgalı bir seyir izlemektedir. Çevre vergileri değişkeni

ise, belirli bir döneme kadar artış eğiliminde devam ederken, daha sonra azalış eğilimine geçtiği gözlemlenmektedir.

Değişkenlerin düzey değerlerine ait tanımlayıcı istatistikler olan ortalama, ortanca, en yüksek ve en düşük değerler, standart sapma ve gözlem sayısı Tablo 2’de sunulmaktadır. Bu istatistikler, her bir değişkenin zaman içindeki temel özelliklerini özetlemektedir.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	LNCO ₂	ÇV	GB	EB	ET
Ortalama	5.63853	11.96464	53.16607	3.164250	60.06420
Medyan	5.698839	12.96500	54.96500	4.207287	60.14817
Maksimum	6.104624	16.98000	58.59000	10.51288	80.23071
Minimum	5.079121	6.700000	45.43000	-7.138251	39.70890
St. Sapma	0.314939	2.788120	4.661805	4.694214	12.78035
Gözlem Sayısı	28	28	28	28	28

Tablo 2’de verilen tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, Türkiye’de 1994-2021 döneminde CO₂ emisyonları oranı ortalaması %5.63, çevre vergilerinin vergi gelirleri içerisindeki payının oranının ortalaması %11.96, küreselleşme oranı ortalaması %53.16, ekonomik büyüme oranı ortalaması %3.16, enerji tüketimi oranı ortalaması ise %60.06’dır. 1994-2021 döneminde CO₂ emisyonlarının en yüksek olduğu yıl 2021 (%6.10), çevre vergilerinin en yüksek olduğu yıl 2005 (%17), küreselleşmenin en yüksek olduğu yıl 2018 (%58.60), ekonomik büyümenin en yüksek olduğu yıl 2021 (%10.51) ve enerji tüketiminin en yüksek olduğu yıl 2021 (%80) yılıdır. Değişkenlerin en küçük olduğu yıllar ise CO₂ emisyonlarının 1994 (%5.08), çevre vergilerinin 1994 (%6.7), küreselleşmenin 1994 (%45.4), ekonomik büyümenin 2001 (%-7.13), enerji tüketiminin 1994 (%40) yılıdır. Bu veriler Türkiye’nin CO₂ emisyonları ve enerji tüketiminin son yıllarda önemli ölçüde arttığını, çevre vergilerinin ise farklı yıllarda dalgalı bir seyir izlediğini göstermektedir.

Birim köklerin varlığını tespit etmek amacıyla kullanılan *Dickey-Fuller (DF)* ve *Çoğaltılmış Dickey-Fuller (ADF)* testleri, en yaygın kullanılan testler arasında yer almaktadır. Zaman serilerindeki yapısal değişiklikler nedeniyle başlangıçta durağan olan bir seri, kırılmalar sonucunda durağan olmayan bir hale gelebilir. Bu durumda birim köklerin test edilmesi gerekmektedir. Birim kök testleri, bir serinin birim kök içerip içermediğini belirlemek için kullanılan genel bir yöntemdir. Bu testler zaman trendleri ve sabit değerlere

karşı hassasiyet göstermekte, bu da testlerin sonuçlarının daha kolay belirlenmesini sağlamaktadır. Standart Dickey-Fuller testi, hata terimlerinin bağımsız ve aynı dağılımda olduğu varsayımları üzerine kuruludur. Ancak, hata terimlerinin farklı varyanslarla veya seri korelasyonlarıyla dağılım göstermesi durumunda, bu test iki farklı yaklaşım ile değiştirilmiştir. Bunlardan ilki, *ADF* (Çoğaltılmış Dickey-Fuller) testidir. Diğer bir alternatif ise *non parametrik Phillips-Perron (PP)* testidir (Kutlar, 2017b: 147-148).

Çalışmada, serilere ait ilgili değişkenlerin birim kök durumlarını belirlemek amacıyla *ADF* ve *PP* birim kök testleri uygulanmıştır. Testlerde sabit ve trendli model kullanılmıştır. Birim kök testi sonuçları, Tablo 3’te sunulmaktadır.

Tablo 3. *ADF ve PP Birim Kök Testleri*

Değişkenler	Düzye		Birinci Fark	
	ADF Test İst. (p-değeri)	PP Test İst. (p-değeri)	ADF Test İst. (p-değeri)	PP Test İst. (p-değeri)
LNCO ₂	-2.847927 (0.1938)	-2.84.7927 (0.1938)	-5.436009 (0.0009)	-5.621919 (0.0006)
ÇV	-1.304854 (0.8640)	-0.547951 (0.9742)	-5.489948 (0.0008)	-11.58616 (0.0000)
GB	0.616051 (0.9991)	0.616051 (0.9991)	-3.952370 (0.0246)	-3.402069 (0.0729)
EB	-5.199867 (0.0014)	-5.199867 (0.0014)	-7.632779 (0.0000)	-10.74722 (0.0000)
ET	-3.018203 (0.1472)	-2.486965 (0.3313)	-5.671231 (0.0005)	-5.671231 (0.0005)

Tablo 3’te yer alan birim kök testi sonuçlarına göre, karbondioksit emisyonu (LNCO₂), çevre vergileri (ÇV), küreselleşme (GB) ve enerji tüketimi (ET) serilerinin birinci farkı alındıktan sonra durağan hale geldiği, yani I(1) olduğu belirlenmiştir. Buna karşın, ekonomik büyüme (EB) değişkeninin düzeyde durağan olduğu ve I(0) olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, analizde kullanılan değişkenlerin farklı durağanlık düzeylerine sahip olduğunu ve uygun yöntemlerin seçilmesi gerektiğini göstermektedir.

Farklı durağanlık seviyelerine sahip değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi amacıyla ARDL sınır testi kullanılmaktadır. ARDL modeli, durağanlık seviyeleri farklı olan değişkenlerde kısıtsız hata düzeltme modeli ve sınır testi uygulamalarına olanak tanımaktadır. Diğer yöntemlerle kıyaslandığında, istatistiksel olarak daha güvenilir kabul edilmektedir (Akel ve Gazel, 2014: 30-31). Bu nedenle, çalışmada farklı durağanlık seviyelerine

sahip değişkenler bulunduğu için ARDL analizi tercih edilmiştir. ARDL analizinin uygulanabilmesi için öncelikle uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir (Sağdıç ve Yıldız, 2021: 115). Verilerin yıllık olmasından dolayı maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak seçilmiş ve model bu doğrultuda tahmin edilmiştir. Gecikme uzunlukları belirlenen modelde, *eşbütünleşme ilişkisi, sınır testi* ile ölçülmektedir. Bu testte **sıfır hipotezi**, “değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur” şeklinde formüle edilmiştir. **F istatistik değeri**, alt ve üst sınır değerleriyle karşılaştırılarak eşbütünleşme ilişkisi belirlenmektedir. Eğer F istatistik değeri, üst sınır değerini aşarsa, sıfır hipotezi reddedilmekte ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmaktadır (Yıldız, vd., 2022: 135). Değişkenlere uygulanan sınır testi ve tanısal test sonuçları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. ARDL Sınır Testi ve Tanısal Test Sonuçları

Model	K	F İstatistiği	Anlam Seviyesi	Alt Sınır (I0)	Üst Sınır (I1)
ARDL (2,2,2,0,0)	4	3.605824	%1	3.29	4.37
			%5	2.56	3.49
			%10	2.2	3.09
Tanısal (Diagnostik) Testler					
R ²	0.997686				
Düzeltilmiş R ²	0.996144				
F İstatistiği	646.8525 (0.0000)***				
Otokorelasyon- Breusch-Godfrey LM	2.193197 (0.1511)***				
Heteroskedasticity: Breusch-Pagan-Godfrey	1.105953 (0.4167)***				
Normallik- Jargue-Bera Normality	0.580119 (0.748219)***				
Spesifikasyon Hatası- Ramsey RESET	0.483791 (0.4981)***				
CUSUM (CUSUM ²)	İstikrarlı (İstikrarlı)				
Not: K bağımsız değişken sayısını, parantez içindeki değerler olasılık değerlerini, *** %1 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.					

Tablo 4’te yer alan F istatistik değeri (3.605824), %5 önem düzeyinde üst sınır değerinden büyük olduğu için seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu sonuca göre, LNCO₂, ÇV, GB, EB ve ET değişkenleri arasında %0.05 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Yani, bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcut

olup, bu ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca ARDL (2, 2, 2, 0, 0) olarak tahmin edilen tanısal test sonuçlarında Breusch-Godfrey LM testi, otokorelasyon sorunu olmadığını göstermektedir. Breusch-Pagan-Godfrey modeli, heteroskedastisite sorunu olmadığını ortaya koymaktadır. Jarque-Bera testi, modelde normal dağılım sorunu bulunmadığını belirtmektedir. Ayrıca, Ramsey Reset testi modelde herhangi bir kurulum hatası olmadığını göstermektedir. F istatistiği sonuçlarına göre modelin tamamı istatistiksel olarak anlamlıdır. R² değeri 0.99 olup, bu da bağımlı değişken olan karbon emisyonlarının küreselleşme, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve çevre vergilerindeki değişimler tarafından yüksek düzeyde açıklandığını göstermektedir. Bu bulgular modelin güçlü bir açıklayıcı özelliğe sahip olduğunu ve kullanılan değişkenlerin modeldeki önemli etkilerini ortaya koyduğunu göstermektedir. Son olarak CUSUM ve CUSUM² testi sonuçları, %95 güven aralığında, modelde kullanılan değişkenlerle ilgili uzun dönem katsayılarının istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu ve kurulan modelin istikrarlı bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Uzun dönem ARDL (2, 2, 2, 0, 0) modeli tahmin sonuçları, katsayı ve olasılık değerleri Tablo 5'te yer almaktadır. Bu çalışmada (1) numaralı denklem dikkate alınarak uzun dönem katsayıların tahmini için (2) numaralı eşitlikte belirtilen ARDL (a, b, c, d) modeli oluşturulmuştur.

$$\ln co2 = \beta_0 + \sum_{i=1}^a \beta_{1i} CV_{t-1} + \sum_{i=0}^b \beta_{2i} GB_{t-1} + \sum_{i=0}^c \beta_{3i} EB_{t-1} + \sum_{i=0}^d \beta_{4i} ET + e_i \quad (2)$$

Tablo 5. ARDL (2, 2, 2, 0, 0) Modeli Uzun Dönem Sonuçları

Bağımlı Değişken: LNCO ₂		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği (olasılık)
ÇV	-0.010317	-2.496752 (0.0247)**
GB	0.030219	5.121397 (0.0001)***
EB	-0.001068	-0.850819 (0.4082)
ET	0.015579	6.973305 (0.0000)***
Sabit	3.206205	19.929248 (0.0000)
Not: *** %1, **%5 ve *%10 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.		

Tablo 5'te belirtilen ARDL (2, 2, 2, 0, 0) modelinin uzun dönem tahmin sonuçlarına göre, GB (küreselleşme) ve ET (enerji tüketimi) değişkenleri için katsayılar %1 anlamlılık düzeyinde pozitif çıkmıştır. Bu, küreselleşme ve enerji tüketimindeki artışların CO₂ emisyonlarını artırdığı anlamına

gelmektedir. ÇV (çevre vergileri) değişkeni ise %5 anlamlılık düzeyinde negatif olup, çevre vergilerindeki artışın CO₂ emisyonlarını azalttığını göstermektedir. EB (ekonomik büyüme) değişkeni ise istatistiksel olarak anlamlı değildir. Küreselleşme indeksinin uzun dönem katsayısı 0.03 olup, bu katsayı aynı zamanda CO₂'nin küreselleşmeye olan uzun dönem esnekliğini göstermektedir. İncelenen dönem boyunca, diğer veriler sabitken, küreselleşme indeksindeki 1 birimlik artış, CO₂ emisyonlarında yaklaşık %3'lük bir artışa yol açmaktadır. CO₂'nin enerji tüketimine olan uzun dönem esneklik katsayısı 0.01'dir. Bu da enerji tüketimindeki 1 birimlik artışın, CO₂ emisyonlarında yaklaşık %1'lik bir artışa neden olduğunu göstermektedir. Çevre vergilerinin uzun dönem katsayısı ise -0.01'dir. Bu, çevre vergilerindeki 1 birimlik artışın, CO₂ emisyonlarını yaklaşık %1 oranında azalttığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, uzun dönemde Türkiye'de küreselleşme ve enerji tüketimi ile CO₂ emisyonları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Buna karşın, çevre vergileri ile CO₂ emisyonları arasında negatif bir ilişki gözlemlenmektedir. Bu bulgular, çevre vergilerinin etkili bir politika aracı olarak CO₂ emisyonlarını azaltmaya yardımcı olduğunu ortaya koymaktadır.

ARDL modelinde yalnızca uzun dönem tahminleri değil, aynı zamanda kısa dönem tahminleri de yapılabilmektedir. Modelde kısa dönemde oluşan dengesizliklerin dengelenme durumu, hata düzeltme modeli (Error Correction Model- ECM) ile incelenmektedir. Bu model, kısa dönemli değişikliklerin, uzun dönemdeki dengeye nasıl uyum sağladığını göstermektedir. Kısa dönem katsayıların tahmini için aşağıdaki (3) numaralı denklemde belirtilen hata düzeltme modeli oluşturulmuştur.

$$\Delta \ln co2 = \beta_0 + \sum_{i=1}^a \beta_{1i} \Delta CV_{t-1} + \sum_{i=0}^b \beta_{2i} \Delta GB_{t-1} + \sum_{i=0}^c \beta_{3i} \Delta EB_{t-1} + \sum_{i=0}^d \beta_{4i} \Delta ET + \beta_3 ECM_{t-1} + e_i \quad (3)$$

3 numaralı denklemde ECM_{t-1} olarak ifade edilen değişken, hata düzeltme terimini göstermektedir. Hata düzeltme terimi (ECM), modelin kalıntılara ilişkin gecikme değerlerini göstererek, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini belirlemektedir. Bu terim, modelin kısa dönemdeki dengesizlikleri ne kadar ve ne hızda uzun dönemde düzeltebileceğini ifade etmektedir. Hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması beklenmektedir. Çünkü bu terim modeldeki kısa dönem dengesizliklerinin uzun dönemdeki dengeye doğru nasıl düzeltilmesi gerektiğini göstermektedir. Kısacası, ECM'nin negatif değeri, sistemin kısa dönemden uzun döneme doğru uyum sağladığını ve dengesizliklerin zamanla ortadan kalktığını işaret etmektedir. Hata düzeltme teriminin anlamlı olması, modelin uzun dönem

ilişkinin doğru bir şekilde yansıttığının göstergesidir (Çetintaş, Bicil ve Türköz, 2016: 65). Hata düzeltme modeline ait sonuçlara Tablo 6’da yer verilmektedir.

Tablo 6. ARDL (2, 2, 2, 0, 0) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t istatistiği (olasılık)
D(LNCO ₂ (-1))	-0.134151	-1.609414 (0.1284)
D(ÇV)	0.001232	0.578730 (0.5714)
D(ÇV(-1))	0.014830	5.772824 (0.000)***
D(GB)	0.060815	6.128256 (0.0000)
D(GB(-1))	0.023837	2.626661 (0.0191)**
D(EB)	-0.001233	-1.556725 (0.1404)
D(ET)	0.014600	9.471713 (0.0000)***
ECM(-1)	-0.986215	-7.611199 (0.0000)***

Not: *** %1, **%5 ve *%10 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Tablo 6’daki ARDL (2, 2, 2, 0, 0) modelinin kısa dönem sonuçlarına göre, çevre vergileri (ÇV), küreselleşme (GB) ve enerji tüketimi (ET) değişkenlerinin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Ancak ekonomik büyüme (EB) değişkeni hem kısa hem de uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Hata düzeltme katsayısı, beklenildiği üzere negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olup, seriler arasındaki dengeden sapmaların hata düzeltme katsayısının büyüklüğüne (-0.98) göre kendiliğinden düzeleceğini göstermektedir. Kısa dönemde küreselleşme indeksindeki (GB) 1 birimlik artış, CO₂ emisyonlarını yaklaşık %2 artırırken, enerji tüketimindeki (ET) 1 birimlik artış CO₂ emisyonlarını yaklaşık %1 artırmakta ve çevre vergilerindeki (ÇV) 1 birimlik artış da CO₂ emisyonlarını yaklaşık %1 artırmaktadır. Bu sonuçlar kısa dönemde Türkiye’de küreselleşme, enerji tüketimi ve çevre vergileri ile CO₂ emisyonları arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Sonuç

Sanayi Devrimi’nden günümüze kadar, ekonomik çıkarlar çevreyi genellikle ikinci planda bırakmış ve doğal kaynaklar sınırsız birer kaynak olarak görülmüştür. Bu yaklaşım çevre kirliliğine yol açmış ve çevresel sorunlar zamanla küresel bir tehdit halini almıştır. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınma anlayışı giderek daha fazla önem kazanmış, iklim değişikliği, küresel ısınma, hava ve su kirliliği gibi sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın temel amacı, doğal kaynakları koruyarak minimum çevresel

bozulmayla ekonomik faaliyetleri sürdürmektir. Hükümetler bu sorunlarla mücadele için bilgi programları, çevre sübvansiyonları, yenilik politikaları ve çevre vergileri gibi araçlar geliştirmiştir.

Çevre vergileri, çevresel kirliliği azaltmak ve bu kirliliğin yol açtığı maliyetleri içselleştirmek amacıyla kullanılan etkili bir araçtır. Gelişmiş ülkelerde çevre vergileri çevre koruması, kaynak tahsisi ve çevre dostu teknolojilerin teşvik edilmesi gibi bir dizi amaç için uygulanırken, gelişmekte olan ülkelerde genellikle gelir sağlama amacı taşımaktadır. Sanayileşme ve ekonomik büyüme sürecinde artan enerji talebi ve tüketimiyle birlikte ülkelerin karbon salınımında artış görülmektedir. Karbon salınımı sorununa sunulan çözümlerden biri ekonomik araçlardan biri olan çevre vergileridir.

Bu çalışmada, Türkiye’de 1994-2021 yılları arasındaki veriler kullanılarak çevre vergilerinin karbon salınımı üzerindeki etkisi incelenmiştir. ARDL eşbütünleşme analizi sonuçları, CO₂ emisyonları ile küreselleşme ve enerji tüketimi arasında pozitif, çevre vergileri ile ise negatif ve anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ekonomik büyüme değişkeninin ise CO₂ emisyonları üzerinde anlamlı bir etkisi olmamıştır. Küreselleşme, ticaret ve üretim faaliyetlerini artırarak enerji talebini ve dolayısıyla karbon salınımını artırmaktadır. Enerji tüketimindeki artış, fosil yakıtlara bağımlılığı derinleştirerek sera gazı emisyonlarını yükseltmektedir. Kısa dönem hata düzeltme modelinde de küreselleşme ve enerji tüketiminin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisi pozitifdir. Ekonomik büyümenin etkisi ise anlamlı bulunmamıştır. Ekonomik büyümeye ilişkin ortaya çıkan bu sonuç Türkiye’de çevre vergilerinin yaygın olarak kullanılmaması ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca kısa dönemde çevre vergilerinin CO₂ emisyonlarını artırdığı gözlemlenmiştir. Bu durum genellikle geçiş sürecindeki yapısal ve ekonomik faktörlerden kaynaklanmaktadır. Kısa vadede, çevre vergilerinin etkisi, işletmelerin ve tüketicilerin yeni düzenlemelere adapte olma sürecinde daha fazla enerji tüketmelerine veya verimsiz üretim yöntemlerine yönelmelerine yol açabilir. Ayrıca, çevre vergilerinin artırılması kısa vadede üretim maliyetlerini artırarak bazı endüstrilerin üretimlerini azaltmalarına veya daha pahalı teknolojilere geçiş yapmalarına neden olabilir. Bu süreçler ise CO₂ emisyonlarının geçici olarak artmasına yol açabilir. Kısa vadede vergi artışının etkisi, yeterli teşvikler ve altyapı yatırımları olmaksızın sınırlı kalabilir. Ancak uzun vadede yeşil yatırımlar ve daha sürdürülebilir enerji kaynaklarına geçişle bu etkiler tersine dönebilir. Bu dinamikler, çevre vergilerinin kısa vadede emisyonları artırırken, uzun vadede azaltmasını açıklayabilmektedir.

Araştırma bulgularının ortaya koyduğu üzere karbon salınımının azaltılması için küreselleşmeyi sınırlamak, enerji tüketimini azaltmak ve

çevre vergilerini artırmak gerekmektedir. Dolayısıyla karbon salınımının azaltılmasında ülkelerin kendi kaynaklarını daha verimli kullanmak için yerel üretimi teşvik etmeleri, enerji verimliliğinin sağlanması ve enerji ihtiyacının fosil yakıtlar yerine yenilenebilir kaynaklardan karşılanması önem arz etmektedir. Çevre vergilerinin çeşitlendirilmesi ve kapsamının artırılması da karbon salınımının azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Türkiye’de çevreyle doğrudan ilgili vergiler arasında karbon emisyonlarını dikkate alan bir vergi uygulaması bulunmamaktadır. Türkiye’nin gelişmiş ülkelerdeki gibi karbon emisyonlarına dayalı vergi politikalarını benimsemesine gereksinim bulunmaktadır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve refahı sürdürülebilir şekilde artırabilmesi için, gelişmiş ülkelerin vergi, temiz teknoloji ve kısıtlayıcı önlemleri uygulayan politikalarını benimsemeleri gerekmektedir. Aksi takdirde, çevresel sorunların derinleşmesine neden olunabilir. Bu nedenle, emisyon azaltımına yönelik çevresel politikalar tüm bu faktörleri de göz önünde bulundurarak kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır.

Kaynakça

- Akel, V., & Gazel, S. (2014). Döviz kurları ile BİST sanayi endeksi arasındaki eşbütünleşme ilişkisi: bir ARDL sınır testi yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (44), 23-41.
- Alper, A. E. (2017). Analysis of carbon tax on selected European countries: Does carbon tax reduce emissions. *Applied Economics and Finance*, 5(1), 29-36.
- Arıkoğa, Ü. (2019). Çevre politikasının ekonomik araçları ve Türkiye’de belediye uygulamaları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41(1), 23-50.
- Aydın, A. H. & Çamur, Ö. (2017). Avrupa Birliği çevre politikaları ve çevre eylem programları üzerine bir inceleme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 21-44.
- Aydın, C. & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- Barde, J. (1994). Economic instruments in environmental policy: Lessons from the OECD experience and their relevance to developing economies. *OECD Development Centre Working Papers*, No. 92, Paris: OECD Publishing.
- Barker, T., Junankar, S., Pollitt, H. & Summerton, P. (2007). Carbon leakage from unilateral environmental tax reforms in Europe, 1995–2005. *Energy Policy*, 35(12), 6281-6292.
- Baştürk, M. F. (2014). Mülkiyet problemi, dışsallıklar ve Coasean çözüm. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(1), 143-154.
- Beder, S. (2013). *Environmental principles and policies: an interdisciplinary introduction*. Routledge.
- Bekmez, S. & Nakipoğlu, F. (2012). Çevre vergisi- ekonomik büyüme ikilemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 641-658.
- Bilgili, M. Y. & Firidin, E. (2017). Çevre politikasının ekonomik ve mali araçları: Çevre vergileri üzerine teorik bir inceleme. *Journal of Life Economics*, 4(2), 125-140.
- Bilgin, S. & Orkunoglu, I. F. (2010). Fiskal ve ektrafiskal amaçlar bağlamında 1970’lerden günümüze çevre vergileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 77-108.
- Biyan, Ö. & Gök M. (2014). Çevre politikaları kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye’de çevre vergilerinin uygulanışı: Karşılaştırmalı bir analiz. *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 281-310.

- Bleeker, A. (2009). Does the polluter pay? The polluter-pays principle in the case law of the European Court of Justice. *European Energy and Environmental Law Review*, 18(6), 289-306.
- Bodansky, D. (2016). The Paris climate change agreement: A new hope?. *American Journal of International Law*, 110(2), 288-319.
- Böyük, G. & Mert, M. (2015). The renewable energy, growth and environmental Kuznets curve in Turkey: An ARDL approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 587-595.
- Breton, M., Zaccour, G. & Zahaf, M. (2005). A differential game of joint implementation of environmental projects. *Automatica*, 41(10), 1737-1749.
- British Petroleum (2023). *Data*. <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics.html> (Erişim Tarihi: 18.10.2023).
- Cameron, J. & Abouchar, J. (1991). The precautionary principle: a fundamental principle of law and policy for the protection of the global environment. *BC Int'l & Comp. L. Rev.*, 14, 1.
- Cural, M. & Saygı, H. E. (2016). Avrupa Birliği’nde çevre vergisi uygulamaları ve çevre vergilerinin gelişimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 77-92.
- Çelebi Boz, F. & Örs Onur, T. (2024). Çevre vergileri, karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: OECD ülkeleri üzerine bir analiz. *Sosyoekonomi*, 32(59), 325-342.
- Çetin, S. (2010). *Çevre Kirliliği ve Çevre Vergilerinin Çifte Yarar Sağlama Potansiyeli*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetintaş, H., Bicil, İ. M. & Türköz, K. (2016). Türkiye’de CO₂ salınımları enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (619), 57-67.
- Dağdemir, Ö. (2015). *Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Değirmendereli, A. (2004). Çevrenin korunmasında özel ve kamu girişimi ya da çevre koruma araçları. M.C. Marin ve U. Yıldırım (Editörler), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* içinde (s. 489-514). İstanbul: Beta Yayınları.
- Ertekin, Ş. & Dam, M. (2020). Türkiye’de çevre vergilerinin çevresel etkileri üzerine bir değerlendirme. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15, 66-87.
- Esen, O. & Dündar, M. (2021). Do energy taxes reduce the carbon footprint? Evidence from Turkey. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(2), 179-186.

- European Environment Agency (1996). *Environmental Taxes*. <https://www.eea.europa.eu/publications/92-9167-000-6/download> (Erişim Tarihi: 08.03.2024).
- European Environment Agency (2005). *Market-based instruments for environmental policy in Europe*. https://www.eea.europa.eu/publications/technical_report_2005_8 (Erişim Tarihi: 30.12.2023).
- Eurostat (2010). *Environmental Statistics and Accounts in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ferhatoğlu, E. (2003). Avrupa Birliği'nde ortak çevre politikası çerçevesinde çevre vergileri. *e-yaklaşım, Ekim*, (3).
- Field, B.C. & Field, M.K. (2017). *Environmental Economics*. Boston: McGraw-Hill.
- Gül, K. (2022). *Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Bağlamında Çevre Politikaları: Çevre Vergilerinin Etkinliği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, A. M. (2021). *Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temel İlkeleri*. Antalya: Haklar ve Araştırma Derneği.
- Gürdal, T., İnal, V. & Değirmenci, T. (2018). Çevre vergileri-ekonomik büyüme-çevre kirliliği ilişkilerinin analizi: Türkiye örneği. In *Business and Organization Research Conference Paper*, 726-734.
- Heine, D. & Black, S. (2019). Benefits beyond climate: Environmental tax reform. M. Pigato (Editör), *Fiscal Policies for Development and Climate Action* içinde (s. 1-56). Washington, DC: World Bank.
- Hjöllund, L. & Svendsen, G. T. (2001). Why green taxation? *Energy & environment*, 12(1), 29-38.
- Hotunluoğlu, H. (2007). *Karbon Vergisi Teorisi ve Uygulaması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakaya, E. & Özçağ, M., (2004). Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi, *I. Maliye Konferansı Geçiş Ekonomilerinde Mali Politikalar*'da sunulan bildiri. https://www.academia.edu/download/41896867/manas_2004_ekonomik_instruments_climate_change.pdf (Erişim Tarihi: 31.12.2023).
- Kayaer, M. (2013). Bir çevre koruma amacı olarak çevresel vergilerin sübvansiyon ve teşviklerin ve dış yardımların kullanılması. *Azerbaycan'ın Vergi Journalı*, 1, 129-142.
- Kaypak, Ş. (2013). Çevre sorunlarının çözümünde küresel çevre politikaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 17-34.

- Kılıncı, E. C. & Altıparmak, H. (2020). Çevre vergilerinin CO₂ emisyonu üzerindeki etkisi üzerine bir uygulama. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 217-227.
- KOF (2024). *Globalisation Index*. <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2024).
- Kotnik, Ž., Klun, M. & Škulj, D. (2014). The effect of taxation on greenhouse gas emissions. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 10(43), 168-185.
- Kutlar, A. (2017a). *Eviews ile uygulamalı çok denklemlili zaman serileri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Kutlar, A. (2017b). *Eviews ile uygulamalı zaman serileri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Küçükçkaya, A. (2008). *Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Loganathan, N., Shahbaz, M. & Taha, R. (2014). The link between green taxation and economic growth on CO₂ emissions: fresh evidence from Malaysia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 38, 1083-1091.
- Morley, B. (2012). Empirical evidence on the effectiveness of environmental taxes. *Applied Economics Letters*, 19(18), 1817-1820.
- Mutlu, A. (2006). Küresel kamusal mallar bağlamında sağlık hizmetleri ve çevre kirlenmesi: Üretim, finansman ve yönetim sorunları. *Maliye Dergisi*, 150, 53-78.
- Nellor, D. C. & McMorran, R. T. (1994). Tax policy and the environment, *IMF Working Papers*, 1994(106), A001.
- Numata, D. (2009). Economic analysis of deposit–refund systems with measures for mitigating negative impacts on suppliers. *Resources, Conservation and Recycling*, 53(4), 199-207.
- OECD (2006). *Introduction, Background and Main Findings*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2022). *Air Quality*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2024). *Environmental Tax Indicator*: <https://data.oecd.org/envpolicy/environmental-tax.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2024)
- Özbek, S. (2023). Sürdürülebilir çevre: çevre teknolojileri ve vergileri kapsamında ekonometrik bir inceleme. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(Prof. Dr. Muammer ERDOĞAN Anısına Kongre Özel Sayısı), 63-91.
- Pigou, A. C. (1920). *The Economics of Welfare*. London: Macmillan and Co., Limited.
- Plott, C. R. (1966). Externalities and corrective taxes. *Economica*, 84-87.

- Sağdıç, E. N. & Yıldız, F. (2021). Küreselleşme sürecinde finansal gelişmişliğin vergi gelirleri üzerindeki etkisi: Türkiye örneği (1986-2018). *The Journal of International Scientific Researches*, 6(2), 108-122.
- Sarıkaya, H. Z. (2004). Avrupa Birliği uyum sürecinde çevre politikaları ve uygulamaları. *Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi*, 14(1), 1-10.
- Scitovsky, T.D. (1941). A note on welfare propositions in economics. *Review of Economic Studies*, Oxford University Press, 9(1), 77-88.
- Seidman, L.S. (2009). *Public Finance* (International edition). Boston: McGraw-Hill/Irwin.
- Sencar, P. (2007). *Türkiye’de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezer, Ö. & Dökmen, G. (2018). Kirlenen öder ilkesi çerçevesinde Türkiye’de çevre vergileri ve negatif dışsallıklar sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 163-181.
- Sohail, M. T., Ullah, S. & Majeed, M. T. (2024). Transportation taxes and CO2 emissions nexus in BCIST economies: Implication for environmental sustainability. *Energy & Environment*, 35(5), 2829-2845.
- Şimşek, D. & Kesbiç, C. (2020). Çevresel riskleri azaltmada çevre vergilerinin etkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 21(46), 20-39.
- Tabiloğlu, D. (2022). *Çevre Sorunları ile Mücadelede Çevreyi Korumaya Yönelik Maliye Politikalarının Etkinliği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, A. & Şaşmaz, M. Ü. (2016). Küreselleşme sürecinde ekolojik riskleri azaltmada çevresel vergilerin etkisi: Avrupa Birliği örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(1), 1-17.
- Topal, M. H. & Günay, H. F. (2017). Çevre vergilerinin çevre kalitesi üzerindeki etkisi: Gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerden ampirik bir kanıt. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 63-83.
- Topal, M. H. (2017). Çifte kazanç hipotezinin OECD ekonomileri için testi: panel eşbütünlük ve nedensellik analizi. *The Journal of International Scientific Researches*, 2(4), 1-20.
- United Nations Environment Programme (1994). Economic Instruments for Environmental Management and Sustainable Development - Environment Economic Series No. 16.
- World Bank. (2024). *Data*. <https://data.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 01.01.2024).

- Yavuz, E. (2021). Çevre vergileri ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişki: Türkiye üzerine kanıtlar. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (Joshas)*, 7(45), 1937-1945.
- Yıldırım, U. (2004). Çevre sorunlarına ekonomik yaklaşımlar. M.C. Marin ve U. Yıldırım (Editörler), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* içinde (s. 189-204). İstanbul: Beta Yayınları.
- Yıldız, F., Özkan, S., Biçer, C., Çakır, B. & Tok Demircan, D. (2022). Türkiye’de 1990-2021 döneminde bütçe açıklarının ekonomik belirleyicileri. G. Tuncer ve E. Sağdıç (Editörler), *Bir Hipotez Bir Test Maliye ve İktisat Özelinde* içinde (s. 125-141). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Yüksel, C. (2006). *Dışsallıklarda Kamusal Çözümler: Türkiye Uygulaması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zaghdoudi, T. & Maktouf, S. (2017). Threshold effect in the relationship between environmental taxes and CO2 emissions: A PSTR specification. *Economics Bulletin*, 37(3), 2086-2094.

Sosyal Refah Devleti Perspektifinden Sağlık Harcamaları ve Teorik Yönleri¹

Tarık İliman²

Recep Tekeli³

Özet

Dünya genelinde tüm insanları ilgilendiren en önemli olguların başında sağlık gelmektedir. Çünkü insanlar özellikle fizyolojik olarak zayıf düştükleri zaman sağlığın önemini daha iyi anlamakta ve sağlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca bireylerin daha uzun yaşama isteği duyması yine onların gelirlerinin bir kısmını sağlıklı takviye gıdalara ayırmalarına neden olarak sağlık tedbirlerine başvurmasına yönlendirmektedir. Sağlık hizmetleri dünya genelinde kamu ve özel sektörler tarafından toplumun tamamının kullanımına sunulmakta ve ikamesi bulunmamaktadır. Sağlık hizmetleri sağlık hizmetinden yararlanan bireyin, öncelikle kendisine olduğu gibi ailesine ve içinde yaşadığı topluma da faydaları bulunan dolayısıyla dışsallık özelliği bulunan yarı kamusal nitelikte bir hizmettir.

Buradan hareketle genel olarak sağlık hizmetleriyle ilgili olarak gerçekleştirilen harcamalara sağlık harcamaları adı verilmektedir. Bu çalışmada sağlık harcamaları teori kapsamında ele alınmış olup öncelikle sağlık kavramı, sağlık hizmetlerinin amacı ve özellikleri, sağlık hizmetlerinin sınıflandırılması, kamu harcaması olarak sağlık hizmetleri incelenmiştir. Ayrıca Türkiye’de ve Dünya’da sağlık harcamalarının gelişimi konularına da değinilerek özellikle Türkiye’deki genel kamu sağlık harcamaları üzerine de odaklanılmıştır.

- 1 Bu çalışma, “Türkiye’de Yaşlılığın Merkezi Yönetim Sağlık Harcamalarına Etkisi: İller Bazından Ampirik Bir Analiz” başlıklı ÖYP Kapsamında yer alan Doktor Öğretim Üyesi Tarık İLİMAN’ın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezinden (2020) üretilmiş ve veriler güncellenmiştir.
- 2 Doktor Öğretim Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, tarik.iliman@adu.edu.tr, 0000-0002-6894-9744
- 3 Profesör Doktor, Adnan Menderes Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, rtekel@adu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-6403-9383

GİRİŞ

Dünya genelinde sağlık hizmetleri özel kesim tarafından da sunulabilmektedir ancak devletler vatandaşlarının refahını ve toplum içerisinde sağlıktan kaynaklı doğabilecek riskler neticesinde oluşacak olan huzursuzluğu ve panik haline karşı çaresiz kalınmaması adına sağlık hizmetlerini üstlenmektedir. Devletin sağlık hizmetlerini üstlenmesinin diğer sebepleri olarak ise; i) benimsenen sosyal refah devleti anlayışı, ii) sağlık araç ve gereç masraflarının özel sektöre bırakılmayacak derecede pahalı olması, iii) sağlık üzerine gerçekleştirilen araştırma ve geliştirme proje maliyetlerinin çok yüksek boyutlara ulaşması, iv) sağlık hizmetinin zorunlu mallar kategorisinde gösterilmesi olarak sıralanabilir. Sağlık hizmetleri zorunlu mal kategorisinde yer alırçünkü sağlık hizmetleri talebinin gelir esnekliği 1'den küçük hesaplanmaktadır (Saraçoğlu ve Öztürk, 2017: 99). Bu bağlamda, devletlerin sağlık hizmetlerini üstlenmesi, hem ekonomik hem de toplumsal düzeyde sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini ve adaletini sağlamak için kritik bir rol oynamaktadır.

Devletlerin kendi idari sistemlerine göre kamusal sağlık hizmetlerini ifa edebilmek için parlamentonun yetki verdiği hükümetler eliyle tespit edilecek miktar ve orandaki kamu sağlık harcamaları başlığında harcamalar gerçekleştirilmekte ve böylelikle sağlık hizmetleri sunumu yerine getirilmektedir. Ülkeler kamusal hizmetleri yerine getirebilmek adına gerçekleştirdiği kamu harcamalarını bilindiği üzere devletin en önemli ve en büyük gelir kalemi olan vergiler vasıtasıyla finanse etmektedir. Devletin vergiden ziyade ayrıca harç, resim ve borçlanma gibi diğer finansman türleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla kamu harcamalarından biri olan sağlık harcamalarının da büyük çoğunluğu kamunun en büyük gelir kalemi olan vergi gelirleri vasıtasıyla finanse edilmektedir (Bozkaya, 2017: 20). Kamu sağlık harcamalarının büyük ölçüde vergi gelirleriyle finanse edilmesi, kamunun sağlık hizmetlerini sürdürülebilir bir şekilde sunabilmesi için gerekli ekonomik temeli oluşturmaktadır.

Buradan hareketle bu çalışmada sağlık ve sağlık harcamaları teorisi ve ek olarak Türkiye'deki genel kamu sağlık harcamaları ve Dünyadaki toplam sağlık harcamalarının araştırılması amaçlanmıştır. Sağlık teorisiyle ifade edilen kavramlar sağlık kavramının tanımı ve ne olduğu, sağlık hizmetleri kavramının tanımının ve amaçlarının kapsamı, sağlık hizmetlerinin özellikleri, sağlık hizmetlerinin sınıflandırılmasının nasıl gerçekleştiği ve kamunun vatandaşlarına sağlık hizmetleri sunmasındaki amaçların neler olduğu olarak sıralanabilmektedir. Bunun yanında sağlık hizmetlerini sağlamak adına gerçekleştirilen sağlık harcamalarının kamu harcamalarından sadece

biri olması dolayısıyla bir kamu harcaması olarak sağlık harcamalarının ele alınması amaçlanmıştır. Bunlara ek olarak Türkiye’de ve dünya da sağlık harcamaları trendinin nasıl bir gelişim gösterdiği de bu çalışmanın inceleme alanı içerisine dahil edilmiştir.

Bu kapsamda hazırlanan çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sağlık ve sağlık hizmetleri üzerinden gerçekleştirilen sağlık harcamaları teorisi detaylı olarak ele alınmıştır. Sağlık ve sağlık harcamaları teorisi açıklanırken sağlık kavramına genel bir bakış, sağlık hizmetlerinin tanımı ve amacı, özellikleri, sınıflandırılması, kamunun sağlık hizmeti sunmasının nedenleri, kamu harcaması olarak sağlık konusu detaylı olarak teorik düzeyde incelenmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye’de gerçekleştirilen toplam genel kamu sağlık harcamaları ve dünya da gerçekleştirilen sağlık harcamaları istatistiksel veriler ortaya koyularak incelenmiştir. Bu çalışmada sağlık teorisine kamusal bakış açısıyla yaklaşıldığı için özel sektör sağlık harcamaları çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

1. Sağlık Harcamaları Teorisi

Bu bölümde sağlık hizmetleri ve bu hizmetlere mukabil olarak gerçekleştirilen sağlık harcamaları konusuna teorik düzeyde yer verilecektir. Bu kapsamda ilk olarak sağlık kavramı, sağlık hizmetlerinin tanımı ve amacı, özellikleri, sınıflandırılması ve kamunun sağlık hizmeti fonksiyonu sunmasının nedenleri üzerinde durulacaktır.

Türkiye’de sağlık hizmetleri yönünde gerçekleştirilen sağlık harcamaları devletin gerçekleştirdiği kamusal bir hizmet olarak görülmektedir. Sağlık harcamaları Türkiye’de özel sektör tarafından da gerçekleştirilmektedir ancak özel sektörün payının kamu sektörü payına oranla çok düşük kalmasından dolayı bu çalışmada sadece kamusal anlamdaki sağlık hizmetleri ve sağlık harcamaları üzerinde durulmuştur (İliman, 2020: 9). Bu bağlamda, Türkiye’de sağlık harcamalarının büyük kısmının kamusal kaynaklarla finanse edilmesi, sağlık hizmetlerinin kamu sektörü tarafından sunulmasının temel bir özellik taşıdığını göstermektedir.

1.1. Sağlık Kavramına Genel Bir Bakış

Vatandaşlar lkeler için en önemli unsurdur ve vatandaşların özellikle fiziken sağlıklı olmaması durumunda yaşamlarını devam ettirmeleri düşünülemez. Dolayısıyla, devletlerin de mevcudiyetini devam ettirebilmesi vatandaşlarının ömrü ile sınırlı olmaktadır. Bu nedenle, vatandaşların sağlıklı bir yaşam sürmesi, hastalıkların en düşük seviyeye indirilmesi, hastalıklara yol açan etmenlerin tespit edilip ortadan kaldırılması ve hastalık durumlarında

kamu tarafından tüm olanakların sağlanması, sosyal refah devleti olmanın en temel sorumluluğu olarak kabul edilmektedir.

Sağlık kavramı, İkinci Dünya Savaşı'na kadar genellikle hastalık, sakatlık veya ölümlle ilişkili dar bir çerçevede ele alınmıştır. Ancak 1948 yılında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun (SHSK) ile sağlık, dar bir perspektiften çıkarak daha geniş bir bakış açısına kavuşturulmuştur. Bu çerçevede, sağlığın “**tam bir iyilik hali**” olduğu vurgulanmış ve bu tanım her iki kaynaktan da belirgin bir şekilde ifade edilmiştir. Literatürde ise “**tam bir iyilik hali**” durumu, hem subjektif hem de objektif sağlık değerlendirmeleriyle açıklanmaktadır. Subjektif sağlık değerlendirmesinde vatandaşların kendilerini fiziksel ve zihinsel anlamda iyi hissetmeleri olarak tanımlanmıştır. Subjektif değerlendirme yapılırken bireylerin içinde yaşadığı çevre koşulları, onlara tahsis edilmiş olan eğitim hizmetleri, beslenme alışkanlıkları ve gelir dağılımının da etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Objektif sağlık değerlendirmesi, bireyin kendi hislerinden ziyade, sağlık çalışanlarının (özellikle hekimlerin) bireyi muayene ettikten sonra elde ettikleri bulgulara dayalı olarak yapılan değerlendirmeyi ifade etmektedir. Ancak bireyin tamamen sağlıklı olup olmadığı eşanlı olarak hem subjektif hem de objektif değerlendirme neticesinde elde edilecek sonuçlara bağlı olmaktadır. Bazı durumlarda kendisini sağlıklı hisseden bireylerin sağlık çalışanları tarafından gerçekleştirilen muayene sonrasında sağlıklı olduğu veya tam tersi olarak kendisini sağlıklı hisseden bireylerin gerçekleştirilen objektif değerlendirmeler sonucunda sağlıklı olduğu da ortaya çıkabilmektedir (Barlin, 2010: 6-7). Bu çerçevede, sağlık, hem bireyin kişisel hislerine hem de sağlık profesyonellerinin objektif değerlendirmelerine dayalı olarak belirlenmektedir.

Kişilerin sağlık algısı ile hekimlerin bakış açıları çoğu zaman birbirinden farklılık göstermektedir. Bireyler genellikle hastalık belirtilerinin olmamasını “**sağlık**” olarak değerlendirirken, hekimler, bireyin fiziksel ya da zihinsel yapısında meydana gelen en ufak bir bozulmayı veya yıpranmayı hastalık olarak tanımlamaktadır. Bireyin sağlıklı olmadığı durumlar, sağlık çalışanlarının değerlendirmeleriyle ortaya konulmaktadır (Gök, 2012: 4). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise 1948 yılında sağlık kavramını şu şekilde tanımlamıştır: “Sağlık, yalnızca hastalık ya da sakatlığın bulunmaması değil, aynı zamanda fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan tam bir iyilik halidir.” Türkiye’de de 224 sayılı Sosyal Hizmetler ve Sağlık Hizmetleri (SHSH) Kanunu’nun 2. maddesi, DSÖ’nün bu tanımıyla paralel olarak, sağlığı “hastalık veya maluliyetin yokluğu değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali” olarak ifade etmektedir. Şener (2006) ise sağlık kavramının, bireylerin yalnızca hasta ya da sakat olmamasıyla sınırlı kalmadığını, aynı

zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan da iyi olma durumunu kapsadığını vurgulamaktadır. Bu tanımlamalarda sosyal yönden iyilik hali, sağlık kavramında ön plana çıkan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, insanların ekonomik, çevresel ve toplumsal koşullarının iyileştirilmesinin hem sağlıklı bireylerin hem de sağlıklı bir toplumun oluşumunda önemli bir rol oynayacağı belirtilmektedir.

Sağlık sadece bireylerin sağlıklı olmasıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda bu sağlığın sürekliliği de büyük önem taşır. Hem fiziksel hem de zihinsel sağlık, hastalıklardan korunmak ve genel iyilik halini sürdürmek, yalnızca sağlık sektörünün değil, toplumun tüm kesimlerinin ortak sorumluluğudur. Toplum sağlığının sürdürülebilmesi için ekonomik ve sosyolojik faktörlerin birbiriyle uyum içinde çalışması gerekmektedir. Sosyolojik faktörler, çevresel ve biyolojik unsurların insan sağlığına olan etkilerini inceleyerek bireylerin daha sağlıklı yaşam koşullarına sahip olmalarına katkı sağlarken, ekonomik faktörler ise sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmak için gerekli finansal kaynakları temin etme noktasında kritik bir rol üstlenmektedir (Aytürk, 2010: 4). Bu bağlamda, sağlıklı bir toplumun oluşturulması ve bu sağlığın sürdürülebilmesi için bireysel ve toplumsal düzeyde etkili bir iş birliği gerekmektedir.

İnsan sağlığı, bireyin hayatı boyunca çeşitli faktörlerden etkilenir; bu faktörler arasında psikolojik durum, çevresel koşullar ve fiziksel sağlık yer alır. Bireyin fiziksel ve zihinsel durumu doğumdan ergenliğe kadar artış gösterirken, yaşlanma süreciyle birlikte, özellikle yaşlılık döneminde bu seviyelerde bir düşüş yaşanır. Ancak yaşlanma süreci içinde fiziksel ve zihinsel değişimler her zaman aynı hızda gerçekleşmez. İlk değişim genellikle fiziksel düzeyde görülürken, zihinsel değişim bu süreci zamanla takip etmektedir. Sağlıklı bireylerde, fiziksel değişimlerin veya gerilemenin hızı, diğer bireylere göre daha yavaş gerçekleşmektedir. İleri yaşlarda sağlıklı bireylerde zihinsel gerileme, fiziksel olarak daha sağlıksız bireylere kıyasla çok daha yavaş bir hızda gerçekleşmektedir (Ayhan, 2004: 4). Bu bağlamda, bireylerin yaşlılık dönemine kadar sağlıklarına özen göstermeleri, ilerleyen yaşlarda sağlık sorunlarının daha az yaşanmasını ve sağlık hizmetlerine olan talebin düşmesini sağlama potansiyeline sahiptir.

1.2. Sağlık Hizmetlerinin Tanımı, Amacı ve Kapsamı

Sağlık, her bireyin sahip olduğu en kıymetli değerdir. Sağlıklı bir yaşam sürdürmek adına yapılan çabalara, yalnızca sağlığın elde edilmesini değil, aynı zamanda bu sağlığın korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması da amaçlar. Sağlığın elde edilmesi, korunması ve devamlılığının temin

edilmesinde rol oynayan, sağlıkla ilgili ürün ve hizmetleri sağlayan tüm yapılar, “sağlık sektörü” olarak tanımlanır. Bu sektörün gerçekleştirdiği tüm sağlık odaklı işlemler ise “sağlık hizmetleri” olarak tanımlanır. Sağlık hizmetleri, bir ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişliğini belirleyen temel faktörlerden biridir ve bu hizmetlerin amacı; insanları potansiyel hastalık ve sağlık risklerinden korumak, tedavi süreci için gerekli önlemleri almak, hastalanmış bireyleri eski sağlıklarına kavuşturmak ve engellilik durumunda olanları tedavilerini sağlamak şeklinde sıralanabilir (Akın, 2007: 6). Sağlık hizmetlerinin esas gayesi ise, bireyleri hastalıklardan uzak tutarak daha sağlıklı ve verimli bir toplum yapısının temellerini atmaktır.

Ayrıca, 224 sayılı Sosyal Hizmetler ve Sağlık Kanunu (SHSK) ile Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) sağlık hizmetlerine dair tanımları ve değerlendirmeleri büyük bir öneme sahiptir. 224 sayılı Kanun’un 2. maddesine göre, sağlık hizmetleri şu şekilde tanımlanmaktadır: “İnsan sağlığını olumsuz etkileyen çeşitli faktörlerin ortadan kaldırılması ve toplumun bu etmenlere karşı korunması, hastaların tedavi edilmesi, bedensel ve ruhsal yetenekleri azalmış olan bireylerin rehabilitasyonu için yapılan tıbbi faaliyetler sağlık hizmeti olarak kabul edilir.” DSÖ’ye göre sağlık hizmetleri, hastalıkların teşhis ve tedavisiyle ilgili tüm süreçleri içermektedir. Bu tanım, bireylere yönelik sağlık hizmetlerinin yanı sıra toplum genelinde sunulan sağlık hizmetlerini de kapsamaktadır.

Sağlık hizmetleri, devletlerin öncelikli olarak gerçekleştirmesi gereken refah harcamaları arasında yer almakta ve yaşam kalitesi ile iş gücü verimliliğini yükseltmektedir (Şener, 2006: 385). Bunun yanı sıra, sağlık hizmetleri, bir ülkenin sosyo-ekonomik kalkınma ve gelişmişlik düzeyini yansıtan en önemli göstergelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Sağlık hizmetlerinin temel amacı, bireylerin hastalanmalarını engellemekle kalmayıp, aynı zamanda sağlıklarını korumak ve daha sağlıklı bir yaşam sürmenin yollarını aramaktır. Bunun yanı sıra, sağlık hizmetleri, bireyleri hastalık durumunda mali risklere karşı korumak ve tedavi süreçlerini yönetmek şeklinde önemli fonksiyonları da yerine getirdiği söylenebilmektedir (Öztürk ve Uçan, 2017: 140). Sağlık hizmetlerinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sağlık, refah ve ekonomik kalkınma için hayati öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Sağlık sisteminin en önemli işlevlerinden biri sağlık hizmetleridir. Bu hizmetlerin etkin bir şekilde sunulabilmesi için bazı temel unsurlar büyük rol oynamaktadır. Bu unsurlar, sağlık hizmetlerini daha erişilebilir ve kaliteli hale getiren faktörlerdir. Bunlar arasında, sağlık alanında sağlanan finansal kaynakların genişliği, sağlık ekipmanlarının teknolojik açıdan ileri düzeyde olması ve farklı uzmanlık alanlarında yeterli donanımına sahip sağlık

personelinin bulunması sayılabilir. Ayrıca, sağlık hizmetlerine kolay erişim sağlanması, bu hizmetlerin dūřuk maliyetle sunulması ya da tamamen kamu tarafından finanse edilmesi, hizmetin kalitesinin yūkseltilmesi ve sağlık ekipmanlarının eksiksiz sağlanması gibi unsurlar, bu Őartların ne dūzeyde sağlandığına bağlı olarak gelişme gōstermektedir (Belmartino, 1994: 1316). Bu unsurlar, sağlık hizmetlerinin etkinliğinin ve kalitesinin artırılmasında kritik bir rol oynar ve sağlık sisteminin sūrdürülebilirliėini sağlar.

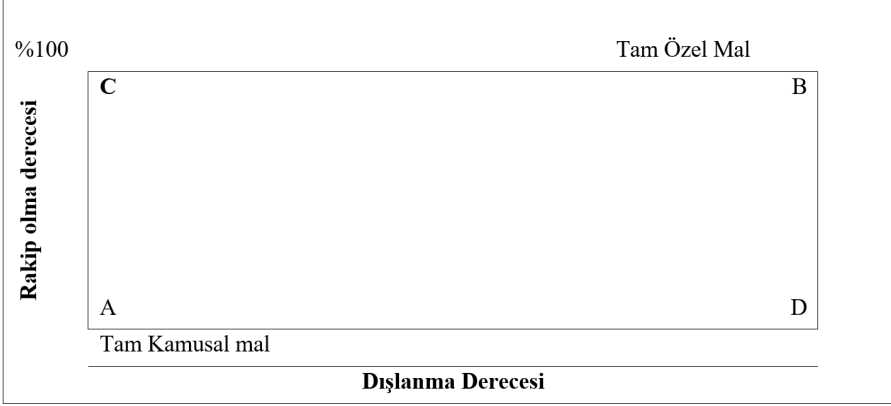
1.3. Sağlık Hizmetlerinin Özellikleri

Sağlık hizmetleri, diğer mal ve hizmetlerden birkaç temel Őzelliėiyle farklılık gōstermektedir. Bu Őzellikler, sağlık hizmetlerinin kamuya ait nitelik taşımaları, dışsallık yaratmaları, erdemli mallar olmaları, devlet mūdahalesini zorunlu kılmaları, belirsizlik iēermeleri, bilgi asimetrisi barındırmaları, yerine başka alternatiflerin geēmemesi, ertelenememesi ve depolanamaması Őeklinde sıralanabilir (İliman, 2020: 12). Bu Őzellikler, sağlık hizmetlerinin Őzel bir yapıya sahip olduğunu ve ekonomideki diğer mal ve hizmetlerden farklı bir Őekilde ele alınması gerektiğini gōstermektedir (İliman, 2020: 12). Dolayısıyla bu Őzellikler, sağlık hizmetlerinin ekonomik ve toplumsal bağlamda gōz ardı edilemeyecek kadar būyūk bir Őneme sahip olduğunu ve dūzenlemelerinin dikkatle yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

1.3.1. Kamusallık Özelliği

Saėlıėın hangi tūr bir mal olarak sınıflandırılmalı sorusu Őnemli bir tartıřma konusunu da beraberinde getirmektedir. Saėlıėın tūrünü belirlemek amacıyla, Őekil 1'de, kamusal ve Őzel mallar arasındaki farkları gōsteren bir matris bulunmaktadır. Matrisin dikey ekseni, bir malın tūketimi sırasında piyasa rekabetinin seviyesini, yatay ekseni ise malın tūketiminden bireylerin dıřlanma ihtimalini ifade etmektedir.

Şekil 1. Kamusal ve Özel Mal Ayrımı

Kaynak: İliman (2020)

A noktası, malın tüketiminde rekabetin olmadığı ve dışlanmanın imkansız olduğu pür kamusal malları temsil etmektedir. Bu tür mallara en iyi örnekler arasında savunma hizmetleri ve asayiş hizmetleri verilebilir. Öte yandan, B noktası, tam tersi bir durumu ifade eder; burada malın tüketiminde hem rekabetin hem de dışlanmanın tamamen mümkün olduğu tam özel mallar bulunmaktadır. Ayakkabı, meyve suyu, cep telefonu gibi örnekler bu kategoriye girmektedir.

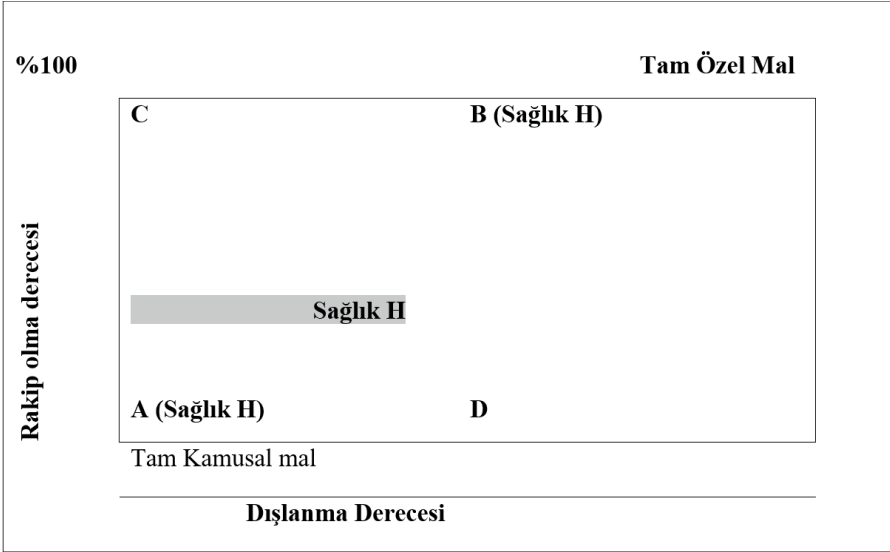
C noktası, tüketim sırasında dışlanmanın mümkün olmadığı ancak rekabetin yaşandığı malları ifade eder; buna en uygun örneklerden biri kumsaldır. Kumsalın kullanımından kimse dışlanmasa da, yoğun bir kalabalık diğer bireylerin alanını kısıtlayarak tüketimde rekabete yol açabilir. D noktası ise, rekabetin olmadığı ancak bireylerin tüketimden dışlanabileceği mal ve hizmetleri temsil etmektedir. Bu tür mallar, kulüp malları olarak bilinir. James M. Buchanan, 1965 yılında yayınladığı makalesinde kulüp mallarını şu şekilde tanımlamaktadır: Kamusal olmayan, birden fazla bireye fayda sağlayabilen mallar, belirli bir fiyat karşılığında bir kulüp veya gruba tahsis edilerek dışlama mekanizması oluşturulur. Tiyatro hizmetleri, avcılık ve atıcılık kulüpleri gibi örnekler bu kategoriye girmektedir (Uğurlu, 2010: 30). Bu tanımlar, mal ve hizmetlerin tüketiminde farklı sosyal ve ekonomik yapıları anlamamıza yardımcı olarak, kaynakların etkin ve adil bir şekilde dağıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sağlık hizmetlerinin hangi tür bir mal olduğu, literatürde sıkça tartışılan bir konu olmuştur. Özellikle sağlık harcamalarının tam kamusal mal olma özelliği ile ilgili örnekler oldukça sınırlıdır. Sağlık hizmeti, tam kamusal mal,

tam özel mal ve yarı kamusal mal gibi farklı kategorilerde değeriendirilebilen bir özelliğe sahiptir. Eğer sağıık hizmeti yalnızca onu kullanan kişiye fayda sağıılıyorsa, bu durumda söz konusu hizmetin tam özel mal olarak kabul edilmesi mümkündür (Smith ve MacKellar, 2007: 3). Örneğinin, bir bireyin baş ağrısını hafifletmek için ağıırı kesici ilaç alması, **tam özel sağıılık mallarına** örnek olarak gösterilebilir (World Bank, 1987: 4). Sağıılık hizmeti, eğer bireye doğrudan fayda sağıılamakla birlikte, toplumun tamamına da dolaylı yoldan katkı sunuyorsa, bu tür hizmetlerin **yarı kamusal özellik** gösterdiği söylenebilir. Yarı kamusal mallar genellikle özel sektör tarafından sunulabiliyor olsa da, yüksek dışsallıklar yaratmaları sebebiyle kamu sektörünün üretimine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, sağıılık hizmetlerinin çoğunlukla kamu eliyle sunulmasını gerektiren bir özelliktir. Örneğinin, bir bireyin devletin sağııladığı aşılama programına katılması, hem kendisi için doğrudan fayda sağıılarken, aynı zamanda toplumun genel sağıılığına da olumlu etki etmektedir. Bu da söz konusu sağıılık hizmetinin yarı kamusal nitelikte olduğunu göstermektedir (Dünya Bankası, 1987:4).

Sağıılık hizmetlerinin topluma sağııladığı faydanın bireyler arasında eşit bir şekilde dağıldığı ve herhangi bir kişinin bu hizmetten yararlanması engellenemediği durumlarda, sağıılık **hizmeti tam kamusal mal** olarak tanımlanabilir. Çevre temizliğinin geliştirilmesi, kirliliği önleme çalışmaları, hastanelerin acil servislerinin sürekli erişilebilir olması ve anne-çocuk sağıılığı hizmetleri, tam kamusal sağıılık hizmetlerine örnek olarak verilebilir. Özellikle **koruyucu sağıılık hizmetleri** bu özelliği taşımaktadır. Bu tür hizmetler genellikle kamu tarafından sunulur, böylece hiçbir birey dışlanmaz ve her birey bu hizmetlerden ücretsiz olarak faydalanabilir (Altay, 2007: 36-37). Sonuç olarak, sağıılık hizmetleri dışlanamaz bir mal olarak kabul edilse de, bu hizmetlerin tüketimi rekabet içerebilir ve bu durum, sağıılık hizmetlerinin karma mal ya da yarı kamusal mal olarak değeriendirilmesine neden olabilmektedir (Jason, 2020: 1). Bu durum sağıılık hizmetlerinin hem kamusal mal hem de karma mal özellikleri taşıyan bir yapıya sahip olduğunu ve kamunun bu mallar üzerindeki rolünün büyük olduğunu ancak rekabetin ve sınırlamaların da söz konusu olabileceğini vurgulamaktadır.

Şekil 2. Sağlık Hizmetlerinin Kamusal-Özel Matristeki Yeri

Kaynak: İLİMAN (2020)

Şekil 1'de kamusal mal ve özel mal ayrımını gösteren bir matris bulunmaktadır. Şekil 2'de ise söz konusu matriste, sağlık hizmetlerinin hangi mal türüne ait olduğuna dair yapılan açıklamalar ve örnekler doğrultusunda, sağlık hizmetlerinin konumunu net bir şekilde anlayabilmek için kamu ve özel mal ayrımı matrisi güncellenmiş ve sağlık hizmetleri de dahil edilmiştir. Bu şekilde, sağlık hizmetlerinin hangi mal ve hizmet kategorisinde yer aldığı daha açık bir biçimde ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda, sağlık hizmetlerinin Şekil 1 ve Şekil 2'ye göre pür kamusal, karma ve özel mal özelliklerini barındırdığı söylenebilir. Bu durum, sağlık hizmetlerinin pür kamusal mal olma özelliği nedeniyle A noktasında, özel mal olma özelliği nedeniyle B noktasında ve karma mal ve hizmet grubunda yer alması nedeniyle *her iki noktanın tam ortasında yer alması gerektiği* söylenebilir. Sonuç olarak, sağlık hizmetlerinin başlıca üreticisi ve sağlayıcısı kamu olmasına rağmen, piyasa ekonomisi de sağlık hizmetlerinin kamusal yönüyle uyumlu olarak sunulmasında rol oynamaktadır.

Sağlık hizmetleri, hem bireysel hem de toplumsal faydaları göz önünde bulundurulduğunda yarı kamusal mal ve hizmet sınıfına dâhil edilmektedir. Bu hizmetler, hem bölünebilir ve fiyatlandırılabilir olmaları açısından özel hizmetlere benzerlik gösterirken, aynı zamanda toplumsal faydaların yayılması ve birlikte tüketim olanağı sunması nedeniyle kamusal hizmetlerle

de örtüşmektedir. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinin tamamı benzer özellikler taşımaz. Örneğin, çevre sağlığına yönelik faaliyetler veya anne ve çocuk sağlığı hizmetleri gibi **koruyucu sağlık hizmetlerinin** ücretsiz olması nedeniyle pür kamusal mal ve hizmet olarak değerlendirilir. Ancak tedavi edici sağlık hizmetleri, faydalarının bölünebilmesi ve ücretlendirilebilmesi nedeniyle özel mal özelliklerine sahiptir; bu nedenle sağlık hizmetleri genellikle yarı kamusal mal ve hizmetler kategorisinde değerlendirilmektedir (Saraçoğlu ve Öztürk, 2017: 297). Sağlık hizmetleri, hem bireysel hem de toplumsal faydalar sunduğu için yarı kamusal mal olarak kabul edilir, ancak belirli hizmet türleri, ücretli ve bölünebilir özellikleri nedeniyle özel hizmetlerle benzerlik gösterdiği söylenebilir.

1.3.2. Dışsallık

Sağlık hizmetlerindeki dışsallık olgusu, dört temel kategoriye ayrılmaktadır: i) **Arz Kaynaklı Negatif Dışsallıklar:** Üretim sırasında marjinal sosyal maliyetin, marjinal özel maliyetten daha yüksek olduğu durumları ifade eder. Örneğin, bir ilaç firmasının üretim sürecinde çevre kirliliğine neden olması, toplum sağlığı ve çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. ii) **Arz Kaynaklı Pozitif Dışsallıklar:** Üretim sırasında marjinal sosyal faydanın, marjinal özel faydadan daha fazla olduğu durumları içerir. İlaç firmalarının Ar-Ge çalışmalarıyla yeni ürün veya teknolojiler geliştirmesi, hem firmanın kârını artırır hem de toplum ve sağlık sektörü için önemli faydalar sağlar. iii) **Talep Kaynaklı Negatif Dışsallıklar:** Tüketim sırasında marjinal sosyal faydanın, marjinal özel faydadan daha düşük olduğu durumları tanımlar. Örneğin, sigara içen bireylerin çevresindekilere zarar vermesi, bu tür bir negatif dışsallığa örnektir. iv) **Talep Kaynaklı Pozitif Dışsallıklar:** Tüketim sırasında marjinal sosyal faydanın, marjinal özel faydadan daha yüksek olduğu durumları ifade eder (Ay, 2019:69). Sağlık hizmetleri bağlamında, aşılama programları talep kaynaklı pozitif dışsallıklara örnek teşkil eder. Aşılar, yalnızca bireyi korumakla kalmaz, aynı zamanda toplumun genel sağlığını da iyileştirerek daha geniş sosyal faydalar yarattığı söylenebilmektedir (Dewar, 2010: 76). Sağlık hizmetlerinde dışsallık, hem arz hem de talep tarafında hem negatif hem de pozitif etkiler yaratabilmektedir ve bu durumun sağlık ekonomisinin önemli bir yönünü oluşturduğu söylenebilmektedir.

1.3.3. Erdemli Hizmet

Erdemli mallar, serbest piyasa tarafından üretilen özel mallara benzer, ancak topluma sağladıkları fayda ve toplumsal refahı artırma potansiyeliyle öne çıkar (Ay, 2019: 81). Sağlık hizmetleri açısından bakıldığında, zorunlu sağlık sigortası bu mallar arasında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Zorunlu

sağlık sigortası, bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminde yaşanan ödeme güçlüğü veya aniden ortaya çıkan sağlık ihtiyaçlarının yol açtığı düzensiz talep gibi sorunlara karşı devreye giren, kamu tarafından sunulan bir çözüm olduğu düşünülmektedir. Bu sistem, sağlık hizmetlerinden faydalanamayan bireyler için erdemli bir çözüm sunmaktadır (Saraçoğlu ve Öztürk, 2017: 298). Dolayısıyla, erdemli malların toplum genelinde sağladığı faydalar nedeniyle kamu müdahalesini gerektiren ve toplumsal refahı arttırmaya katkı sağlayan mal ve hizmetlerden biri olduğu söylenebilmektedir.

1.3.4. Kamu Müdahalesinin Gerekliliği

Kamunun sağlık sektöründeki müdahaleleri, genellikle sağlık hizmetlerinin üretim aşamasında gerçekleşmektedir. Sağlık hizmetlerine müdahale etmenin çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepler, toplumun sağlık düzeyini iyileştirmek, erişimi artırmak ve sağlık hizmetlerinin kalitesini denetlemek gibi çeşitli faktörleri içermektedir (Musgrove, 1996: 2-3). Bunlar; i) Sağlık hizmetlerinin sağlanması ve iyileştirilmesi, yalnızca bireyler için değil, aynı zamanda bu bireylerden oluşan toplumlar için de büyük bir öneme sahiptir. ii) Sağlık hizmetlerine olan talebin belirsizliği, kamunun sağlık hizmetlerini sunma sorumluluğunu üstlenmesine neden olmaktadır. iii) Özel sektörün sağlık hizmetleri talebine yeterli yanıt verememesi ve ticari amaçlarla hareket eden özel sağlık kuruluşlarının, belirli bölgelerde sağlık hizmetlerini ya hiç sunamaması ya da eksik sunması, bu hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. iv) Sağlık hizmetlerinin bölünmezlik özelliği nedeniyle, çeşitli hastalıklarla mücadele, ülke çapında belirlenen sağlık politikaları doğrultusunda yürütülmesi gerekmektedir. Son olarak ise Sağlık hizmetlerinin piyasa büyüklüğü nedeniyle devletin bu alanda aktif bir rol üstlenmesinin önemli bir etken teşkil ettiği söylenebilmektedir.

1.3.5. Belirsizlik

Sağlık hizmetlerindeki belirsizlik, genellikle tam bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu belirsizlik iki ana şekilde ortaya çıkabilmektedir. İlk olarak, kişilerin sağlık hizmetlerine ne zaman, ne kadar ve nerede ihtiyaç duyacakları önceden belirlenemez. Başka bir deyişle, sağlık hizmetlerine olan talebin tahmin edilememesi bu belirsizliği yaratmaktadır (Yıldırım, 1999: 5). Bir diğer belirsizlik ise sağlık hizmetlerinin sunumu sırasında tedavi yöntemlerinin ne kadar etkili olacağını kesin olarak bilinmemesidir. Bazı hastalıkların iyileşme süreleri belirli olsa da, bu süreç kişinin özelliklerine göre farklılık gösterdiği için tam bir tahmin yapmak mümkün olmamaktadır (Çalışkan, 2008: 41). Dolayısıyla, sağlık hizmetlerindeki belirsizliğin, hem

talebin öngörülemezliği hem de tedavi yöntemlerinin etkinliğinin kesin olarak bilinmemesi nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilmektedir.

1.3.6. Asimetrik Bilgi

Sağlık hizmetleri piyasasında, hasta ile sağlık hizmeti sağlayıcısı olan doktor arasında asimetrik bilgi problemi sıklıkla karşılaşılan durumlardan birini oluşturmaktadır. Bu durum, bireylerin sağlık sorunları ve bu sorunların nasıl çözüleceği konusunda doktorla arasında bilgi düzeylerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Şenatalar, 2003: 27). Hasta, hekime başvurma fikrini kendi inisiyatifi doğrultusunda almasına rağmen, sağlık durumu hakkında sınırlı bilgiye sahiptir. Bu nedenle doktor, hastalığın tedavi edilmesi için uygun tedavi yöntemini ve tedavi miktarını belirlemektedir. Asimetrik bilgi durumunda, doktor hem sağlık hizmetini üreten hem de bu hizmete olan talebi belirleyen bir konuma sahiptir (Yıldırım, 1999: 5). Bir başka ifadeyle, sağlık hizmetlerinde asimetrik bilgi, hasta ile doktor arasındaki bilgi farklılıklarından kaynaklanmakta ve doktorun tedavi sürecinde hem karar verici hem de hizmet sağlayıcı rolünü üstlenmesine yol açtığı görülmektedir.

1.3.7. İkame Edilememesi

Herhangi bir mal veya hizmetin değeri arttığında, tüketiciler genellikle daha ucuz alternatiflerle ikame yapma eğiliminde olurlar. Ancak sağlık hizmetleri için bu durum geçerli değildir; sağlık hizmetleri, ikame edilebilecek başka bir mal veya hizmet ile değiştirilemez özelliğe sahiptir. Yani, sağlık hizmetlerinin yerine geçebilecek alternatif bir ürün veya hizmet bulunmamaktadır (Saraçoğlu ve Öztürk, 2017: 301). Dolayısıyla sağlık hizmetleri, ikame edilemez özellikleri nedeniyle, tüketicilerin daha ucuz alternatiflere yönelmesi gibi ikame eğilimlerinin geçerli olmadığı bir mal ve hizmet olarak tanımlanabilir.

1.3.8. Ertelenememesi ve Depolanamaması

Sağlık hizmetlerinin en belirgin özelliklerinden biri, ertelenemez ve depolanamaz olmalarıdır. Diğer birçok mal ve hizmetin aksine, sağlık hizmetlerine talep genellikle acil durumlar veya hastalıklar nedeniyle ortaya çıkmakta ve bu durumlarda talep ertelenememektedir. Bireyler, sağlık hizmetlerine olan ihtiyaçlarını ekonomik sebeplerle erteleme şansına sahip değildirler. Sağlık hizmetlerinin talep anında sunulması gerektiğinden, bu hizmetlerin depolanması mümkün değildir. Bu durum, sağlık kuruluşlarını talebin en yoğun olduğu dönemlere uygun kapasite planlaması yapmaya zorlamaktadır (Saraçoğlu ve Öztürk, 2017: 302). Sağlık hizmetleri, acil durumlar ve hastalıklar nedeniyle ertelenemez ve depolanamaz, bu

da sağlık hizmetlerine olan talebin önceden planlanamayacağı ve sağlık kuruluşlarının kapasite yönetimini zorlaştırdığı bir durum ortaya çıkardığı söylenebilmektedir.

1.4. Sağlık Hizmetlerinin Tasnifi

224 sayılı Sağlık Hizmetleri Kanunu'nun 2. maddesinde, sağlık hizmetleri şu şekilde tanımlanmaktadır: "İnsan sağlığını tehdit eden faktörlerin ortadan kaldırılması ve toplumun bu tehlikelerden korunması, hastaların tedavi edilmesi, bedensel ve ruhsal yeteneklerin kaybı yaşayan bireylerin rehabilite edilmesi amacıyla gerçekleştirilen tıbbi faaliyetler sağlık hizmetidir." Bu tanım doğrultusunda sağlık hizmetleri üç ana başlıkta ele alınmaktadır: Bunlar; koruyucu sağlık hizmetleri, tedavi edici sağlık hizmetleri ve rehabilite edici sağlık hizmetleridir. **Koruyucu sağlık hizmetleri**; bu hizmetler, hastalıkların önlenmesi ve bireylerin sağlıklı kalmalarını sağlamak amacıyla sunulmaktadır. Risklerin azaltılması ve sağlığın korunması için yapılan çalışmaları kapsamaktadır. **Tedavi edici sağlık hizmetleri**; bu hizmetler, sağlık sorunları yaşayan bireylerin tedavi edilmesini ve sağlıklarının iyileştirilmesini amaçlayan faaliyetleri içermektedir. Tedavi, hastalıkların düzeltilmesi ve bireylerin sağlık durumunun eski haline getirilmesi sürecini kapsamaktadır. **Rehabilite edici sağlık hizmetleri** ise; bireylerin kaybettikleri bedensel ve zihinsel yeteneklerini tekrar kazanmalarını hedefleyen hizmetler olarak gösterilebilir. Bu hizmetler, hastalık veya kaza sonucu işlev kaybı yaşayan bireylerin eski fonksiyonlarına geri dönmelerini sağlamak amacıyla sunulmaktadır (İlman, 2020: 20-22). Dolayısıyla bu hizmetler genel olarak insan sağlığını tehdit eden faktörlerin ortadan kaldırılması, toplumun korunması, hastaların tedavi edilmesi ve bireylerin bedensel ve ruhsal yeteneklerinin kaybı durumunda rehabilite edilmesi amacıyla gerçekleştirilen tıbbi faaliyetler olarak değerlendirilebilmektedir.

1.5. Kamunun Sağlık Hizmeti Sunmasının Rasyoneli

Sağlık hizmetlerinin, hem iktisadi açıdan hem de sosyal refah devleti anlayışına dayalı olarak anayasal bir temele oturtulmuş olması, devletin bu hizmeti temin etmelerini gerektirmektedir. Kamunun sağlık hizmetlerinin üretiminde etkin bir rol oynamasının birkaç temel nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler arasında piyasa başarısızlıkları, kamusal mal özelliği taşıyan sağlık hizmetlerinin dışsallık yaratması ve sağlık hizmetlerinin toplumsal fayda sağlaması gibi unsurlar yer almaktadır. Ayrıca, sağlık hakkının bir temel insan hakkı olarak kabul edilmesi ve kamunun sosyal refah sorumluluğu da kamu sağlık hizmetlerinde yer almasının gerekçeleri arasında sayılabilir (Orhaner, 2006: 2-3). Bu bağlamda, devletin sağlık hizmetlerini sağlama sorumluluğu,

piyasa başarısızlıklarını düzelterek toplumun sağlık ihtiyaçlarını karşılamak ve bu hizmetlerin dışsallık ve toplumsal fayda sağlama özellikleriyle toplumsal refahı artırmak amacıyla anayasal ve insani bir zorunluluk haline geldiği ifade edilebilmektedir.

1.6. Kamu Harcaması Olarak Sağlık Kavramı

Sağlık harcamaları, kamu harcamalarının bir bileşeni olarak kabul edilmekte ve bu nedenle kamu harcamaları teorisiyle benzerlik göstermektedir. Kamu, toplumun sağlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sağlık hizmetleri sunar ve bu hizmetlerin sağlanabilmesi için belirli bir finansman ayırır. Türkiye’de bu sağlık harcamaları, Analitik Bütçe Sınıflandırması (ABS) çerçevesinde, sağlık hizmetleri kategorisinde, fonksiyonel sınıflandırmanın yedinci sırasına yerleştirilmiştir.

Tablo 1. Fonksiyonel Sınıflandırma (1.Düzyey)

01	Genel Kamu Hizmetleri
02	Savunma Hizmetleri
03	Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri
04	Ekonomik İşler ve Hizmetler
05	Çevre Koruma Hizmetleri
06	İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri
07	Sağlık Hizmetleri
08	Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri
09	Eğitim Hizmetleri
10	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri

Kaynak: İliman (2020)

Tablo 1 Türkiye’nin Analitik Bütçe Sınıflandırması (ABS) çerçevesinde birinci düzey fonksiyonel sınıflandırmasını göstermektedir. Bu sınıflandırma, toplamda on ana kalemden oluşmaktadır. “07” kodlu harcama düzeyinin sağlık hizmetleri olduğu görülmektedir. Türkiye’de, ABS’ye dayalı fonksiyonel sınıflandırma çerçevesinde ikinci ve üçüncü düzey kodlar, sağlık hizmetlerinin kapsamını belirlemektedir. Bu doğrultuda, kamu sağlık hizmetleri; tıbbi malzemeler, ekipman ve cihazlar, ayakta tedavi hizmetleri, hastane hizmetleri ile toplum sağlığını korumaya yönelik harcamaları kapsamaktadır.

2. Türkiye ve Dünyada Toplam Sağlık Harcamaları

Türkiye'deki sağlık harcamaları, hem cari hem de yatırım harcamalarını içerecek şekilde iki ana kategoriye ayrılmaktadır: genel kamu sağlık harcamaları ve özel sektör sağlık harcamaları. Genel kamu sağlık harcamaları ise merkezi hükümet, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik sağlık harcamaları olarak üç alt gruba ayrılmaktadır (İlman, 2020: 76). Ancak çalışmada özellikle kamu harcamaları kapsamında yer alan sağlık harcamaları ele alındığı için özel sektörün gerçekleştirdiği harcamalar kapsam dışına alınmıştır.

2.1. Türkiye'de Genel Kamu Sağlık Harcamaları

Tablo 2. Reel⁴ Kamu Sağlık Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Oranı

Yıl	Genel Kamu Sağlık Harcamaları (Reel/Milyon TL)	Genel Kamu Sağlık Harcamaları (%) GSYİH
1999	22927	2.8
2000	25201	3
2001	26536	3.4
2002	28787	3.7
2003	31152	3.7
2004	35137	3.7
2005	36425	3.6
2006	41728	3.8
2007	43991	3.9
2008	48632	4.2
2009	50907	4.7
2010	48482	4.2
2011	51262	3.9
2012	50703	3.7
2013	53141	3.7
2014	54092	3.6
2015	56221	3.5
2016	59718	3.6
2017	62722	3.5
2018	62897	3.4
2019	66902	3.63
2020	75251	3.92
2021	89015	3.86
2022	85456	3.08

Kaynak: TÜİK (2020) elde edilen veriler dabilinde hazırlanmıştır.

4 Dünya Bankası 2010 CPI (Tüketici Fiyat Endeksi) Endeksi kullanılarak Türkiye'deki kamu sağlık harcamaları, reel değere çevrilmiştir.

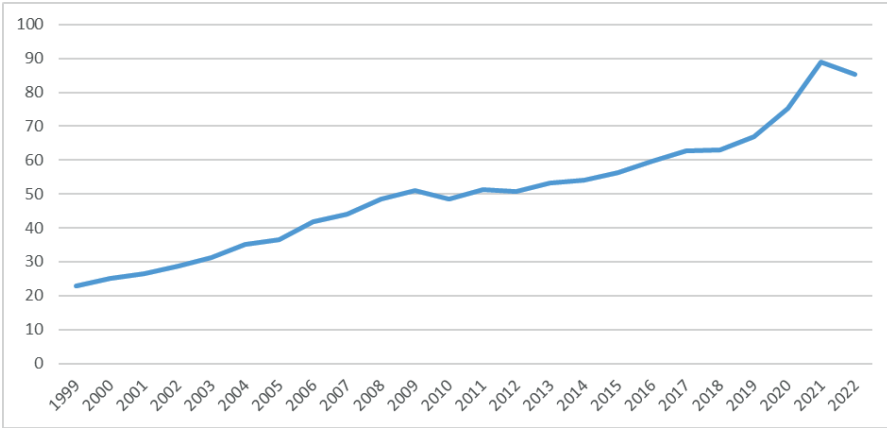
Türkiye'deki toplam sağlık harcamaları, genel kamu sağlık harcamaları ve özel sektör sağlık harcamaları olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Genel kamu sağlık harcamaları, merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumlarının harcamalarını içermektedir. Bu harcamalar, cari sağlık harcamaları ve yatırım harcamaları olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Cari sağlık harcamaları ise hastaneler, evde bakım hizmetleri, ayakta tedavi hizmet sağlayıcıları, tıbbi malzeme temin eden işletmeler, halk sağlığı projeleri, genel sağlık yönetimi ve sağlık sigortası gibi çeşitli kalemlerden oluşmaktadır (İliman, 2020: 81). Ancak, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumlarının gerçekleştirdiği sağlık harcamaları bu çalışmanın sınırları dışında tutulmuş ve detaylı bir şekilde incelenmemiştir. Bu bölümde, 1999-2022 yılları arasında Türkiye'de genel kamu sağlık harcamalarının gelişimi üzerinde durulacaktır.

Tablo 2, Türkiye'de genel kamu sağlık harcamalarının reel değerleri ile bu harcamaların milli gelir içindeki paylarını 1999-2022 döneminde göstermektedir. Buna göre; 1999 yılında Türkiye'de reel kamu sağlık harcamaları 22.9 milyar TL iken 2022 yılında 85.45 milyar TL'ye ulaştığı ve yaklaşık 4 kat artış gösterdiği görülmüştür. 2009 yılında Türkiye'de reel genel kamu sağlık harcamaları 50.9 milyar TL olarak hesaplanmış ve 2014 yılına kadar artışların çok düşük seviyede olduğu görülmüştür. 2014 yılında ise 54.9 milyar TL olarak hesaplanan reel genel kamu sağlık harcamalarının 2019 yılına kadar artarak devam ettiği görülmüştür. 2019 yılında reel genel kamu sağlık harcamaları 66.9 milyar TL iken 2021 yılında en yüksek seviyeye ulaşarak 89 milyar TL'ye ulaşmış ve 2022 yılında ise küçük bir azalış ile 85.45 milyar TL'ye düştüğü gözlenmiştir. Türkiye'de reel genel kamu sağlık harcamalarının milli gelire oranı incelendiğinde 1999 yılında % 2.8 olan oranın 2009 yılında %4,7 olarak hesaplandığı görülmüştür. 2009 yılından 2016 yılına kadar sürekli düşüş trendi izleyen reel genel kamu sağlık harcamalarının milli gelire oranı 2016 yılında düşüşü durdurarak % 3,6 olarak hesaplanmış ancak 2017 ve 2018 yıllarında da düşüş devam ederek 2018 yılında %3,4 olarak hesaplanmıştır. 2019 yılında ise bu oranın %3,63, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında ise sırasıyla %3,92, %3,86 ve %3,08 olduğu gözlenmiştir. Ayrıca verilerdeki azalış ve/veya artışların daha net görülebilmesi adına Grafik 1 ve Grafik 2 çalışmaya dahil edilmiştir.

Tablo 2'deki veriler sosyo-ekonomik açıdan incelendiğinde, 2009 yılında zirveye ulaşan reel genel kamu sağlık harcamalarının milli gelir içindeki oranının zamanla sürekli bir düşüş göstermesinin temel nedeni, 2008 yılında ABD'de başlayıp, ilerleyen yıllarda etkilerini daha da derinleştiren Küresel Finansal Krize bağlamak mümkündür. 2009 yılındaki düşüşün arkasında, 2008 yılının Eylül ayında ABD'de patlak veren kriz yer almaktadır. Türkiye'nin

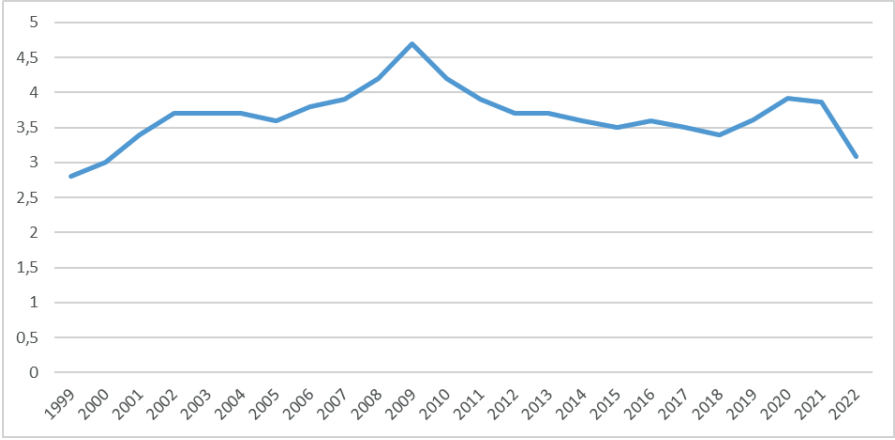
2009 yılı bütçesi, kriz henüz belirginleşmeden önce hazırlandığı için, krizin olumsuz etkileri daha çok 2010 yılı bütçesinde kendini göstermiştir. 2018 ile 2021 yılları arasında artan reel genel kamu sağlık harcamalarının milli gelir içindeki oranındaki yükselişin sebepleri arasında ise, 11 Mart 2020’de DSÖ tarafından pandemi ilan edilmesi ve COVID-19 salgınının ekonomik ve sosyal açıdan dünyada derin etkiler yaratması öne çıkmaktadır. Korona virüs salgını ile dünya çapında ekonomik ve sosyal kapanma yaşanması Türkiye’yi de sağlık harcamaları konusunda artışa gitmeye mecbur bırakmıştır ve böylece kamunun sağlık harcamalarının da milli gelir içindeki payı artış göstermiştir. 2022 yılında ise bu oranın %3,08’e keskin bir düşüş yaşaması da Korona Virüs aşısının etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’de ilk aşılama 14 Ocak 2021 yılında başlamış ve aşının etkisiyle hastalık etkisini kaybetmiş ve reel kamu sağlık harcamalarının milli gelir içindeki oranı da düşmüştür diyebiliriz.

Grafik 1. Reel Genel Kamu Sağlık Harcamaları (Milyon TL) (1999-2022)

Kaynak: TUIK (2024)

Grafik 2. Genel Kamu Sağlık Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (1999-2022)

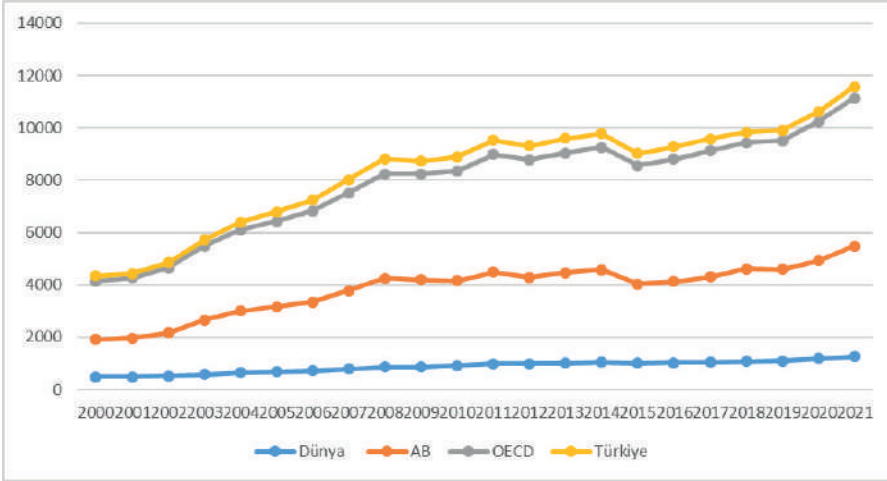
Kaynak: TÜİK (2024)

2.2. Dünya’da Sağlık Harcamaları

Grafik 3’de Dünya, OECD, AB ve Türkiye’de 2000-2021 yılları arasında gerçekleştirilen toplam sağlık harcamalarının kişi başına ABD Doları (USD) cinsinden gösterimi sağlanmıştır. Grafik 3 detaylı bir şekilde yorumlandığında şu ifadeler yer vermek mümkündür. Dünya genelinde kişi başına sağlık harcamalarının 2000–2021 yılları arasında 474 ABD Dolarından 1265 ABD Dolarına çıktığı gözlemlenmiştir. Bu artışların, ekonomik büyüme ve küresel sağlık sistemlerine yapılan yatırımlarla ilişkili olduğu söylenebilir. Özellikle 2020–2021 yıllarında pandeminin tetiklediği sağlık harcamalarındaki keskin artış, küresel sağlık altyapısına yapılan ek harcamaların bir yansıması olarak görülebilir. Bu dönemdeki artış, ülkelerin sağlık sistemlerini güçlendirme ve pandeminin etkilerini hafifletme çabalarını göstermektedir. AB ülkelerinde ise kişi başına düşen sağlık harcamaları, dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. 2000 yılında 1441ABD Doları olan bu harcamalar, 2021 yılında 4215ABD Dolarına ulaşmıştır. Bu durum, AB ülkelerinin sosyal refah kamu anlayışına dayalı olarak sağlık hizmetlerine öncelik vermesiyle açıklanabilir. Ancak, 2008 küresel finansal krizi sonrası bir yavaşlama ve 2015 yılı civarında harcamalarda geçici bir düşüş gözlenmiştir. Bu düşüşün, ekonomik daralmanın sağlık bütçelerine olan etkisini yansıttığı söylenebilir. Ancak kriz sonrası toparlanma hızlı olmuş ve 2020 sonrası pandeminin etkisiyle harcamalarda yeniden güçlü bir artış yaşandığı görülmektedir. OECD ülkelerinde ise AB ülkelerine paralel bir seyir izlemekle birlikte, kişi başına düşen sağlık harcamalarının daha yüksek seviyelerde olduğu

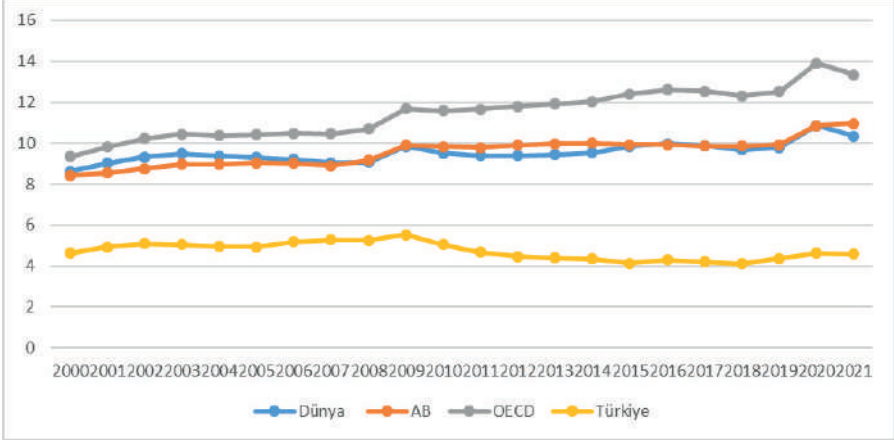
görülmektedir. 2000 yılında 2223 ABD Doları olan bu harcamalar, 2021 yılında 5653 ABD Dolarına kadar yükselmiştir. Bu durum, OECD ülkelerinin yüksek gelir düzeyleri ve gelişmiş sağlık altyapılarıyla ilişkilendirilebilir. OECD ülkelerinin 2020 ve 2021 yıllarındaki hızlı artışı, pandeminin bu ülkelerde daha fazla sağlık harcaması gerektirdiğini gösterdiğini söylemek mümkündür. Türkiye, analiz edilen diğer bölgelerle karşılaştırıldığında kişi başına düşen sağlık harcamaları açısından oldukça düşük seviyelerde yer almaktadır. 2001 yılında 153 ABD Doları ile en düşük seviyeyi gören sağlık harcamaları, 2015 yılında 552 ABD Doları ile zirve yapmıştır. Ancak, 2015 sonrası dönem özellikle dikkat çekicidir. Bu dönemde harcamalarda belirgin bir düşüş yaşanmış ve 2018 yılında 388 ABD Doları seviyesine gerilemiştir. 2015 sonrası düşüş, Türkiye'nin ekonomik krizler ve döviz kurlarındaki dalgalanmalardan etkilendiğini gösterdiğini söyleyebiliriz. 2021 yılında görülen toparlanma, pandeminin sağlık sektörüne olan etkisiyle açıklanabilir. Ancak bu toparlanma, Türkiye'nin genel sağlık harcaması seviyesi açısından hala düşük bir noktada olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 3. Türkiye, Dünya, OECD, ve AB Ülkelerinde Kişi Başına Toplam Sağlık Harcaması (ABD Doları)

Kaynak: Dünya Bankası (2024)

Grafik 4. Türkiye, Dünya, OECD ve AB Ülkelerinde Toplam Sağlık Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (%)

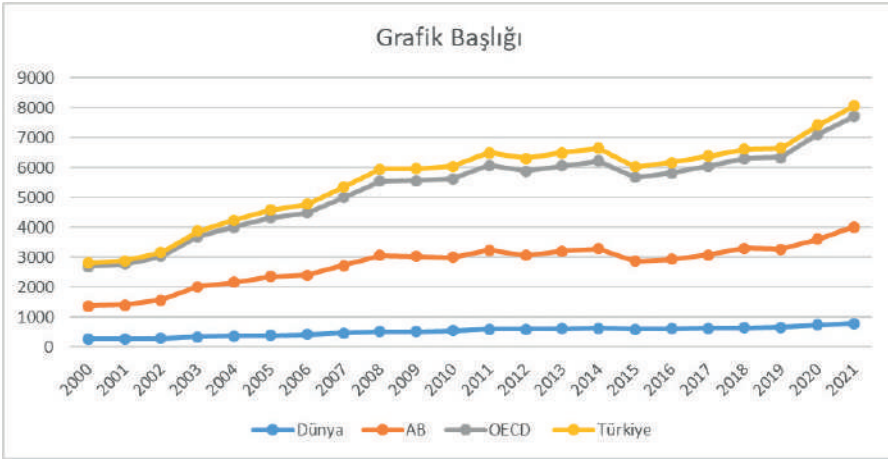

Kaynak: Dünya Bankası (2024)

Grafik 4, 2000-2021 yılları arasında Dünya, OECD, AB ve Türkiye’de toplam sağlık harcamalarının milli gelire oranlarının zaman içindeki değişimlerini sunmaktadır. Grafik 4 detaylı bir şekilde yorumlandığında şu ifadeler yer vermem mümkündür. Dünya genelinde sağlık harcamalarının milli gelir içindeki payı, 2000 yılında % 8,62 iken 2021 yılında % 10.3 seviyesine yükselmiştir. Bu artış, küresel ölçekte sağlık harcamalarındaki artışa paralel bir şekilde, ekonomik büyüklüklerle birlikte daha fazla kaynağın sağlık sektörüne ayrıldığını göstermektedir. 2020 yılı ise dikkat çekici bir yükselme göstererek % 10.86 seviyesine ulaşmış ve pandeminin sağlık sistemlerine yönelik harcamaları artıran etkisini açıkça ortaya koymuştur. Ancak, genel olarak artış yavaş bir şekilde devam etmiş ve % 10 civarında dengelenmiştir. AB ülkelerinde sağlık harcamalarının milli gelir içindeki payı, 2000 yılında % 8.44 iken, 2021 yılında % 10.95 seviyesine yükselmiştir. AB, sağlık harcamalarına daha fazla bütçe ayıran bir bölge olarak dikkat çekmektedir. 2008 küresel finansal krizi sonrası, özellikle 2009’dan sonra %10 seviyelerine yakın seyreden bu oran, 2020 ve 2021 yıllarında pandeminin etkisiyle daha da artmıştır. Bu dönemi, sağlık sektörüne yönelik artan kamu harcamalarının ve kriz sonrası toparlanma çabalarının yansımaları olarak görebiliriz. Ayrıca, AB ülkelerindeki artış oranı, sağlık sistemlerine yapılan yatırımların artmasının yanı sıra, yaşlanan nüfus ve sağlık hizmetlerine olan talebin artmasıyla da ilişkili olduğu söylenebilir. OECD ülkeleri, sağlık harcamalarının milli gelir içindeki payını en yüksek oranlarda tutan bölgelerdir. 2000 yılında % 9.34 olan bu oran, 2021 yılına kadar % 13.35’e yükselmiştir. OECD

ülkeleri, gelişmiş sağlık altyapıları ve yüksek gelir seviyeleriyle bu oranı sürekli olarak artırmışlardır. Özellikle 2020 ve 2021 yıllarında pandemi nedeniyle sağlık harcamalarındaki artış daha belirgin hale gelmiştir. 2020'de % 13.91, 2021'de ise % 13.35 oranıyla en yüksek seviyelere ulaşılmıştır. OECD ülkeleri için sağlık harcamalarındaki bu artış, büyük ölçüde kamunun sağlık hizmetlerine verdiği önemin, pandemi yönetiminden kaynaklı ek maliyetlerin ve yaşlanan nüfusun etkisi olduğu söylenebilir. Türkiye'nin sağlık harcamalarının milli gelir içindeki payı, diğer bölgelerle karşılaştırıldığında daha düşük bir seviyededir. 2000 yılında % 4.62 olan bu oran, 2021 yılında % 4.57'ye gerilemiştir. 2020 yılı, pandeminin etkisiyle % 4.62 seviyelerine yükselmiş olsa da, Türkiye'nin sağlık harcamaları genel olarak milli gelire oranla düşük kaldığı görülmektedir. Türkiye'nin bu düşük oranını, sağlık harcamalarına yapılan yatırımların yetersizliği ve ülkenin ekonomik yapısındaki kırılganlıklara bağlamak mümkündür. 2000–2021 döneminde Türkiye'deki oran, dünya ve OECD ortalamalarının çok gerisinde kalmış ve sağlık sektörü için ayrılan kaynaklar sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin ekonomik krizler ve döviz kurlarındaki dalgalanmalardan etkilenen bir sağlık harcaması yapısına sahip olduğu söylenebilir.

Grafik 5. Türkiye, Dünya, OECD ve AB Ülkelerinde Kişi Başına Düşen Genel Kamu Sağlık Harcamaları (ABD Doları)

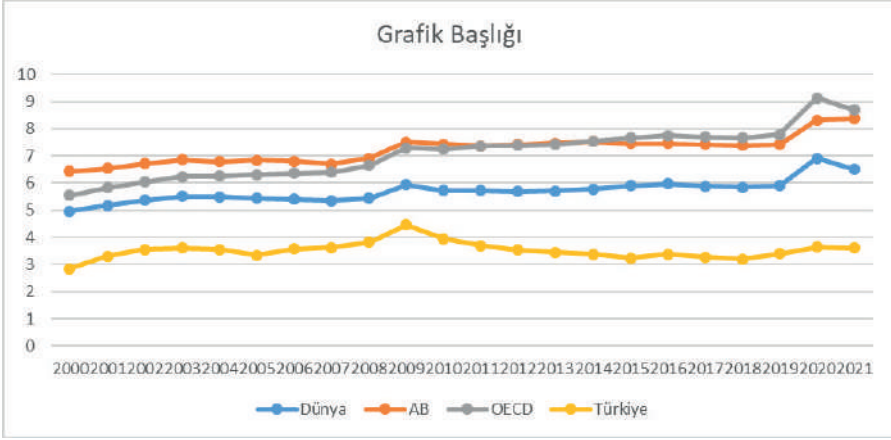

Kaynak: Dünya Bankası (2024)

Grafik 5, 2000-2021 yılları arasında Dünya, OECD, AB ve Türkiye'de kişi başına düşen genel kamu sağlık harcamalarının yıllık değişimlerini sergilemektedir. Grafik 5 detaylı bir şekilde yorumlandığında şu ifadelerle yer vermem mümkündür. Dünya genelinde kamu sağlık harcamalarının

kiři başına dūřen ABD Doları cinsinden artışı gözlemlenmektedir. 2000 yılında 273 ABD Doları olan bu rakam, 2021 yılına gelindiğinde 796 ABD Dolarına yükselmiştir. Bu artış, küresel sağlık sistemlerinin güçlendirilmesine yönelik artan harcamaları ve özellikle sağlık hizmetlerine olan talebin küresel ölçekte arttığını göstermektedir. 2020 yılında 750 ABD Doları ile belirgin bir artış yaşanmış olup, pandemi nedeniyle kamunun sağlık sektörüne yaptığı yatırımların yükseldiği söylenebilir. 2021 yılında ise bu oran daha da artmış ve küresel sağlık harcamalarındaki artış trendi devam etmiştir. AB ülkelerinde kamu sağlık harcamalarının kiři başına dūřen payı, 2000-2021 yılları arasında düzenli bir artış göstermiştir. 2000 yılında 1099 USD olan bu değer, 2021’de 3224 ABD Dolarına ulaşmıştır. Bu artış, AB’nin sağlık sistemine yaptığı yatırımların arttığını ve sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğinin iyileştirildiğini yansıtmaktadır. 2008 yılındaki finansal kriz sonrası, sağlık harcamalarındaki artış hız kazanmış ve 2020 yılı itibariyle 2862 ABD Dolarına çıkmıştır. Pandemi sonrası 2021’de bu rakam daha da artmış ve AB ülkelerinin sağlık harcamalarına yönelik kamu finansmanının arttığı gözlemlenmiştir. OECD ülkeleri, sağlık harcamalarını kiři başına yüksek oranda artırmış ve 2021 yılı itibariyle 3691 ABD Doları seviyesine ulaşmıştır. 2000 yılında 1320 ABD Doları olan kamu sağlık harcamalarının kiři başına dūřen oranı, özellikle 2010’dan sonra güçlü bir artış göstermiştir. OECD ülkeleri, gelişmiş sağlık altyapıları ve sağlık politikalarındaki yüksek yatırımlarla, kiři başına sağlık harcamalarını artırma konusunda öncülük etmiştir. 2020 yılı ve sonrasında, pandeminin sağlık sektörüne olan etkisiyle birlikte kamu sağlık harcamalarının artışı daha da hızlanmış ve bu artış, 2021 yılında zirveye ulaşmıştır. Türkiye’de kiři başına kamu sağlık harcamaları, 2000-2021 yılları arasında gözle görülür bir artış göstermiştir, ancak OECD ve AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında daha düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. 2000 yılında 123 ABD Doları olan bu değer, 2021 yılında 348 ABD Dolarına yükselmiştir. Türkiye’deki artış, sağlık harcamalarındaki kamu katkılarının artırılmaya çalışıldığı ancak hâlâ daha düşük seviyelerde kaldığı bir durumu yansıtmaktadır. 2008 sonrası artışlar, özellikle devletin sağlık sistemine yaptığı katkıların arttığı bir dönemi işaret etse de, Türkiye’nin bu artışı diğer gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında sınırlı kalmıştır. 2020 yılındaki pandemi dönemi de dahil olmak üzere, Türkiye’nin sağlık harcamaları kiři başına düşük kalmış, sağlık altyapısının güçlendirilmesi için daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulduğu açık bir şekilde görülmüştür.

Grafik 6. Türkiye, Dünya, OECD ve AB Ülkelerinde Genel Kamu Sağlık Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası (2024)

Grafik 6, 2000-2021 yılları arasında Dünya, OECD, AB ve Türkiye'deki genel kamu sağlık harcamalarının milli gelire oranlarının zaman içindeki değişimini analiz etmektedir. Grafik 6 detaylı bir şekilde yorumlandığında şu ifadelere yer vermem mümkündür. Dünya genelinde 2000-2021 yılları arasında genel kamu sağlık harcamalarının milli gelire oranı belirgin bir artış göstermiştir. 2000 yılında % 4,96 iken, 2021 yılına gelindiğinde % 6,5 seviyesine çıkmıştır. Bu artış, dünya genelinde sağlık harcamalarına yapılan yatırımların giderek daha önemli hale geldiğini ve sağlık sektörüne ayrılan payın arttığını göstermektedir. Özellikle 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle sağlık harcamalarında büyük bir artış gözlemlenmiştir. AB ülkelerinde ise genel olarak bu oran yüksek seviyelerde kalmıştır ve yıllık olarak oldukça istikrarlı bir artış göstermiştir. 2000 yılında % 6,44 olan oran, 2021 yılı itibarıyla % 8,37'ye yükselmiştir. Bu artış, AB ülkelerinin sağlık sektörüne olan bağlılıklarının arttığını ve sosyal kamu anlayışının sağlık alanında daha fazla kaynak tahsis edilmesine yol açtığını gösteriyor diyebiliriz. AB ülkelerinin, özellikle yaşlanan nüfus ve artan sağlık ihtiyaçları ile başa çıkmak için sağlık harcamalarını artırmayı sürdürdüğü söylenebilir. OECD ülkelerinde ise; 2000 yılında % 5,55 olan oran, 2021 yılında % 8,7'ye yükselmiştir. OECD ülkeleri, gelişmiş ekonomileri ve güçlü sosyal kamu sistemleri sayesinde sağlık harcamalarına yüksek oranda bütçe ayırmayı sürdürmüştür. Ayrıca, 2020'deki % 9,14'lük zirve, pandeminin sağlık harcamalarına etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'nin milli geliri içindeki genel kamu sağlık harcamaları oranı 2000'li yıllardan itibaren

genellikle düşük seviyelerde kalmış, ancak zamanla artış göstermiştir. 2000'de % 2,85 olan oran, 2021'de % 3.6'ya yükselmiştir. Türkiye, sağlık harcamalarına artan bir eğilim göstermiş olsa da, AB ve OECD ülkelerinin oldukça gerisinde kalmaktadır. 2009 yılında % 4,45 gibi bir artış gözlemlense de son yıllarda oran daha düşük seviyelerde kalmıştır. Türkiye'deki sağlık harcamalarının milli gelir içindeki payı, özellikle sağlık sisteminin iyileştirilmesi, özel hastanelerin ve kamu hastanelerinin kapasite artırımı gibi adımlarla arttığını söylemek mümkündür.

Genel olarak, ikinci bölümde yapılan incelemeler sonucunda, Türkiye'de 2000-2007 yılları arasında sağlık harcamalarının reel olarak ve milli gelir içindeki payı açısından sürekli bir artış yaşandığı tespit edilmiştir. Bu artışın temel sebebi, 2001 yılında meydana gelen Ekonomik Kriz sonrasında sağlık sektörünün Türkiye için öncelikli alanlardan biri haline gelmesidir. Ancak 2007-2012 yılları arasında sağlık harcamalarında belirgin bir duraklama dönemi gözlemlenmiştir. Bu durum, ABD'de 2008 yılında patlak veren Finansal Kriz'in küresel ölçekte etkilerinin Türkiye'deki ekonomik durumu olumsuz etkilemesiyle açıklanabilir. Krizin etkisiyle, Türkiye'deki ekonomik daralma sağlık harcamaları ve diğer kamu harcamaları üzerinde azalmaya yol açmıştır. 2013-2017 yılları arasında Küresel Finansal Kriz'in etkilerinin geride kalmış olmasına rağmen, Türkiye'de sağlık harcamaları, 1999-2007 yıllarındaki hızlı artış seviyelerine ulaşamadığı görülmektedir. Bunun nedeni, sağlık sistemi ve altyapısındaki gelişmeler, toplumun sağlığa bakış açısındaki değişiklikler ve sağlık ekipmanlarına erişimin kolaylaşması olarak değerlendirilebilir. 2018-2021 yılları arasında Türkiye'de sağlık harcamaları önemli bir artış göstermiştir. Bu dönemde, sağlık sektörüne yapılan yatırımların artırıldığı ve sağlık hizmetlerinin kapsamının genişletildiği gözlemlenmiştir. Türkiye'nin sağlık harcamaları, özellikle pandemi nedeniyle küresel sağlık krizine yanıt olarak hızla artmış, bu da kamunun sağlık hizmetlerine olan bağlılığını ve önceliğini yansıtmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin sağlık harcamalarının milli gelir içindeki payı, gelişmiş ülkelere kıyasla hala düşük seviyelerde kalmaktadır. Bu durum, sağlık harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme ile uyumlu bir şekilde gerçekleşmediğini ve sağlık sektörünün daha fazla yatırım gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Genel olarak, Türkiye'nin sağlık harcamaları, özellikle sağlık altyapısına yapılan yatırımların güçlendirilmesi gerektiğini, ancak bu artışların sürdürülebilir büyüme ve kalkınma için yeterli olmayabileceğini işaret ettiği söylenebilir.

SONUÇ

Sağlık teorisi, sağlığın çeşitli yönlerini anlamaya yönelik bir dizi disiplinlerarası yaklaşımı içermektedir. Sağlık, sadece hastalıkların yokluğu

değil, aynı zamanda bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilik halini de kapsayan geniş bir kavramdır. Sağlık teorisi, sağlığı etkileyen faktörleri, bu faktörlerin etkileşimini ve sağlık hizmetlerinin toplum üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Sağlık teorisinin önemli bir boyutu, sağlık hizmetlerinin üretimidir. Sağlık, bireylerin yaşam tarzı, çevresel faktörler ve sağlık hizmetlerine erişim gibi unsurların bir birleşimi olarak üretilmektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında, sağlık harcamaları, insan sermayesine yapılan bir yatırım olarak görülmektedir. Sağlıklı bireylerin daha verimli çalışacak olması, sağlık harcamalarını uzun vadede azaltır ve ekonomik büyümeye de katkı sağladığı söylenebilir. Ayrıca, sağlık teorisi, sağlık hizmetlerinin kamusal bir iyi olarak kabul edilmesini savunmaktadır. Toplum sağlığı, yalnızca bireylerin sağlığını değil, aynı zamanda tüm toplumun refahını da etkiler. Bu bağlamda, sağlık hizmetlerinin kamu tarafından finanse edilmesi, toplumun genel sağlığının iyileştirilmesi için önemli bir strateji olarak öne çıktığı ifade edilebilir. Dolayısıyla, sağlık teorisi, sağlık harcamalarının yalnızca bir maliyet değil, aynı zamanda toplumsal kalkınma ve refah için önemli bir yatırım olduğunu vurgulamaktadır. Bu teorilerin, sağlık politikalarının şekillendirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmada ayrıca Türkiye'deki sağlık harcamalarının gelişimi de incelenmiş ve Türkiye'deki sağlık harcamalarının zaman içindeki gelişimi, farklı yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin etkisi ve bu harcamaların küresel eğilimlerle nasıl şekillendiği detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Türkiye'nin sağlık harcamalarındaki artış ve duraklamaların sebepleri, ekonomik krizler, sağlık sistemi reformları ve toplumsal değişiklikler bağlamında ele alınarak, sağlık harcamalarının ülke ekonomisi ve kamu harcamaları içindeki payı üzerine önemli çıkarımlar yapılmıştır. Öncelikle, 1999-2007 yılları arasında Türkiye'de sağlık harcamalarının sürekli artış göstermesi, ülkenin sağlık sektörüne verdiği önemin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde özellikle 2001 Ekonomik Krizi sonrası sağlık sektörüne yapılan yatırımların artırılması, Türkiye'de sağlık alanındaki altyapının güçlendirilmesi ve sağlık hizmetlerine erişimin genişletilmesi önemli bir rol oynamıştır. Kriz sonrası sağlık sektörünün öncelikli alanlardan biri haline gelmesi, devletin sağlık harcamalarına daha fazla bütçe ayırmasıyla paralel bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu yıllarda sağlık harcamalarının reel olarak artmasının yanı sıra, milli gelir içindeki payının da yükseldiği görülmüştür. Bu durum, sağlık harcamalarının ülke ekonomisinde önemli bir yer edindiğini ve bu alanda yapılan yatırımların bir kısmının kriz sonrası toparlanma süreciyle birlikte hızlı bir şekilde geri döndüğünü göstermektedir.

Ancak, 2007-2012 yılları arasında sağlık harcamalarında yaşanan durağanlığı, 2008 yılında ABD'de patlak veren Küresel Finansal Kriz'in

etkisiyle açıklamak mümkün olabilmektedir. Bu kriz, dünya genelinde ekonomik daralmaya yol açmış ve gelişmekte olan ülkelerde de benzer şekilde ekonomik küçülme etkisi yaratmıştır. Türkiye de bu krizden etkilenmiş ve sağlık harcamaları gibi kamu harcamalarındaki artışlar duraklama noktasına gelmiştir. 2009 yılında başlayan bu duraklama, hükümetin sağlık harcamalarına ayırdığı bütçede bir azalmaya yol açmış ve sağlık hizmetleri sunumunda bazı kesintilere gidilmiştir. Küresel Finansal Kriz'in, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde sağlık gibi temel kamu hizmetlerine yönelik harcamaları olumsuz etkilemesi, bu dönemde sağlık harcamalarının yükselmesinin aksine düşmesine neden olmuştur.

2013-2017 yılları arasında ise, Küresel Finansal Kriz'in etkilerinin azalmasına rağmen, Türkiye'de sağlık harcamalarındaki artışın 1999-2007 yıllarındaki kadar belirgin olmadığı görülmektedir. Bu dönemde, Türkiye'nin sağlık altyapısında önemli gelişmeler kaydedilmiş ve toplumun sağlığa olan bakış açısındaki değişimlerin, sağlık harcamalarının artış hızını sınırladığı ifade edilebilir. Sağlık sistemi üzerindeki iyileştirmeler, daha verimli ve etkili sağlık hizmetleri sunumunun sağlanması, sağlık ekipmanlarına daha kolay erişim gibi faktörler, sağlık harcamalarının artış hızını yavaşlatmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'de sağlık harcamaları milli gelir içindeki pay açısından hâlâ gelişmiş ülkelere kıyasla düşük seviyelerde kalmaktadır. Türkiye'nin genel kamu sağlık harcamaları milli gelir içindeki payı, OECD, AB ve Dünya ortalamalarının gerisinde kalmakta ve bu durum, Türkiye'nin sağlık sektörüne ayırdığı kaynakların nispeten sınırlı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de sağlık harcamalarındaki artış ve duraklamalar, hem içsel ekonomik koşullara hem de küresel ekonomik gelişmelere paralel bir şekilde şekillenmiştir. 2001 Ekonomik Krizi sonrası sağlık sektörüne yapılan yatırımlar, Türkiye'nin sağlık harcamalarını artırırken, 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında sağlık harcamalarındaki artış durmuş ve hatta bazı yıllarda düşüş yaşandığı gözlenmiştir. Ancak, 2013 yılından itibaren sağlık sistemindeki iyileştirmeler ve altyapı gelişmeleri, Türkiye'nin sağlık harcamalarındaki artış hızını yavaşlatmış, ancak aynı zamanda hizmetlerin kalitesini artırmıştır. 2018-2021 yılları arasında ise Türkiye'nin sağlık harcamaları, özellikle COVID-19 pandemisinin etkisiyle belirgin bir artış göstermiştir. Pandemi süreci, sağlık sistemine olan ihtiyaçları zirveye taşımış ve kamu, sağlık sektörüne yapılan yatırımları hızlandırmıştır. Bu dönemde sağlık harcamalarının milli gelir içindeki payı artış göstermiş, ancak yine de OECD ve AB ülkelerinin gerisinde kalmıştır. Sağlık harcamalarındaki bu artış, sağlık altyapısının güçlendirilmesine yönelik bir tepki olarak görülebilir ve Türkiye'nin sağlık harcamaları, ekonomik büyüme ile uyumlu bir şekilde sürdürülebilir bir artış hedeflemelidir diyebiliriz. Türkiye'nin

sağlık harcamaları, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında hala düşük seviyelerde olsa da, son yıllarda sağlık sektörüne yapılan yatırımların artırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Sağlık harcamaları, yalnızca sağlık hizmetlerinin sunumuyla ilgili değil, aynı zamanda ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasıyla da doğrudan ilişkili bir kavramdır. Bu nedenle, sağlık harcamalarındaki artış hızının daha sürdürülebilir ve dengeli bir şekilde devam etmesi için, sağlık altyapısına daha fazla yatırım yapılması ve sağlık hizmetlerine daha fazla kaynak ayrılması gerekmektedir.

Türkiye'nin sağlık harcamalarındaki gelişimi, sağlık sektöründeki politika değişikliklerinin küresel ekonomik koşulların etkisiyle şekillendiği söylenebilir. Ancak, bu süreçte sağlık harcamalarının daha etkili ve verimli bir şekilde yönetilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde sağlık harcamalarının arttırılması, ülkenin sağlık sisteminin daha güçlü bir temele oturmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akın, C.S. (2007). Sağlık ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye’de Sağlık Sektörü ve Harcamaları. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- Akyol Aytürk, K. (2010). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme ve kalkınma üzerine etkisi: Ortadoğu Anadolu Bölge analizi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Altay, A. (2007). Sağlık Hizmetleri Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Sayıştay Dergisi, 64(1), 33-58.
- Ay, H. (2019). Kamu Maliyesi. (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 6. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ayhan, B. (2004). Türkiye’de Sağlık ve Sağlık Harcamaları: Sakarya Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Barlin, F. (2010). Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkileri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Belmartino, S. (1994). The Role of the State in Health Systems. Social Sciences of Medical. 39(9), 1315-1321.
- Bozkaya, Z.R. (2017). Türkiye’de Yaşlı Bireylerin Cepten Sağlık Harcamaları ve 2050 Yılı İçin Projeksiyon. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çalışkan, Z. (2008). Sağlık Ekonomisi: Kavramsal Bir Yaklaşım. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(2), 179-196.
- Dewar, D.M. (2010). Essentials of Health Economics. United States of America. Jones and Barlett Publishers
- Gök, S. (2012). Sağlık Harcamalarının Türkiye ve Avrupa Birliği Uygulamaları Açısından Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İliman, T. (2020). Türkiye’de Yaşlılığın Merkezi Yönetim Sağlık Harcamalarına Etkisi: İller Bazında Ampirik Bir Analiz. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Jason, W. (2020). Why is healthcare not a public good in economics ?. mytutor.co.uk. 11.07.2018, <https://www.mytutor.co.uk/answers/17315/IB/Economics/Why-ishealthcare-not-a-public-good-in-economics>
- Öztürk, S., Uçan, O. (2017). Türkiye’de Sağlık Harcamalarında Artış Nedenleri: Sağlık Harcamalarında Artış-Büyüme İlişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 22(1), 139-152.

- Saraçoğlu, S., Öztürk, F. (2017). Sağlık Hizmetlerine Yönelik Talebin Belirleyicileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *İş ve Hayat*. 2(4), 293-342.
- Smith, R., MacKellar, L. (2007). Global Public Goods and The Global Health Agenda: Problems, Priorities and Potential. *Globalization and Health*. 3(9), 1-7.
- Şenatalar, B. (2003). Sağlık Ekonomisine Genel Bir Bakış. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 25-30.
- Şener, O. (2006). Kamu Ekonomisi. (8. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- World Bank (1987). Financing Health Services in Developing Countries An Agenda for Reform. <http://documents.worldbank.org/curated/en/468091468137379607/Financing-health-services-in-developing-countries-an-agenda-for-reform>
- Yıldırım, H.H. (1999). Piyasa Sağlık Bakımı ve Piyasa Başarısızlıkları. *Amme İdare Dergisi*. 32(1), 1-11.
- Yılmaz, V., Yentürk, N. (2015). Türkiye’de Sağlık Harcamalarına Tarihsel Bir Bakış. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi. 25 Nisan 2018 tarihinde <http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/11/08/saglikHarcamalari.pdf> adresinden alınmıştır.

Sosyal Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Rollerini¹

Erdoğan Teyyare²

Emrah Özkan³

Özet

Ekonomi politikalarının en önemli hedeflerinden birisi de toplum refahını en üst seviyeye çıkarmaktır. Bu amaçla birçok teori ortaya konulmuştur. Sosyal refah devleti anlayışı da benzer amaçlarla toplum refahını artırma amacıyla ortaya çıkmış bir akımdır. Sosyal refah devleti anlayışı, ortaya ilk çıktığı andan beri, toplumdaki eksikliklerin giderilmesi ve toplum içindeki eşitliğin sağlanması gibi amaçlarla meydana gelmiş bir olgudur. Devletlerin bu anlayış kapsamında yapmış olduğu harcamalar, sosyal refah harcamalarıdır. Bu harcamalarla devlet, özellikle ekonomik açıdan, piyasaya müdahalelerde bulunarak toplum içerisindeki ekonomik ve sosyal açıdan eşitsizlikleri gidermeyi hedeflemektedir. Devletin ekonomik olarak yapmış olduğu müdahalelere baktığımızda, karşımıza Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) çıkmaktadır. KİT’ler, toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretiminde, ülke ekonomisinde istikrarı sağlamada ve gelir eşitsizliğini azaltmada etkili olmasından dolayı önemli yere sahiptirler. Çalışmada sosyal refah devleti anlayışı çerçevesinde KİT’lerin rolü araştırılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de 1970-2022 yılları arasında GSYİH, istihdam, üretim ve yatırım içerisindeki KİT’lerin payları istatistikî veriler derlenerek yorumlanmıştır. KİT’lerin sosyal refah göstergeleri içerisindeki payının incelenen dönemde giderek azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna sebep olarak piyasa ekonomisinin belirli bir olgunluğa ve büyüklüğe ulaştığı buna bağlı olarak da GSYİH, üretim, yatırım, istihdam düzeylerinin de önemli artış

- 1 Bu çalışma, “Sosyal Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Geçmişten Günümüze Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Rollerini” adlı tamamlanmış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.
- 2 Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, erdoganteyyare@ibu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1032-5549
- 3 Maliye Bilim Uzmanı, emrahozkan2203@hotmail.com, ORCID: 0009-0007-0553-6604.

kaydettiği ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar KİT’lerin azalan rolüne rağmen birçok stratejik alanda faaliyette bulunması, hala ekonomik aktivitelerde yön belirleyici bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerekçelerle daha etkin ve verimli bir işletme anlayışının benimsenmesi ile KİT’lerin büyümeye, ekonomik istikrara ve gelir eşitsizliklerine gerek kişisel gerekse bölgesel düzeyde katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Giriş

Sosyal refah devleti anlayışı, toplumu oluşturan bireylerin sosyal refahını en yüksek seviyeye getirmek için, devletin piyasaya aktif bir şekilde müdahale ettiği bir devlet anlayışıdır. Dünya tarihinde, toplumların refah ölçütleri, zaman içerisinde ve toplumdan topluma sürekli değişim göstermiştir. Bu durumun ana sebeplerinden bazıları, dünyayı derinden etkileyen savaş ve büyük çaplı doğal afetler gibi kriz dönemleridir. Bu dönemlerde, toplumların ihtiyaçları oldukça kısıtlı hale gelmekte ve yalnızca hayatta kalma, barınma, giyinme ve beslenme gibi temel gereksinimlere dönüşmektedir. Ancak; barış, huzur ve güvenliğin olduğu ortamlarda, bu ihtiyaçlara ek olarak, sosyal ve ekonomik açıdan toplum eşitliği, toplumsal kalkınma vb. gibi olgulara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun asıl sebepleri ise, yüzyıllar içerisinde değişen fikirler, akımlar ve teknolojidir. Burada, değişen düşüncelerle birlikte, toplum içerisindeki eşitliğin sağlanması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Özellikle ekonomik açıdan eşitliğin sağlanması için devlet, toplum içerisindeki eşitsizliklere müdahale ederken, piyasaya müdahalede bulunmaktadır. Devletin ekonomik olarak yapmış olduğu müdahalelere baktığımızda, karşımıza piyasa müdahaleleri ve KİT’ler çıkmaktadır. KİT’ler, toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretiminde, ülke ekonomisinde dengeyi sağlamada ve gelir eşitsizliğini azaltmada etkili olmasından dolayı önemli yere sahiptirler.

Çalışmada, öncelikle sosyal refah devleti kavramı teorik olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda, öncelikle refah kavramı ve sosyal refahın tanımı yapılmıştır. Sonrasında sosyal refah devleti anlayışına yönelik yaklaşımlar ve kriterler ele alınmıştır. Devamında, kamu iktisadi teşebbüsleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda, KİT’lerin tanımı, kuruluş nedenleri ve hedeflerinden bahsedilmiştir. Son olarak ise, KİT’lerin sosyal refah göstergeleri içerisindeki payının saptanması amacıyla KİT’lerin 1970-2022 yılları arasındaki verileri derlenerek yorumlanmıştır. Çalışmamızda genel olarak, ülkemizdeki KİT’lerin, toplumun sosyal refahına katkısı araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında, elde edilen bulgular çerçevesinde, ülkemizdeki KİT’lerin toplumun sosyal refahına katkısı değerlendirilmiştir.

1.Sosyal Refah Devleti Kavramı

Refah kelimesi, köken olarak Arapçadan gelmiş olup Türkçe’de “gönenç” olarak karşılık bulmaktadır. Refah kelimesini Türk Dil Kurumu, “bolluk, rahatlık ve varlık içinde yaşama” olarak ifade etmektedir. Bu tanıma ek olarak refah kavramı, toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin her birinin; beslenme, sağlık, barınma, güvenlik ve eğitim gibi temel ihtiyaçlar başta olmak üzere, bu ihtiyaçların belirli bir seviyede karşılanması olarak karşımıza çıkmaktadır (Türk Dil Kurumu (TDK), <https://sozluk.gov.tr/>).

Ekonomi biliminin literatürüne bakıldığında, refah konusunda en önemli isimlerinden birisi olan Pigou’nun “Refah Ekonomisi” adlı kitabı, refah ekonomisinin kurucu kaynağı olarak nitelendirilir. Pigou, “Refah Ekonomisi” adlı eserinde, refahı iktisadi açıdan ele almış ve şu şekillerde özetlemiştir: “Ekonomik refah, genel anlamda refah kavramının bir alt dalı olarak kabul edilmektedir. Ekonomik refahın ölçülmesi aşamasında, bireylerin satın alma gücü, bir ölçü birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, bireylerin satın alma gücü, refahla doğru orantılıdır. Başka bir husus olarak, bir topluluğun ekonomik refahı, bireylerin elde ettiği tatmin miktarının toplamına eşittir. Bu tatmin duygusu oluşurken, bazı fedakârlıklardan ötürü memnuniyetsizlik duygusu da ortaya çıkabilmektedir. Ekonomik refahın ölçümünde ise, bu haz duygusu ve bu haz duygusunu elde ederken ortaya çıkan memnuniyetsizliklerin arasındaki denge esas alınmaktadır (Pigou, 1920: 13-54).

Sosyal refah, toplumu oluşturan bireylerin karşılaşmış olduğu problemlerin çözülmesi, gündelik yaşantılarındaki eksikliklerin giderilmesini ve sosyal açıdan dezavantajlı durumların en aza indirilmesini içermektedir. Ayrıca, toplumdaki bireylerin yaşam standartlarının artırılması, geçim probleminin ortadan kaldırılması ve psikolojik açıdan tatminin sağlanmasını hedeflemektedir. Sosyal refah, mevcut imkânlar dahilinde, toplumu oluşturan bireylerden toplumun bütününe kadar, en yüksek refah seviyesinin sağlanmasını kendine amaç edinmiştir. Toplumun refah seviyesi, toplumu oluşturan bireylerin refahları toplamı olarak nitelendirilmektedir. Sosyal refah, gelirleri artan bireylerin yanı sıra fayda ve mutluluk düzeylerindeki artışın tamamını kapsamaktadır (Özcan, 2009: 6).

Sosyal refah devletinin resmi olarak ilk uygulaması İngiltere’deki 1601 yılında uygulanmış olan “1601 Elizabeth Yoksulluk Kanunu” ve devamında yasalaştırılan diğer fakirlik kanunları olarak bilinmektedir. Sosyal refah devleti kavramının ilk olarak bahsedildiği eser, 1941 yılında Başpiskopos Temple’ın “Citizen and Churchman” adlı eseri olarak bilinmektedir. Sosyal refah devleti kavramının, günümüzdeki şeklini almasındaki en önemli basamaklardan

birisi “Beveridge Raporu”dur. ⁴ Sonraki aşamada, “Beveridge Raporu” nun daha çok duyulmasıyla birlikte, İngiltere’deki eğitim hizmetlerinde bazı düzenlemeler gerçekleşmiş ve ayrıca diğer ülkelere de sosyal güvenlik açısından öncülük etmiştir (Özdemir, 2007:16).

Refah devletinin ortaya çıkışını ve gelişim evrelerini dört döneme ayırarak olursak, ilk dönem, 1880’den önceki sanayi devrimi öncesi dönemini kapsamaktadır. İkinci dönem, sanayi devrimi sonrası sanayileşme dönemidir. Üçüncü dönem, refah devletinin altın çağı olarak nitelendirilen plânlı kalkınma dönemdir. Son olarak dördüncü dönemde ise, refah devletinde bazı köklü değişikliklerin gerektiği ve ayrıca refah devletinin buhran içinde olduğu dönemdir (Ersöz, 2011: 121).

2. Sosyal Refah Yaklaşımları

Sosyal refaha yönelik literatürde “Faydacı Ahlak Yaklaşımı” ve “Rawls Yaklaşımı” olarak iki tane yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımların amacı, sosyal refahın nasıl artırılacağını açıklamakla birlikte, elde edilirken hangi faktörlerin hesaplanması gerektiğini de sorgular.

2.1. Faydacı Ahlak Yaklaşımı

Bu yaklaşımın kökenini oluşturulmasındaki en büyük pay “Jeremy Bentham”’a aittir. Bentham’a göre ahlak, memnuniyet duygusuyla ilişkilidir ve evrensel bir durumdur. Ayrıca, acı iyi bir şey değildir. İnsan acıdan uzaklaşmalı ve haz duygusuna ulaşmalıdır. Bu iki duygu başka bir görev ya da mana içermemektedir. Olması gereken şey, toplumun büyük kısmının haz duygusu içerisinde olmasıdır (Aktan, 2009: 23). İnsanın elde ettiği haz duygusu ya da acı duygusu, insanoğlunun yapması veya yapmaması gerektiği şeyin ne olduğunun temelini oluşturmaktadır. Buna göre, insanın yapacağı her işin özünde bir sebep ve sonuç bulunmakla birlikte, konuşulan bütün sözler ve zihindeki bütün düşüncelerin temelinde de bu bakış açısı yatmaktadır. Burada bahsettiğimiz fayda ilkesinin çatısı, bireyin mutluluk duygusundaki artış ve azalıştan oluşmaktadır. Bununla birlikte, bu mutluluğun artışı veya azalışındaki her türlü fiil ve tavırlardan meydana gelmektedir. Burada, yalnızca bireylerin tavır ve fiillerinden bahsedilmemektedir. Ayrıca, devletlerin ve hükümetlerin de davranışları kastedilmektedir. Yani toplum faydasıyla birlikte çıkarları da gözetilmektedir (Bentham, 2017: 17-18).

4 Sosyal güvenlik uygulamalarının günümüzdeki haline gelmesindeki büyük rol oynamış olan ve 1942 yılında yazılan Beveridge Raporu sayesinde, “sosyal refah devleti” terimi, literatürde daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Birçok ülke, sosyal güvenlik kanunlarını bu altyapıya göre oluşturmuştur.

Teorinin çatısı, ahlak konusuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Faydanın verimli bir koşullarda sağlanabilmesi için toplumu oluşturan bireylerin faydasında da artışla birlikte, sosyal faydanın yükselmesi hedeflenmiştir. Toplumu oluşturan bireylerin haz duygusu ve rahatlığının toplamı, bütün toplumun refahının seviyesi olarak nitelendirilmektedir (Karabulut, 2021: 23). Bu maddeyi formüle ettiğimiz zaman karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:

W: Toplam Refah,

U: Fayda,

$U_1, U_2, U_3, \dots, U_n$ gibi değerler ise farklı kişilerin faydalarını ifade edecektir.

Bu formülün gösterimi $W=U(U_1, U_2, U_3, \dots, U_n)$ şeklindedir.

2.2. Rawls Yaklaşımı

Rawls'a göre, toplumdaki bir kişinin refahının ve beklentilerinin artmasıyla birlikte, diğer bir kişinin refahında ve beklentilerinde herhangi bir düşüşün yaşanmaması gerekmektedir. Eğer bu durum yaşanırsa, adaletin bütün toplumdaki üyelere ulaşması şartı ihlal edilmiş olmaktadır. Yapısal olarak bir kişinin refahı ve beklentileri artarken bir diğer kişinin de refahı ve beklentileri artması gerekir (Rawls, 1999: 61). Rawls'ın asıl amacı toplumsal altyapıyı geliştirmek ve bu gelişim aşamasında uyulması gereken kuralları bir bütün halinde bireylerin refahını maksimize etmek için sunmaktır. Bu altyapının en temel unsuruysa adalettir. Bundan dolayı adalet konusunda herhangi bir ödün verilmemesi gerekmektedir. Adil olmayan duruma adil olarak cevap verilmesi gerekir. Rawls'a göre adalet, toplumsal ve sosyal açıdan sağlanması gerekmektedir (Göktaş, 2019: 35). Ayrıca adalet, iki temel ilke üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar, "fırsat eşitliğinde adalet" ve "eşit temel hak ve özgürlükler" dir. Birinci ilkeye göre, mali ve toplumsal açıdan ortada bulunan herhangi bir eşitsizlik bir an önce ortadan kaldırılmalıdır. Bu konulardaki bütün olanaklar, toplumdaki en güçsüz en dezavantajlı halde bulunanların lehine olacak şekilde çevrilmeli ve eşit fırsatlara sahip koşullara gelene kadar bütün mevki ve kurumlar açık hale getirilmelidir. İkinci ilkeye göre ise, toplumun bütün kesimlerini kapsayan liberal bir sistemin varlığıyla birlikte, bunun en geniş sınırlarda uygulanması şeklindedir (Özdemir, 2007: 76). Rawls'ın yaklaşımını matematiksel olarak gösterecek olursak;

$W = \text{minimum}(U_1, U_2, \dots)$ şeklinde toplumun refah seviyesi, en düşük bireysel refaha sahip olan kişinin refahına eşittir.

Burada ortaya konulması gereken konu, kötü durumda olan bireylerin durumunun daha iyi koşullara yükseltilmesidir. Bu durum gerçekleştiğinde,

toplam sosyal refah artmaktadır. Ayrıca durumu iyi olan kişilerin mevcut durumlarının, herhangi bir düzelme veya artışı, toplam refahı arttırmamaktadır. Asıl önemli olan konu, durumu kötü olan bireylerdeki iyileşmelerdir. Bu mevzu, “cehalet perdesi” olarak nitelendirilmektedir. Bunun sebebi ise, insanlar ilerleyen dönemlerde nasıl bir pozisyonda olacaklarını kestiremediklerinden, kötü durumda olmaları riskine karşı, toplumdaki en zayıf durumdakilerin iyileştirme ihtiyacı duyduğu belirtilmektedir (Kenanoğlu, 2016: 13).

3. Sosyal Refah Kriterleri

Sosyal refah kriterleri genel olarak Pigou Optimumu, Pareto Optimumu, Kaldor-Hicks’in Telafi Kriteri ve Scitovsky İkili Kriteri olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

3.1. Pigou Optimumu

Pigou, refah ekonomisi başlığı altında en önemli isimdir ve bu konunun temelini atmakla birlikte öncüsü olarak anılmaktadır. Pigou’ya göre refah ölçümü yani toplumsal refahın ölçümü, bireylerin refahları toplamına denktir. Düşük gelirli bireylerin refahlarında gözle görülür bir artışın olması için, milli hâsılada artış olması gerekmektedir (Karabulut, 2021: 26). Ekonomik refahın bir kısmı doğrudan ya da dolaylı yollarla milli gelirle ölçülebilmektedir. Bireyler, maddi durumlarına göre mal ve hizmetlerden yararlanmakla birlikte bu durumdan dolayı tatmin duygusu yaşamaktadırlar. Bireylerin amacı, geir düzeyini ve dolayısıyla ekonomik refahlarını arttırmaktır (Pigou, 1920: 10).

Pigou’ya göre, refah ekonomisi ikiye ayrılmaktadır ve birinci kısım üretimle ikinci kısım ise dağıtım ile ilgilidir. Birinci kısımda ele alınan önermeler: istihdamın teşvik edilmesi, fiyatların marjinal maliyete yakın seyretmesi hatta aynı olması gibi konulardır. Burada, bireyler her zaman daha fazlasını daha azına tercih etmektedir ve bireyler hizmetler hakkında tam bilgilidir. İkinci kısımda ise, iktisatçılar, siyasi amaçlar gerçekleştirilirken diğer alternatiflerdeki farklı avantajları da göz önünde bulundurmak zorundadır. Çünkü, hangi gelir dağılımı modelinin bireylerin refahını ve dolayısıyla toplumsal refahı maksimum seviyeye getirdiğine ekonomik açıdan karar vermek mümkün değildir. Tatmin açısından, her bireyin kapasitesinin eşit olduğunu varsayarsak, tam bir eşitlik olduğu zaman refah seviyesi maksimumda seyreder. Bu eşitlik bozulduğu anda, eşitliğin olduğu duruma nazaran herkesin daha mutlu olma ihtimali de mümkündür (Kaldor, 1939: 551). Burada Pigou’nun asıl incelemek istediği şey, toplumun bu iki farklı durumdan hangisinin bireylerin tercihi açısından daha çekici olduğudur.

Toplum, bu iki durumdan birisini seçerek refahını arttırıp, refahının üst seviyelere çıkmasını hedefler (Karabulut, 2021: 27).

3.2. Pareto Optimumu

Akımın temsilcisi olan Vilfredo Pareto, hem sosyolog hem de bir bilim insanıdır. Pareto'ya göre, toplumdaki milli gelir dağılımı piramide benzemektedir. Piramidin zirvesi, en yüksek gelirli birkaç aileden oluşmaktadır. Zirveden tabana doğru gelir düzeyleri de aynı orantıda azalmaktadır. Tabanı oluşturan kesim, en düşük gelirli kişilerdir. Kişisel farklılıklardan dolayı gelirin hiçbir zaman düzenli ve eşit dağıtılabilmesi mümkün değildir (Güngör, 2022: 53-54). Pareto'ya göre, en az bir kişinin durumunu daha iyi hale getirirken, en az bir kişinin durumunu kötüleştirmek gerekmiyorsa, o toplumun refah seviyesi en yüksek seviyededir ve piyasa açısından pareto optimumu gerçekleşmiştir. Ayrıca, bir malın üretimini azaltmadan diğer bir malın üretimini arttıramıyorsa aynı şekilde piyasadaki üretim de Pareto açısından etkin durumdadır (Rawls, 1999: 58). Pareto'nun optimum seviyeye gelmesi için bazı şartlar bulunmaktadır. Bunlar:

1. Ekonominin dışa kapalı olması,
2. Tüketicilerin bilgi açısından eksiksiz olması,
3. Devlet mallarının bulunmaması,
4. Üretimde içsel ekonominin mevcut olmamasıdır.

Bu maddelerin tamamı, Pareto'nun adeta kanunu gibidir. Herhangi birinin eksikliğinde piyasadaki etkinlik ortadan kalkmaktadır (Özcan, 2009: 14).

Pareto'nun amacı, piyasayı kullanarak toplumsal ve bireysel refahın maksimize edilmesidir. Pareto'nun, optimum hedefinin gerçekleşmesi için kaynakların verimli bir şekilde dağılmış olması gerekmektedir. Gelir dağılımında adaletin olma şartı yoktur, gelir adil şekilde dağılmasa bile Pareto optimumu gerçekleşebilmektedir. Bu durumun gerçekleşebilmesi için, yalnızca ekonomik etkinliğin olması yeterlidir. Ayrıca, zenginlerin refahındaki artışla birlikte, yoksulların refahında herhangi bir azalma olmadığında, toplam refahta artış olacağını savunmaktadır (Karabulut, 2021: 28).

3.3. Kaldor-Hicks'in Telafi Kriteri

1939 yılında Nicholas Kaldor tarafından yayınlanan "Welfare Propositions of Economics and Interpersonal Comparisons of Utility" isimli makaleyle ortaya çıkan bu kriter, daha sonrasında aynı senede John Richard Hicks tarafından da desteklenmiştir. Bu kritere göre, bireylerin bir kısmı kazanç

elde ederken diğer bir kısmı zarara uğramaktadır. Kazanç sağlayan bireyler, zarardaki bireylerin zararlarını parasal olarak ödeme ihtimalini göze aldıktan sonra bile kâr durumu devam ediyorsa, sosyal olarak denge mümkün olabilmektedir. Bu kriterde, Pigou ve Pareto gibi toplumdaki bireylerin hepsinde bir kazancın olması söz konusu değildir (Işıtır, 2022: 29). Kaldor, çiftçileri korumak amacıyla çıkarılmış olan tahıl yasalarının yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte, bu konuyu ele almış ve şöyle dile getirmiştir: Bu yasanın kaldırılmasının etkileri iki maddeyle özetlenebilmektedir. Birinci olarak, tahıl fiyatında ani bir düşüş yaşanmasıyla birlikte, ortadaki aynı gelir daha yüksek bir reel geliri temsil etmektedir. İkinci olarak, gelir dağılımında adaletsizlikler ortaya çıkar ve toprak sahibi olan bireylerin gelirleri eskiye nazaran düşüş içinde olur. Bununla birlikte, diğer üretici bireylerin gelirinde yükselme meydana gelir. Toplumu oluşturan bireyler içindeki bu gelir değişikliği, bazı kesimdekilerin gelirleri düşerken bazılarının yükseldiği için, gelir dağılımında herhangi bir adaletsizliğin olmadığını göstermektedir. Gelir elde eden bireylerin, gelir kaybeden bireylere, ortada oluşabilecek herhangi bir refah kaybını önlemek için parasal yardım yapması gerekmektedir. Burada devlete düşen görev, gelir dağılımında adaleti sağlamakla birlikte, geliri düşen toprak sahiplerinin zararlarını tazmin etmektir. Bu tazminatı da geliri artan kesimden kesilecek olan vergiyle finanse etmelidir. Bu şekilde, toplumdaki her bir birey aynı şekilde eskisi gibi finansal açıdan iyi duruma gelir (Kaldor, 1939:550-551).

3.4. Scitovsky İkili Kriteri

“Tibor Scitovsky”nin 1941 yılında Kaldor ve Hicks’in düşünce yapılarından yola çıkarak ortaya çıkardığı kriter olarak literatürde yerine almıştır. Scitovsky açısından, bu kriterlerin dinamikleri oluşturulurken, diğer refah kriterlerine baktığımızda aralarında çelişki olduğu görülmektedir. Buna göre, mevcut bir Pareto optimumu bulunan toplumda, iktisat politikaları değişikliği nedeniyle başka bir Pareto optimum dengesine geçildiğini varsayalım. Bu durumda, refah artışının söz konusu olabilmesi için, refahı artan kesimdekilerin elde ettiği artışın, refahı azalan kesimdekilerin elde ettiği azalmadan fazla olması asla yeterli değildir. Bu kritere ilave bazı etmenler de söz konusu olmak zorundadır. Bunlar:

1. İktisat politikası değişikliğinin gerçekleşmesi için, refahı artan kesimdeki kişilerin, refahı azalan kesimdeki kişileri ikna etmesiyle gerçekleşmesi,
2. Refahı azalan kesimdekilerin, refahı artan kesimdekileri, politika değişikliğinin gerçekleşmemesi konusunda ikna edememesi

gerekmektedir. Scitovsky'ye göre sosyal refah artışı için, bu iki kriterin bir arada olması gerektiğinden dolayı, bu kriterlere "İkili Kriter" ismi konulmuştur (Güney, 2013: 93).

4. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Sosyal Refah

Sosyal refahın artırılmasında kamu kesimine önemli rol düşmektedir. Devletler ekonomik aktivitelere katılarak toplum refahına katkı sağlamaktadır. Devletlerin ekonomik aktivitelere katılma araçlarından bir tanesi geçmişten bu yana Kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) olmaktadır. KİT'ler; kamuya ait bir mal ya da çoğunluk hissesi kamuya ait olan teşebbüslerin ya da toplumun herhangi bir kesimine ait açıklanması mümkün olmayan kurumların bütününden oluşmaktadır (Aysan ve Özmen, 1981:168). Kamu sektörü, ekonomiye müdahale yaparken, üretime katılma içgüdüleriyle hareket ederek, açıkça belirtmek gerekirse işletmecilik yapmak durumunda kalmıştır. Eski dönemlerde devletin görevleri; adaleti sağlamak, ülke içindeki ve dışındaki güvenliğin sağlanması vb. şeklindeyken, ilerleyen zamanlarda devlet, ekonomik ve sosyal yaşantıya müdahale etmek durumunda kalmıştır. Buna göre KİT'ler, sosyal refah devleti anlayışının uygulanması açısından da oldukça önem arz etmektedir. Çünkü, devletin ekonomiye ve sosyal hayata müdahalesini kolaylaştıran önemli kurumlardır.

KİT'lerin temelde ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere üç amaç ile kurulmaktadır. Ekonomik nedenler genel olarak büyüme, kalkınma ve ekonomik istikrarın sağlanması gibi temel iktisadi hedeflerin kapsamaktadır. Bunlara ek olarak yerel açıdan ekonomiyi ileştirmeler, kamu kesiminin örgütsel yapısında ve ekonomik aktivitelerde etkinlik sağlanması gösterilebilmektedir (Aysan ve Özmen, 1981). Sosyal nedenler ise; sosyal eşitliğin sağlanması, sosyal refahın artırılması ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi gibi hizmetleri gerçekleştirmesi olarak sıralanabilmektedir. Politik nedenler; milli güvenlik ve bağımsızlığın sağlanması, ülkedeki politik ideolojinin desteklenmesi ve rastlantısal sebeplerden oluşmaktadır (Taş, 1995:13).

Kamu iktisadi teşebbüslerinin, piyasa içerisindeki sunduğu mal ve hizmetler, özel sektördeki mal ve hizmetlerle birçok açıdan birbirine yakındır. KİT ile özel sektör arasındaki en önemli fark, KİT'lerin birinci amacının kâr elde etmek olmamasıdır. KİT'ler için önemli olan, toplumun refahının sağlanmasıdır. Özel sektöre baktığımızda, en düşük maliyetle en yüksek faydayı sağlayabilmeyi hedeflemektedirler. Bu durum, kuruluş sahipleri açısından kârlı, ancak toplum açısından faydasızdır. Bu yüzden, özellikle toplum açısından önem arz eden mal ve hizmet kalemlerini, devlet kendi eliyle yönetmek durumundadır. KİT'ler, ayrıca bölgeler arası gelişmişlik

seviyelerindeki dengenin sağlanmasında da büyük rol oynayabilmektedirler. Bazı bölgelerde yatırım ve imkânlar kısıtlıdır. Bu durum, bu bölgelerin gelişmişlik seviyesini düşürmekte ve refahın düşük seviyelerde seyretmesine neden olmaktadır. Bu bölgelerde özel sektör, kâr beklentisi düşük olduğundan yatırım yapmaya pek yanaşmamaktadır. Devlet, bu bölgenin kalkınması amacıyla çalışmalar planlayarak, yerel ekonomiyi destekleyici projeler gerçekleştirilmektedir.

Sosyal refah maksimizasyonu açısından KİT’ler, özellikle kamusal hizmetlerin yerine getirilmesinde, dolaylı ve dolaysız olarak rol oynamaktadır. Toplum için önemli belli başlı sektörlerde hizmet göstererek, toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştırmaktadır. Özellikle elektrik, internet, hava ve demir yolu taşımacılığı, akaryakıt vb. gibi önemli alanlarda mal ve hizmetlerin uygun fiyatlı ve yeterli kalitede üretimini sağlamaktadırlar. Bu mal ve hizmetler, daha fazla kişi tarafından yeterli düzeyde tüketilerek, toplumun refahının artmasına katkıda bulunmaktadır. KİT’ler, ülkede enerji, gıda, madencilik, tarım vb. sektörlerde hizmet gösteren kurumlardır. Devlet, birçok önemli mal ve hizmet grubunun toplum tarafından daha çok tüketilmesini ve bu mal ve hizmetlerin fiyatlarının, vatandaşı yıpratmayacak seviyelerde tutulmasını hedeflemektedir. Devletin, bu hedefini gerçekleştirmesindeki asıl amacı, düşük gelirli bireylerin gelir eşitsizliği durumundan en az şekilde etkilenmesiyle birlikte, bu mal ve hizmetlerin kullanımından mahrum kalmamasını ve refah kaybı yaşamamalarını sağlamaktır (Eker, 2021: 85). KİT’ler, kâr amacı gütmeyen bir hizmet anlayışına sahip olduğundan dolayı, özellikle sosyal ve ekonomik açıdan kalkınma projelerine daha çok yatırım yapabilmektedirler. Ayrıca makroekonomik politikaların gerçekleştirilmesini kolaylaştırma açısından; işsizliğin azaltılması, altyapı eksiklikleri, sermaye eksiklikleri, işletme ve girişimci eksiklikleri gibi birçok unsura katkı sağlayabilmektedir (Baklıoğlu, 1976).

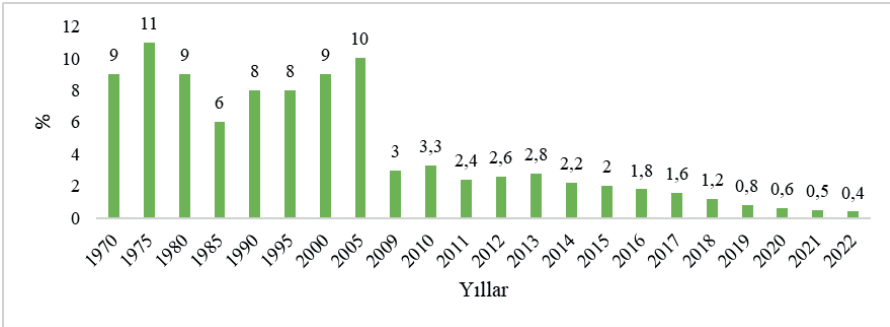
4.1. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Sosyal Refah Göstergelerine Etkisi

1960’lı yılların başlangıcıyla birlikte Türkiye’de planlı ekonomi sistemine geçiş yapılmıştır. Bu sürecin başlangıcında ve devamında da KİT’lerin yerel ekonomideki rolü, hazırlanan planlara göre belirlenmiştir. Kamu iktisadi teşebbüsleri, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) (1963-1967) dönemi ve sonrasındaki planlar kapsamında daha sistematik ve daha işlevsel şekilde varlığını sürdürmüşlerdir. Bu başlık altında, 1970’li yıllardan 2022 yılına kadar olan kısımda, KİT’lerin ülke ekonomisinde; GSYİH, İstihdam, Üretim ve Yatırımlar açısından ne kadarlık bir yüzdellik dilimi oluşturduğu ve ülke ekonomisindeki yeri istatistiksel verilerle birlikte ortaya konulacaktır.

Sonrasında bu veriler ışığında, KİT'lerin, sosyal refahı nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

KİT'lerin GSYİH'ye katkısı; KİT'lerin ülke ekonomisindeki yerinin belirlenmesinde en önemli kısımlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle KİT'lerin iktisadi faaliyetlerinin büyüklüğü ve hizmet kapasiteleri, GSYİH ile ilişkilidir. KİT'ler, çoğunlukla stratejik açıdan öneme sahip olan sektörlerde mal ve hizmet üretimini gerçekleştirerek, ülkeye katkıda bulunmayı hedeflemektedirler. Ayrıca KİT'ler; bu sektörlerde belirli bir piyasa payına sahip olmakla birlikte, bu sektörleri dengede tutmayı görev edinmişlerdir. Tüm bu sorumlulukları yerine getirirken ülkedeki genel ekonomik dengeye ve milli gelire katkıda bulunabilirler. Bir ülkenin GSYİH'si, o ülkeyle ilgili fikir edinilmesi açısından oldukça önemlidir. Ülkeler, sürekli ve istikrarlı bir biçimde GSYİH'sini arttırmayı hedeflemektedirler. Bu başlık altında KİT'lerin GSYİH içindeki payı, 1970-2022 yılları arasındaki 52 yıllık süreçteki sayısal verilere göre ele alınacaktır.

Grafik 1: KİT'lerin GSYİH içindeki payı (%), (1970-2022)

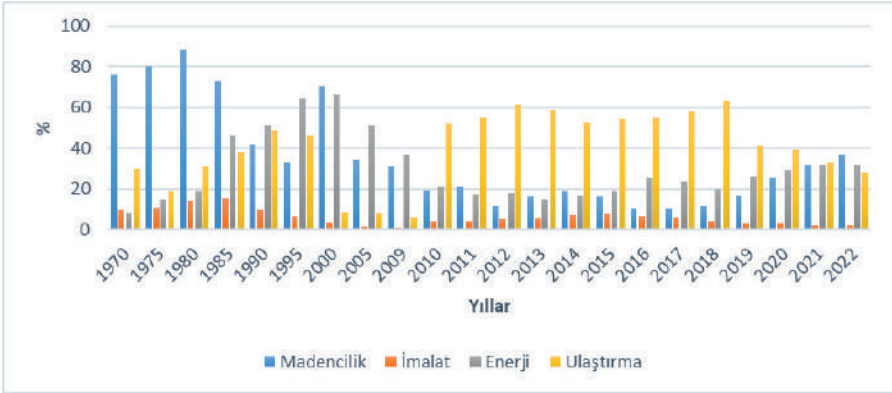
Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Grafik 1'de görüldüğü gibi, KİT'lerin GSYİH payı son 52 yıllık süreçte en fazla %11 en düşük %0.4 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1970-2005 yılları arası dönemde ise ortalama %9 orana sahip olduğu görülmektedir. Bu oran, 2009 yılından 2022 yılına kadar %1'in altına kadar gerilemiştir. Bu duruma yol açan başlıca sebepler olarak; piyasanın eskiye nazaran daha düzenli ve dengeli hale gelmesi, piyasaların ve GSYİH'nin büyümesi, artan özelleştirme ve regülasyon uygulamalarıyla birlikte devletin bizzat yapmış olduğu ekonomik faaliyetlerin azalması gösterilebilmektedir. Burada bazı KİT'lerin; yeterli seviyede üretim gerçekleştirilememesi, yanlış yönetim politikaları, işgücü israfı ve piyasadaki rekabetin eksik olması gibi bazı faktörler de etkili olmuştur.

Sonuç olarak KİT’lerin GSYİH’ye etkisi, yalnızca finansal verilerle değil farklı boyutlardan da ele alınması gerekmektedir. Bu teşebbüslerin payı az olsa da; ülkedeki ekonomik büyümeye sağlamış olduğu katkılar, istihdama ve üretime sağlamış olduğu faydalar da göz önüne alınmalıdır.

KİT’lerin istihdama katkısı; KİT’lerin kuruluşundaki asıl amaçlara baktığımızda, kalkınmanın sağlanması ve toplum içindeki eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla kurulduğunu görebiliriz. Bu amaçların sağlanması aşamasında devletler KİT’leri, işsizliğin önlenmesi ve üretim artışının sağlanması için bir araç olarak kullanma gereği duymuşlardır. Ayrıca KİT’ler, doğrudan oluşturmuş olduğu istihdama ek olarak dolaylı olarak da istihdam etkilerine sahiptirler. KİT’lerin mal ve hizmet alımı gerçekleştirilmesi, birçok tedarikçiyi ve ara mal hizmet sağlayıcısını da iş sahibi yapmaktadır. Bununla birlikte bölgesel açıdan da kalkınmanın sağlanması için KİT’ler önemli görevlere sahiptirler. Ekonomik ve sosyal açıdan dezavantaja sahip olan bölgelerde faaliyet göstererek, o bölgedeki yerel halkın istihdam edilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte hem sosyal hem ekonomik açıdan eşitsizliklerin giderilmesine yardımcı olmaktadır. Bu durum, bölgesel ve merkezi gelir eşitsizliğinin azaltılmasına da katkıda bulunmaktadır.

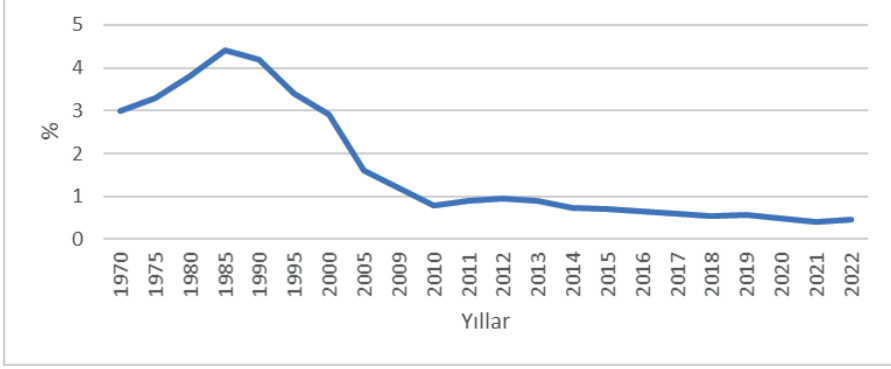
Grafik 2: KİT’lerin sektörel bazda ülkedeki istihdam içerisindeki payı (%), (1970-2022)

Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafik 2’de görüldüğü gibi KİT’ler, sektörel bazda istihdam açısından oldukça önemli yere sahiptirler. Madencilik sektöründe, 1970-1985 yılları arasında %70’in üzerinde istihdam payına sahip olan KİT’ler, 2000 yılı ve sonrasında ortalama %25 paya sahiptirler. İmalat sektöründeki payı, %10’un üzerine çıkamamış ve yakın tarihte %2’lere kadar düşmüştür. Enerji sektörüne bakıldığında, 2000’li yıllarda %67 oranına çıkarak oldukça büyük bir paya sahip olmuş ve günümüze yaklaştıkça bu oran %33’lere kadar gerilemiştir.

Ulaştırma sektörüne bakıldığında, bu süreçte ortalama %40 paya sahiptir. Bu oranlardan da anlaşılacağı üzere KİT'ler, ülkedeki sektörel bazda istihdam açısından oldukça önemli yere ve paya sahip olduğu dikkat çekmektedir.

KİT'lerin toplam istihdam içindeki payı aşağıda Grafik 3'te verilmektedir.

Grafik 3: KİT'lerin ülke istihdamı içerisindeki payı (%) (1970-2022)

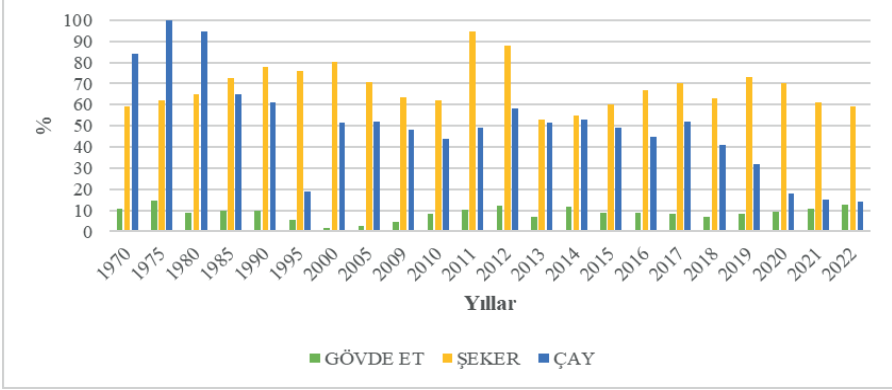
Kaynak: T.C. Sayıştay Başkanlığı, https://www.sayistay.gov.tr/files/872_yuksekk_denetleme_kurulu_tarihcesi.pdf (E.T.: 21.04.2024)

Yukarıdaki Grafik 3'te görüldüğü gibi; KİT'lerin sektörel bazda oldukça yüksek istihdam seviyeleri sağlamasına rağmen, bu oranlar ülke istihdamı içerisinde daha düşük yüzdelere karşılık gelmektedirler. Burada, KİT'lerin günümüzde %1'den bile az istihdam oranına sahip olması; nüfus artışı ve buna bağlı olarak işgücünün artması, piyasaların belirli bir büyüklüğe ulaşması ve birçok mal ve hizmetin artık özel sektör tarafından üretilmesi gibi gerekçelerle açıklanabilmektedir.

Devlet, KİT'ler vasıtasıyla piyasaya müdahale ederek istihdamı arttırmış ve işsizliği azaltmıştır. KİT'lerde personel olarak çalışan insanların gelir elde etmesi sağlanmakla birlikte bu insanların gelirden pay alması gelir dağılımı ve refah üzerinde etki oluşturmaktadır. Ayrıca KİT'ler, yüksek istihdam sağlayan büyük işletmelerden oluşmaktadırlar. Bu işletmeler, bulunduğu coğrafi konuma göre bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesine de katkıda bulunabilmektedirler.

KİT'lerin ülke ekonomisine bir diğer katkısı üretim alanındadır. KİT'ler; imalat, enerji, madencilik, ulaşım, gıda vb. gibi birçok alanda geniş bir mal ve hizmet yelpazesini kapsayan üretimler gerçekleştirmektedirler. Bu başlık altında belirli alanlarda belirli mal ve hizmetlerin üretiminde KİT'lerin payını ele alacağız. 1970'lerden günümüze bakıldığında, KİT'lerin tekel konumunda

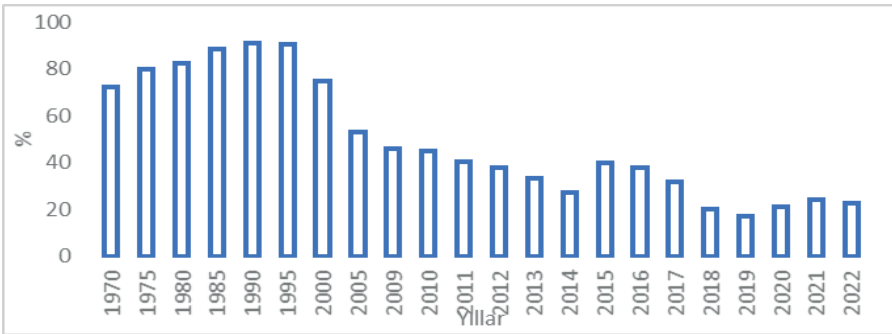
olduğu sektörlerde dahil KİT sayısında azalma görülmektedir. KİT’lerin üretim kapasiteleri, özellikle tekel olduğu sektörlerde, ülke ekonomisinin tamamını kapsayan verileri yansıttığından oldukça ehemmiyetli bir konudur (Ceylan, 2000).

Grafik 4: KİT’lerin tüketim mallarındaki üretimlerinin Türkiye üretimi içerisindeki payı (1970-2022), (%)

Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

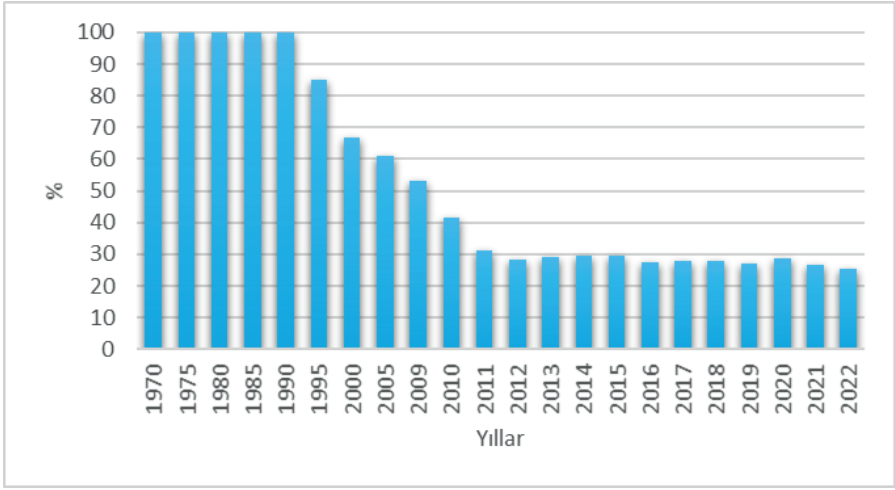
Yukarıdaki Grafik 4’te görüldüğü gibi, KİT’lerin 1970-2022 yılları arasındaki bazı tüketim mallarının üretimindeki payı verilmiştir. Buna göre bu süreçte, gövde et sektöründe ülke üretiminin ortalama %10’luk bir payı KİT’lere aittir. Şeker sektörüne bakıldığında, yine ortalama %65’e yakın üretimin KİT’ler vasıtasıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Çay sektörüne bakıldığında, 1970-1985 yılları arasında %80’e yakın bir üretim yüzdesine sahipken, yakın geçmişimizde bu oran azalarak %15’lere kadar düşmüştür.

Grafik 5: KİT’lerin elektrik üretiminin Türkiye elektrik üretimi içerisindeki payı (1970-2022), (%)

Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Elektrik sektörüne baktığımızda, yukarıdaki Grafik 5'te görüldüğü gibi, 1970-2021 yılları arasındaki ülke üretimindeki payı (gWh) cinsinden verilmiştir. Buna göre, 1970-1995 yılları arasında ülkedeki elektrik üretiminin ortalama %80'ine yakını KİT'ler sağlamıştır. 2000 yılı ve sonrasındaki süreçte bu oran giderek azalmış ve yakın geçmişimizde %23'lere kadar düşmüştür. Burada, elektrik üretimi açısından özel sektörün payının artmasına, özelleştirme uygulamaları ve piyasa aktörlerinin bu mal ve hizmetlerin sunumunda yeterli düzeylere ulaşmaları gerekçe olarak gösterilebilmektedir.

Grafik 6: KİT'lerin hava yolu ulaşım sektöründeki hizmetlerinin Türkiye ulaşım sektörü içerisindeki payı (1970-2022), (%)

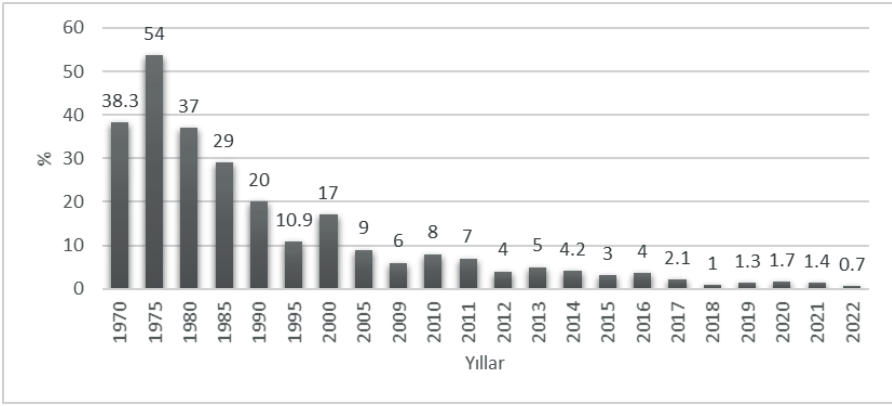
Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Grafik 6'da görüldüğü gibi, 1970-1990 yılları arasındaki havayolu ulaşımının tamamı KİT'ler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. 1995 yılı ve sonrasında bu oran azalarak, yakın geçmişimizde %28'lere kadar gerilemiştir. Bunun sebebi olarak sektörün deregüle edilerek serbest piyasaya açılması gösterilebilmektedir.

Sonuç olarak, devletin KİT'ler vasıtasıyla piyasadaki üretime müdahalesi sonrası, birtakım mal ve hizmetlerin daha fazla üretilerek daha fazla tüketilmesini sağlamıştır. Bu sayede toplumun imkânları, kabiliyetleri ve dolayısıyla sosyal refahı da artış göstermiştir. Bazı sektörlerde KİT'lerin payı geçmişe nazaran oldukça düşüştür. Bunun sebepleri arasında; özel sektörün büyümesi, KİT'lerin kendi bünyesindeki verimlilik problemleri, KİT'lerin özelleştirilmesi, yatırım ve kaynaklar açısından farklı sektörlerle

geçiş yapılması, KİT’lerin teknolojik gelişmelere ayak uyduramaması vb. gösterilebilmektedir.

KİT’lerin etki oluşturduğu bir başka ekonomik alan ise yatırımlardır. Yatırımlar bir toplumun kalkınması, o toplumun geleceği açısından oldukça önemli bir konudur. Bu kalkınmanın sağlanması için, o ülkenin toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda yatırım yapması gerekmektedir. Günümüzde örneğin ar-ge yatırımları, ülkeler açısından statüsel olarak bir fark bile ortaya çıkarmaktadır. Bu yatırımları, bazen devletler kendi eliyle yapmaktadır bazen de özel sektör girişimcilerine teşvikler sunarak ülkeye katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Devletler, kendi eliyle yaptıkları yatırımları genellikle KİT’ler vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.

Grafik 7: KİT yatırımlarının ülke yatırımları içerisindeki payı (%) (1970-2022)

Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Grafik 7’de KİT yatırımlarının ülke yatırımları içerisindeki payı verilmiştir. Buna göre, 1980 yılından günümüze kadar yatırım oranlarında sürekli azalmalar görülmektedir. Bu durumun birçok farklı sebebi bulunmaktadır. Bunlar genel olarak olarak; piyasa dalgalanmaları, ekonomik krizler, artan borç yükü ve bütçe açıkları, siyasi istikrarsızlıklar ve belirsizlikler vb. olarak sıralanabilmektedir. Bu faktörler devletin KİT’ler vasıtasıyla yatırım yapmasını ve/veya yapabildiğini olumsuz etkileyen durumlardır.

KİT’lerin kendi içerisindeki finansman sorunlarının varlığı da yine yatırımlarını daha temkinli ve düşük seviyelerde yapmalarını gerektirmektedir. KİT’lerin hizmet gösterdiği sektörlerde, bazı ürünlerin talebinin azalması, o ürün için ayrıca yatırım yapma ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Talebin

düşmesiyle birlikte gelecek planlarındaki kâr ümitlerini de olumsuz etkileyecek ve yine yatırımların azalmasına neden olacaktır.

Piyasalardaki artan rekabet ortamından dolayı kâr marjlarında düşüşler, KİT'lerin yeni yatırımlar yapmasını olumsuz etkilemektedir.

Piyasa koşullarının iyileşmesi, KİT'lerin verimliliğinin azalması, sektörel bazda KİT ihtiyacının azalması vb. gibi faktörler KİT'lere yapılacak olan kaynak aktarımının azalmasına ve bu kaynakların devletin diğer kalemlerine aktarılmasını sağlamaktadır.

Sonuç

İnsanlar, toplum şeklinde yaşamaya başladığı andan itibaren birçok ihtiyaç ve problemler beraberinde ortaya çıkmıştır. İlk toplumlarda toplum refahı algısı; beslenme, barınma, giyinme ve güvenlik gibi sınırlı şekildeydi. Zamanla, dünyadaki medeniyet hareketleriyle birlikte toplumlar da buna ayak uydurmuş ve farklı ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Tüm bu gerekçelerle devletlerin toplum hayatına katkı yapması kaçınılmaz bir hal almıştır. Sosyal refahın artırılması ve bir takım ihtiyaçların karşılanması amacıyla devletler ekonomik hayata müdahalede bulunmuşlardır. İktisadi alana müdahale araçlarından bir tanesinde KİT'lerdir. Dünyada bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de KİT'ler sosyal refaha katkı sağlamada, geçmişten günümüze kadar ülke ekonomisinde kendine önemli yer bulmuştur. Bununla birlikte devletin ekonomik kalkınmayı sağlamasında ve ülkenin sanayileşme hareketinde büyük rol oynamışlardır. Özellikle, devletçilik politikasının uygulamalarında KİT'ler karşımıza çıkmaktadır. KİT'ler sayesinde devlet; kamu girişimciliği yapmış, özel sektöründe piyasaya girebilmesi için piyasanın önünü açarak iktisadi alanın genişlemesine katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda, toplumun sosyal refahına katkı sağlayacak mal ve hizmetlerin üretimini ve buna bağlı olarak da tüketimini arttırarak, toplum refahına katkıda bulunmuşlardır. Buna ek olarak, ilgili dönemlerde KİT'lerin sağladığı istihdam ile, sosyal açıdan hak kazanımı sağlamış ve gelir bölüşümünde pay elde edilerek sosyal refaha katkı sağlanmıştır.

KİT'leri, ülkemizdeki sosyal refah göstergeleri içerisindeki payı açısından ele aldığımızda; GSYİH açısından KİT'lerin payı, günümüzde geçmişe nazaran oldukça azalmıştır. Burada, piyasaların gelişmesi ve KİT'lerin üretmekte olduğu mal ve hizmetlerin piyasa tarafından da kolaylıkla üretilebilir hale gelmesi, GSYİH'nın incelenen dönemde artması önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, devletin ekonomik fonksiyonlarının da değişmesinden dolayı KİT sayısının azaldığı görülmektedir.

İstihdam açısından ele aldığımızda KİT’ler, sektörel bazda hâlâ bazı önemli sektörlerde aktif hizmet göstererek istihdam sağlamaktadırlar. Bu istihdam, ülkedeki toplam istihdama katkıda bulunarak toplum refahını arttırmaktadır. Ülke istihdamı içerisindeki payı açısından baktığımızda, ülkedeki istihdam yüzdesindeki payı oldukça azalmıştır. Burada, KİT özelleştirmelerinin artması, nüfus artışı ve ülke içerisindeki toplam işgücünün artması, KİT’lerin ülke istihdamı içerisindeki payını azaltıcı etkilerdir.

KİT’ler ülke üretiminde, daha önce de belirttiğimiz gibi önemli sektörlerde pay sahibidir. Bu üretimlerin amacı; özellikle stratejik açıdan önemli mal ve hizmetlerin üretiminin, yalnızca özel sektör tarafından üretilmesi durumundaki refah açığının ortaya çıkmasını engellemektedir. Bu mal ve hizmetler KİT’ler tarafından üretildiğinde, toplumun alt gelir grubundakiler de yeterli seviyede faydalanabilecek ve bireysel refahlarına katkı sağlayabileceklerdir.

KİT’lerin ülke yatırımlarındaki payına bakıldığında, yakın geçmişimizdeki oranlar oldukça azalmıştır. Bunun en önemli sebepleri; KİT’lerin piyasadaki payının düşüş eğiliminde olması, piyasaların büyümesi ve piyasadaki mekanizmaların daha işlevsel hale gelmesi, bazı KİT’lerin üretmiş olduğu mal ve hizmetlerdeki talep azalmalarından dolayı gelecek beklentilerinin azalması vb. şeklindedir.

Devletin günümüzdeki piyasadaki yerine bakıldığında, geçmişe nazaran daha az aktif rol oynamaktadır. Piyasada doğrudan üretici ya da işletmecilik yapmak yerine piyasada daha çok düzenleyici ve denetleyici konumda yer alma politikası daha hâkim hâle gelmiştir. Bu durumun ana sebeplerinden biri, piyasanın geçmişteki kadar düzensiz ve rekabetsiz olmamasından kaynaklıdır. Piyasadaki üretici sayısı arttıkça, daha çok rekabet ortamı oluşmakta ve bu ortamda KİT’ler oldukça geri planda kalabilmektedir. Bu yüzden devlet; işletmecilik yapmak yerine KİT’leri tasfiye ederek, diğer firmaların faaliyetlerini düzenlemektedir.

KİT’lerin etkin olmama nedenleri arasında en önemlileri; KİT’lerin yönetimindeki problemler ve ülkedeki ekonomik, politik istikrarsızlıklardır. KİT’ler, daha çok sosyal amaçlarla hareket ettiklerinden dolayı, ekonomik açıdan verimsiz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bunlara çözüm olarak, KİT’lerin kendi içerisinde etkin bir yönetim şekline sahip olması gerekmektedir. Ayrıca, bütün KİT’lerde gerekli teknolojik araçlara erişim gerçekleştirilmeli ve kaynak kullanımında etkinlik ilkesi benimsenmelidir. Verimlilik açısından yeterlilik sağlanmalı, etkin mal ve hizmet üretimi gerçekleştirilmelidir. İstihdam açısından bir yığın haline gelen KİT’lerde, verimli çalışma sistemine geçilmeli ve bir yük haline gelen istihdam

fazlasından vazgeçilmelidir. KİT'ler, katma değer açısından daha fazla getiri sağlayan sektörlerde, piyasanın daha verimli olabilmesi için, bu sektörler üzerinde yoğunlaşmalı ve işletilmelidir.

Sonuç olarak, ülkemizdeki makroekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi için, özellikle önemli sektörlerde KİT'ler, önemli bir paya sahiptir. KİT'ler sayesinde üretim artacak, fiyatlar daha dengeli hale gelecek hatta düşüş gösterebilecektir. Ayrıca, ülkedeki sosyal olanaklarda artış görülebilecektir. Bununla birlikte, toplumun gelir düzeyi düşük olan kesimleri, temel mal ve hizmetlere hem yeterli seviyede hem de daha uygun fiyat düzeyinde erişebilecektir. Bu sayede, bireylerin refahındaki artışla birlikte, gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltıcı etkiler görülebilecektir.

Çalışmamız kapsamında elde edilen bulgular çerçevesinde, KİT'ler ile ilgili politika önerisi olarak; devletin piyasadaki aksaklıklara KİT'ler aracılığıyla müdahalesinin olumlu sonuçları olabileceği, sosyal refahın artırılacağı ancak bazı koşulların sağlanması gerekliliği ifade edilebilmektedir. Özellikle stratejik öneme sahip sektörlerde (tarım, madencilik, teknoloji, savunma sanayi vb.) veya piyasanın başarısız olduğu sektörlerde oluşturulmuş olan KİT'lerde, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve daha etkin ve verimli bir işletme anlayışının benimsenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akkoyunlu, P. F., (2011). *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Yayın No:2598 (1.Baskı).
- Aktan, C. C. (2009). Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 38-59.
- Aysan, M. ve Özmen, S., (1981). *KİT: Türkiye’de ve Dünya’da Kamu İktisadi Teşebbüsleri*. İstanbul: Kardeşler Basımevi.
- Bentham, J. (2017). *Ahlak ve Yasama İlkeleri*. çev. Ömer Saruhanoğlu - Uğur Kâşif Boyacı, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Baklacıoğlu, S., (1976). *Kamu İktisadi Teşebbüsleri: Genel Esaslar, Çeşitli Ülkelerde, Türkiye’de*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No:397.
- Ceylan, S., (2000). *KİT’lerin Özelleştirilmesi ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eker, T. (2021). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Analizi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <http://hdl.handle.net/11607/4357> adresinden erişildi.
- Ersöz, H. Y. (2003). Doğuşundan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 53(2), 119-144.
- Göktaş, S. (2019). *Refah Devleti Anlayışı Vê Refah Devleti Ülkelerindeki Vergi Politikaları*. (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ts-J0W9IzNVRw28WcVQgyA&no=UbdblL5_ouWnViuD466xkg adresinden erişildi.
- Gülsözlü, A. B., (2004). *1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları ve İstihdam Üzerine Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Güneş, T. (2013). *Yolsuzluk ve Refah*. (Doktora Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://docplayer.biz.tr/59991328-Yolsuzluk-ve-refah-doktora-tezi-taner-guney-kutahya.html> adresinden erişildi.
- Güngör, G. (2022). *Türkiye’de Sosyal Refah Harcamaları*. (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://dspace.trakya.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/trakya/8062/0188074.pdf?sequence=1> adresinden erişildi.

<https://www.hmb.gov.tr/kamu-sermayeli-kurulus-ve-isletmeler-raporlari>

<https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/8-kamu-isletmeleri-genel-raporlari>

- Işıttır, D. (2022). *Refah Devleti Perspektifinden Türkiye’de Sosyal Bütçe Uygulamalarının Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <http://earsiv.hitit.edu.tr/xmlui/handle/11491/8624> adresinden erişildi.
- Kaldor, N. (1939). Welfare Propositions of Economics and Interpersonal Comparisons of Utility. *The Economic Journal*, 49(195), 549-552. <https://doi.org/10.2307/2224835> adresinden erişildi.
- KARABULUT, N. (2021). *Sosyal Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Sosyal Harcamalar: Türkiye-OECD Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/9730?show=full> adresinden erişildi.
- Kenanoğlu, M. (2016). *Refah devleti bağlamında kamu harcamalarının değerlendirilmesi: 1990 sonrası Türkiye örneği*. (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <http://acikerisim.harran.edu.tr:8080/xmlui/handle/11513/3706> adresinden erişildi.
- Özcan, G. (2009). *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/10975> adresinden erişildi.
- Özdemir, S., (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, (2.Baskı).
- Pigou, A. C. (1920). *The Economisc of Welfare*. London: Macmillan.
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice: Revised Edition*. Harvard: Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvkjb25m> adresinden erişildi.
- Taş, H. Y. (1995). *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Türkiye’de Özelleştirme Çalışmaları*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/26100.pdf> adresinden erişildi.

Güncel Maliye Uygulamaları

Editörler:

Prof. Dr. Haşim AKÇA

Prof. Dr. Volkan YURDADOĞ

 ÖZGÜR
YAYINLARI

ISBN 978-625-95522-8-6

9 786259 552286